

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

**T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

BİZANS İMPARATORLUĞU'NDA SARAY TEŞKİLATI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. Sezgin GÜÇLÜAY

HAZIRLAYAN
Zilhace ATAŞ

ELAZIĞ - 2007

**T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

BİZANS İMPARATORLUĞU'NDA SARAY TEŞKİLATI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Bu tez .../.../..... tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği/oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Danışman

Üye

Üye

Bu tezin kabulü, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun .../.../..... tarih ve sayılı kararıyla onaylanmıştır.

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Bizans İmparatorluğu’nda Saray Teşkilatı

Zilhace ATAŞ

Fırat Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı

Saray, hükümdarın oturduğu büyük bina olmanın yanı sıra yönetimin merkezi olması açısından önem taşır. Bizans İmparatorluğu’nda saraylar mimari olarak büyük ve gösterişli binalardı. Bu büyüklük ve gösteriş Bizans’ın gücünü temsil ediyordu.

Romanın daha çok Sasani – İran saraylarından etkilenecek yapıldığı büyük ve gösterişli saraylar, Bizans İmparatorluğu’na miras kalmış ve Bizans da bu mirasın hakkını vererek çok daha büyük ve gösterişli saraylar meydana getirmiştir. Konstantinopolis’in kuruluşundan itibaren genel olarak XII. yüzyıla kadar imparatorlar Büyük Saray’da oturmuş ve devleti buradan yönetmişlerdi. XII. yüzyıldan sonra yeni saraylar yapılmış ve bu saraylar imparatorluğun merkezi olmuştur. Yeni yapılan saraylar da gösteriş ve ihtişam yönünden Büyük Saray’dan geri kalmayacak güzellikte ve büyüklükte inşa edilmiştir. Sonuç olarak Bizans sarayları, gerek imparator ve ailesinin oturduğu malikane olması gerekse de yönetimin merkezi olması sebebiyle incelenmeye değerdir.

Anahtar Kelimeler: Saray, Yönetim, İhtişam

SUMMARY

Masters Thesis

Palace Organization in the Byzantine Empire

Zilhace ATAŞ

**The University of Firat
The Institute of Social Science
The Department of History**

Palace was not only big structure that emperor were living in, it was also important because palace was centre of the management. The meaning with the palace was to attract attention to the power of the Byzantine through both palaces beautiful appearance and the architecture. The power of Byzantine was comparing with the palaces size. How big and imposing palace was, Byzantine was as much as strong and powerful and the empire would be able to manage to the others.

All those big and imposing palaces who built under Roma period were mostly inspired by Sassanid – Iran's palaces and they were handed down from Roma to Byzantine Empire. Byzantine Empire successfully continued to build bigger and more imposing palaces. Since foundation of Constantinople which was succession of Roma, until XII century Great Palace was imperial residence and emperors was administering country from here. After XII century new palaces were built and they became a centre of management. New palaces were in no way inferior to the Great Palace. As a result Byzantine Palaces are still fascinating and a theme of many investigation and research by being both imperial residence and having a wonderful architecture.

Key Words: Palace, Management, Splendour

İÇİNDEKİLER

ONAY SAYFASI.....	II
ÖZET.....	III
SUMMARY.....	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
ÖNSÖZ.....	VIII
KISALTMALAR.....	X
KONU VE KAYNAKLAR.....	XI

GİRİŞ

1. Saraylar.....	1
2. Roma'dan Bizans'a Geçiş.....	2
3. İstanbul'un Kuruluşu ve Coğrafi Konumu.....	12

BİRİNCİ BÖLÜM

İSTANBUL SARAYLARININ KURULUŞU VE GENEL YAPISI

1. Sarayların Coğrafi Konumu.....	21
2. Saray Mimarisi.....	23
3. Saray Kompleksi.....	25
3.1. İmparatorun Resmi Dairesi.....	26
3.2. Taht Odası.....	26
3.3. Saray Odaları.....	26
3.4. İmparator Malikaneleri.....	27
3.5. Kilise ve Şapel.....	27
3.6 Hipodrom.....	29
3.7. Resmi Kurum ve Diğer Yapılar.....	30
4. İmparatorluk Sarayı Dışındaki Saraylar.....	31
5. İmparatorluk Sarayları.....	32
5.1. Büyük Saray.....	33
5.1.1. Büyük Saraydaki Daireler.....	37
5.2. Dafne Sarayı.....	38
5.2.1. On Dokuz Yatak Mahkemesi.....	39

5.3. Kutsal Saray.....	39
5.4. Mangana Sarayı.....	40
5.5. Blakherna Sarayı.....	42
5.6. Tekfur Sarayı.....	44
6. İmparatorun Özel Mülkü Olan Saraylar.....	47
6.1. Myrelaion Sarayı.....	47
7. Kaynaklarda Adı Geçen Sur İçindeki Diğer Saraylar.....	48

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNETİMİN MERKEZİ SARAY

1. İmparatorun Seçilmesi ve İktidar Anlayışı.....	50
2. Tanrısal İktidar ve Saraya Yansıması.....	53
3. Saray ve Yönetim.....	54
3.1. Yönetime Dinin Etkisi.....	58
3.2. Din ve Devlet Politikası.....	58
3.3. Başkaldırılar ve İmparatorun Değişmesi.....	58
4. Bizans Diplomasisi.....	59
5. Konstantinopolis'teki İmparatorlar.....	64

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SARAY YAŞAMI VE İMPARATOR

1. İmparator ve Saray Törenleri.....	79
2. Dinsel Törenler.....	82
3. Saray Eğlenceleri.....	85
4. İmparatorun Günlük Yaşamı.....	85
5. İmparator Ailesinin Özel Yaşamı.....	86
5.1. Saray Kadınları.....	87
5.1.1. Anne.....	89
5.1.2. Eş, İmparatoriçe.....	91
5.1.3. Kız Kardeş ve Kız Evlat.....	96
5.2. Evlilik.....	97
5.3. Boşanma.....	98
6. Saray Entrikaları.....	99

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
TÜRK – BİZANS İLİŞKİLERİ

1. Türklerle Bizanslıların Karşılaşması.....	102
2. Selçuklu – Bizans İlişkileri.....	104
3. Osmanlı Bizans - İlişkileri.....	106
4. Bizans’ın Osmanlıya Etkileri.....	109
SONUÇ.....	112
KAYNAKLAR.....	116
EKLER.....	124
ÖZGEÇMİŞ.....	126

ÖNSÖZ

Bizans İmparatorluğu, Avrupa ve Asya'nın kesiştiği noktada, stratejik ve coğrafik bakımdan hala önemini kaybetmeyen İstanbul şehrinde kurulması itibariyle, kısa sürede büyümesini ve gelişmesini sağlayarak bir cihan imparatorluğu oldu. Bu sebeple dünya tarihinde hem siyasi açıdan hem de kültür ve medeniyet tarihi açısından önemli bir yer edindi.

Bir devleti siyasi, idari, kültürel, ekonomik ve sosyal olarak yansıtan en önemli kurumlardan birisi saray teşkilatıdır. Çünkü bu teşkilata bakarak devletin halkla ilişkisini ve devletin gücünü anlayabiliriz. Tarih sayfalarına bakıldığında, saray ne kadar büyük ve gösterişliyse devletin o kadar güçlü olduğu düşünülür.

Bizans İmparatorluğunu bu açıdan incelemek yerinde olacaktır. Devletin gücünün ve gelişmişliğinin simgesi olarak saraylar gösterilebilir. Bizans İmparatorluğu'nda saraylar imparator ve ailesinin oturduğu malikane olmanın dışında yönetimin merkezi olması itibariyle çok önemlidir. Mimari açıdan zaten saray kompleksi bir şehir görünümündedir. Etrafı surlara çevrili devlet idare merkezi olarak inşa edilmiştir. Sarayların büyüklük ve gösterişi görenleri hayran bırakacak derecede görkemliydi.

Konu olarak Bizans İmparatorluğu'nda Saray Teşkilatı başlığı altında Bizans'ın idare merkezi İstanbul'daki (Konstantinopolis) sarayları ve saray teşkilatı hakkında genel bir değerlendirme yapmaya çalıştık.

Tezimizin giriş bölümünde; saraylar hakkında genel bir değerlendirme, Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılması ve Doğu Roma İmparatorluğu başşehri Konstantinopolis ya da bugünkü deyişle İstanbul şehrinin kuruluşu anlatıldı. Birinci bölümde; İstanbul'daki sarayların kuruluşu, coğrafik konumu, mimarisi, saray kompleksi ve İstanbul'daki İmparatorluk Sarayları ve İmparatorlara ait diğer saraylar konularına yer verildi. İkinci Bölümde; Sarayların yönetimin merkezi olması itibariyle Bizans İmparatorluğu'nun yönetimi, imparatorun seçilmesi, imparatorun iktidar anlayışı, dinin yönetime etkisi, diplomasi, doğudaki imparatorlardan belli başlı birkaç örnek ve doğu imparatorlarının genel bir değerlendirilmesi yapıldı. Üçüncü bölümde; imparator ve

ailesinin saraydaki günlük yaşamları, saray törenleri, imparatorluk kadınları, evlenme-boşanma ve saray entrikaları konuları anlatıldı. Sonuç bölümünde ise; Türklerle Bizanslıların ilk defa karşılaşmaları, Selçuklu – Bizans, Osmanlı – Bizans ilişkileri ve bu devletlerin birbirlerine olan etkileriyle ilgili bir değerlendirme yapıldıktan sonra genel bir değerlendirme yapıldı.

Çalışmamız sırasında yardımlarını esirgemeyen Tarih Bölümü Öğretim görevlilerine başta Tarih Bölümü Başkanı Sn. M. Beşir Aşan Hocam’a, Danışmanım Sn. Yrd. Doç Dr. Sezgin Güçlüay Hocam’a, ve kaynaklarda yardımcı olan Sn. Öner Tolan’a, yazım aşamasında bilgi ve tecrübesine başvurduğum Sn. Ali Ayyıldız’a, çevirileri yapan Sn. Fatih Ataş’a, çalışmalarına hız vermeme sebep Sn. Fatih Önal’a, manen yalnız bırakmayan tüm arkadaşlara ve aileme sonsuz teşekkürler.

Zilhace ATAŞ
ELAZIĞ - 2007

KISALTMALAR

a.g.e.	:adı geçen eser
a.g.m	: adı geçen makale
C.	: Cilt
S.	: Sayı
s.	: sayfa
çev.	: Çeviren
trz.	: tarihsiz
ist.	: İstanbul
Ank.	: Ankara
T.T.K.	: Türk Tarih Kurumu
T.K.A.E.	: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü
Yay.	: Yayın
Vol.	: Volüme
Küt.	: Kütüphane

KONU VE KAYNAKLAR

1. KONU

Bizans İmparatorluğu diye bir isim çok sonradan ortaya atılmıştır. Aslında bu isim, daha Romalılar Konstantinopolis'e hakim olmadan önce, bugün Topkapı Sarayı'nın bulunduğu bölge olan Akropolis'te Yunanistan'dan gelen Megaralı Yunanlıların İsa'nın doğumundan 667 yıl önce koloni olarak Byzantion adıyla kurdukları şehir isminden devşirmedir. Bizans aslında Doğu Roma'dır. Bizanslılar adı verilen Doğu Romalılar İstanbul'un fethine kadar Yunanca konuşmalarına rağmen kendilerini Romalı olarak görmüşlerdi. Roma, Doğulu karakterini İmparator Herakleios devrinde (610 – 641) almaya başlamıştır. İşte bu Doğulu karakteri onun daha sonra Bizans olarak isimlendirilmesine yol açmıştır. Bizans ismi, XVI. yüzyılda Alman hümanist Hieronymus Wolf (1516 – 1580) tarafından Doğu Roma'yı ifade etmek için kullanılmış, sonra bu isim giderek yaygınlık kazanmıştır.

Avrupa'da XVI. yüzyılda başlayan Bizans araştırmaları, XVII. Yüzyıl başlarında Fransız Kralı XVI. Louis desteğiyle daha da gelişmiş, 1892 yılında Almanya'nın Münih şehrinde bir Bizans Araştırma Enstitüsü kurulmuş, Rusya, Balkan ülkeleri ve Avrupa'daki üniversitelerde Bizans tarihi, sanatı, dili her yönden incelenmeye başlanmıştı. Washington'da bulunan Dumbarton Oaks, 1930'lardan, özellikle 1940 yılından itibaren dünyada Bizans araştırmalarının en kapsamlı yapıldığı merkez haline gelmişti. Bugün Fransa'da Bizans'la ilgili yüzü aşkın dernek, vakıf ve kurum bulunmaktadır. 1924 yılından itibaren aralıklarla Bizans'la ilgili konferanslar düzenlenmeye başlamış, 1955 yılında da benzer bir konferans İstanbul'da yapılmıştır.

Türkiye, Eski Yunan ve Bizans eserlerini en çok barındıran ülke ve Bizans tarihinin merkezi olmasına rağmen Türkiye'de hiçbir üniversitede Bizans Tarihi Kürsüsü kurulmamıştır. Bizans tarihi çalışmaları Türk üniversitelerinde anabilim dalı olarak bağımsız bir akademik disiplin olarak varlık gösterememiştir. Günümüzde Bizans tarihi dersleri ortaçağ tarihi anabilim dalının bir alt bölümü olarak birkaç üniversitede verilebilmektedir. 1990 – 1991 yıllarında Prof. Dr. Nevra Necipoğlu'nun Amerika'dan dönüp Boğaziçi Üniversitesi'nde göreve başlamasıyla, bu üniversitedeki tarih derslerine ilk defa Bizans tarihi alınmış, ancak o da Bizans'ın geç dönem sosyal ve ekonomik tarihiyle

ve “Bizans – Osmanlı İtalyan İlişkileri”yle sınırlı kalmıştır. İstanbul Üniversitesi’nde Ortaçağ Tarihi Anabilim Başkanı Prof. Dr. Işın Demirkent, (2006 yılına kadar) Ankara Üniversitesi Dil, Tarih, Coğrafya Fakültesi’nde Prof. Dr. Şerif Baştav, Ankara Üniversitesi’nde Prof. Dr. Melek Delibaşı Bizans tarihi konusunda araştırmalarını sürdürmektedir.

Bizans ve Osmanlı İmparatorluklarının başşehri İstanbul’da özellikle bu iki imparatorluğun kalbi olan Sultanahmet – Hipodrom Meydanı ve çevresindeki Bizans ve Osmanlı eserlerine fazla özen ve saygı gösterilmemiş, bölgenin yapısına uymayan binalar yapılmış, tarihi kalıntılar korunmamış hatta yok edilmiştir. Bizans sarnıçlarının üzerine binalar yapılmasına göz yumulmuş, eski Bizans Sarayı’nın kalıntılarının üzerinde arkeolojik kazılar yapılması gerekirken bu bölgeye mimari yapıyı bozan binalar yapılmıştır. Bu durum da Bizans’la ilgili araştırmaların yapılmasını zorlaştırmıştır. Bu yüzden toplum olarak tarihimizle ve kimliğimizle alakalı birçok konuda gerçeklerin anlatılmasında zorluk çekilmiştir.

Coğrafik konum olarak dünyanın önemli bir yerinde stratejik bir öneme sahip olan ve uzun yüzyıllar dünya siyasetinde yer alan Bizans Devleti, yönetimiyle, kültürüyle, sosyal hayatı ile her zaman ilgi çekmiş ve araştırma konusu olmuştur. Özellikle konu başlığı olan Bizans Sarayları, döneminde komşu devletleri hayran bırakan ihtişamı, mimarisi, debdebili yaşamı, entrikaları ve yönetimin merkezi olması açısından incelenmeye değerdir. Ancak kaynakların sınırlı olması bu konuyla ilgili genel bir değerlendirme yapmaya imkan verecek düzeydedir. Bizde bu çalışmada Bizans Saraylarını (İstanbul’daki yönetimin merkezi olan saraylar) genel hatlarıyla ele aldık.

2. KAYNAKLAR

Genel olarak, Bizans tarihi hakkındaki bilgimiz pek muhtelif türde Bizans ve Bizans dışı kaynaklara dayanır. Bilgiye götüren ipuçlarını, genel tarihi akışı bazen büyük, bazen daha az kabiliyetlerine uygun olarak tafsilat ve isabet bakımından türlü ölçülerde tasvir eden Bizans tarihçi ve vekayiname yazarlarının eserleri teşkil eder. Böylece teşekkül eden tablo, bir taraftan doğu ve batı, daha sonraları da İslav kaynakları, diğer taraftan da geri kalan Bizans kaynaklarının sağladığı malzeme ile önemli ölçüde tamamlanır. Türlü

münasebetlerle kaleme alınmış yazılar, sefaretnameler, mektup ve nutuklar, tarih eserlerinin verdiği bilgiyi çoğu zaman büyük çapta tamamlamakta ve daha parlak bir aydınlığa kavuşturmaktadır.

Bununla beraber bütün bu kaynaklar bize devletin iktisadi hayatı, hukuk ve idare sistemi hakkında pek eksik bilgi vermektedirler. Bu hususta bize saray, idare ve ordunun mahiyeti ve iktisadi nizam üzerine mevcut resmi veya gayri resmi kayıtlar ile Bizans'ın özellikle zengin olduğu kanun eserleri ve ayrıca papirüsler ve sonraki devir için ise bilhassa vesikalar yardımcı olur. Fakat Bizans vesikaları ancak XI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bol miktarda mevcut olup, Makedonya hanedanı zamanına ait sadece pek az vesika ele geçmiştir; ondan evvelki devirler için ise hiçbir Bizans vesikası zamanımıza intikal etmemiştir.

Bütün bunlara özel bir kaynak grubu olarak arkeolojik malzeme katılabilir: Sanat anıtları, kitabeler, sikkeler, mühürler, v.b. anıtsal malzeme Bizans araştırmalarının, eskiçağ tarihi araştırmalarına oranla çok daha küçük ölçüde değerlendirildiği cihetle Bizans tarihi tetkikleri son zamanlarda bunlara gittikçe artan bir ilgi göstermektedir.

Konumuzla alakalı kaynaklara gelince, tarihi konular incelenirken ilk başvuru kaynaklar genelde dönemin tarih kitapları ve kroniklerdir. Bir kısmı doğrudan elimizde olan, bir kısmı hakkında da dolaylı olarak bilgi edindiğimiz dönemin tarih kitapları ve kroniklerden saray teşkilatı hakkında doğrudan bilgiye ulaşmak mümkün değil ancak satır aralarında konuyla ilgili bilgileri bulabilmekteyiz. Bunlar içinde, Bilge Umar tarafından çevrilen Anna Komnena'nın *Aleksiad* adlı eseri, Fikret Işıltan tarafından çevrilen Niketas Khoniates'in *Historia*'sı başta gelen eserlerdir. Yine Orhan Duru tarafından çevrilen Prokopius'un *Bizans'ın Gizli Tarihi* adlı eseri kendi dönemiyle ilgili olarak saraylar hakkında bilgi vermektedir.

Saraylarla ilgili olarak en çok faydalandığımız eserlerden biri Bilgi Altınok tarafından çevrilen Tamara Talbot Rice'in *Bizans'ta Günlük Yaşam* kitabıdır. Burada imparator ve imparatorluk ailesi, saray yaşantıları, saray görevlileri, imparatorluk sarayları konularında bilgi vermektedir. Yine bu konularla ilgili olarak İhsan Batur'un çevirdiği Michel Kaplan'ın *Bizans'ın Altınları* kitabından istifade ettik.

Konuyla alakalı olarak en çok istifade ettiğimiz makalelerden biri; *Toplumsal Tarih Dergisi*'nde yayınlanan ve Gülgün Köroğlu tarafından kaleme alınan “Sur içinde İmparatorluk Mekanları Konstantinopolis'teki Bizans Sarayları” adlı makale konumuzla bağlantılı olduğu için çalışmamızda en çok kullandığımız kaynaklardan oldu. Yine bir diğer makalemiz de *Hayat Tarih Mecmuası*nda yayınlanan Midhat Sertoğlu tarafından yazılan “Bizans Sarayları ve Saray Maceraları” adlı makaledir. Bu makalede de imparatorluk sarayları, imparatorların yaşamı, saray yaşamı ve saray entrikaları konularından istifade ettik.

Konumuzla alakalı olarak Bizans siyasi tarihiyle ilgili kaynakları da inceledik. Bunların başında Michael Grant'ın *Roma'dan Bizans'a*, Georg Ostrogorsky'in *Bizans Devleti Tarihi*, M. V. Levchenko'nun *Kuruluşundan Yıkılışına Kadar Bizans Tarihi*, Barbara Hill'in *Bizans İmparatorluk Kadınları İktidar, Himaye ve İdeoloji*, Edward Gibbon'un *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*, Charles Diehl'in *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, Auguste Bailly'in *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, Paul Lemerle'nin *Bizans Tarihi* adlı eserlerinden konumuzla alakalı kısımlarından istifade ettik.

GİRİŞ

1. Saraylar

Hükümdarların oturduğu büyük bina ¹ anlamında kullanılan saray kelimesi: eski Farsça srada'den gelmekte olup, Farsçada umumiyetle ev, mesken, konak, menzil manasına gelen, Türkçede de bu manalarla birlikte, daha ziyade büyük konak, hükümdarın ikametgahı yani saray, kasr, köşk manalarında kullanılan bir kelimedir. Bu kelimenin Arapçalaşmış şekli suradik olup, hususiyle sera-perde'nin karşılığıdır ve çadır perdesi, harem perdesi ve padişah otağı manasına gelmektedir. Sera ve Seray kelimeleri Farsçada mecazen dünya, cihan, alem manalarında da kullanılmış ve türlü terkiplerde de çeşitli manalar almıştır. Türkçede ise, bilhassa bu kelime ile teşkil edilmiş iki mürekkep isim, kervansaray (karban-sera) ve sahil-saray (sahil-sera) çok kullanılmıştır. Bunlardan birincisi kervanların konakladığı büyük han, ikincisi ise deniz sahilindeki konak, yalı manasında Osmanlı Türkçesinde bugün de bilinmektedir. Saray kelimesi aynı zamanda, diğer birçok Türk lehçelerinde mevcut olduğu gibi şark Türk lehçesinde hakiki ve mecazi anlamlarında yani hem büyük ev, mahfel ve kasr-ı sultani hem de dünya ve ahiret manalarında kullanılmaktadır. ² Saray anlamına gelen, Latince “platium”, Grekçe “palation” kelimesinin, Roma'da imparator sarayının yer aldığı Palatine Tepesi'nden kaynaklandığına inanılmaktadır. Burası 3. yüzyıla kadar Roma imparatorlarının resmi ikametgahı olduğundan, kelime literatüre bu şekilde girmiştir. Roma İmparatorluğu'nun doğudaki Hristiyan bölümü olan Bizans'ta da saraylar “palation” ya da “hükümdar evi” anlamına gelen “basileos oika” gibi adlarla anılmıştır. ³

Yönetimin merkezi saraydı. Roma imparatorlarının Roma'da taşra kentlerinde ve yazlık yerlerinde yaptırdıkları saraylar imparatorluk konutlarında yeni bir anlayış ortaya koydu. Saray yönetimin merkezi olmaktan çıktı; banyoları, tiyatroları, stadyumları ve bahçeleriyle hükümdarın keyfi için kurulmuş küçük bir kent haline geldi. İmparatorluğun ikiye bölünmesiyle İstanbul ve Ravenna'da da saraylar inşa edildi. Vandallar tarafından yağmalanan Roma sarayları birer yıkıntıya dönüştü. ⁴

¹ *Meydan Larousse Ansiklopedisi*, “Saray Maddesi” C. 10, İst. 1979, s. 958

² *İslam Ansiklopedisi*, “Saray Maddesi”, C. 10, İst. 1966, s. 205

³ Gülgün Köroğlu, Sur içinde İmparatorluk Mekanları Konstantinopolis'teki Bizans Sarayları, *Toplumsal Tarih Dergisi*, S.152, İst. Ağustos 2006, s. 12

⁴ *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, “Sant / Sor Maddesi” C. 20, İst. 1986, Milliyet, s. 10190

Farklılıkların yanı sıra gerek Roma’da gerekse ortaçağın diğer devletlerinde hemen hemen ortak bir unsur vardı. Bu, şehir yaşamı ve bu yaşam içerisindeki şehirlerin genel mimari yapısıdır. Zira, ortaçağ devletlerinin şehir kompleksine baktığımızda, şehrin etrafının surlarla çevrili olduğu, bu sur içerisinde ise en merkezde idarenin yapıldığı saray onun yanı başında ibadethane göze çarpmaktadır. Şehrin diğer yapıları ise bu merkez etrafında kendilerine yer oluşturmuştu. İster eskiçağ toplumlarında olsun ister Hristiyan, ister Müslüman devletlerinde olsun bu anlayış ve yapı aşağı yukarı aynı olmuştur. Çünkü devletlerin ortak endişe ve ortak politikaları olan savunma, idare ve dini en iyi şekilde yansıtacak bir şehir yapısı oluşturmaktı.

Roma İmparatorluğu’nun doğu temsilcisi veya devamı olan Bizans devletinde de benzer bir mimari yapı vardır. Başkentin merkezinde surlar içinde Bizans’ın siyasi, askeri, adli, dini kısaca tüm yönetimin merkezi saray kompleksi yer almaktaydı.

2. Roma’dan Bizans’a Geçiş

Bir şehir devleti olarak başlayan ve dünya imparatorluğu haline gelen Roma’nın dünya tarihinde önemli yeri vardır.⁵ Roma tarihi, “ilkçağ” dediğimiz büyük tarihi devirler dramının son perdesidir: Roma tarihi ile bir devir sona ermekte ve arkadan yeni birisi başlamaktadır.⁶

Rum kelimesi, Roma ve Bizans imparatorluklarına delalet eden bir tabir olup, bazen, Romalılar devleti için, bazen de Bizanslılar için kullanılmıştır. Orta Asya’da da bu tabir Roma devleti manasına gelmektedir. Sonraları kelimenin manası gittikçe daralmıştır.⁷ Roma-Rum kelimeleri, Anadolu yerlisi kelimelerdir. Prof. Dr. Ramsay “Grek medeniyetinde Asyalı unsurlar-Asian. Elements in Grek Civilization adlı kitabında diyor ki: “Hesychius⁸ dan öğrendiğimize göre Kume-Kome-Rume-Rome kelimeleri Anadolu köylerinin Anadolu’ya mahsus kuruluş tarzlarını gösteren kelimelerdir. Bu köyler bir sokak (Ruma) veya bir cadde (Rume) üzerinde bir sırada dizilmiş evlerle kurulurlar. Köy büyüdükçe sokak çoğalır. Bir köy halkı veya komşu kadınlar birbirlerine kometis derler.

⁵ Hasan Karaköse, *Ortaçağ Tarihi ve Uygarlığı*, Ank. 2002, s. 261

⁶ Halil Demircioğlu, *Roma Tarihi*, C. 1, Ank. 1998, s. 2-3

⁷ *İslam Ansiklopedisi*, “Rum Maddesi”, C. 9, İst. 1964, s. 766

⁸ Eski Yunan dilinde bir lügat sahibidir, İskenderiyeli’dir.

Rume, Rome kelimeleri daha ziyade su kenarında ve su geçitlerinde kurulan köylere verilen adlardır. Görülüyor ki Avrupa'daki Roma kelimesi Anadolu'da Rum olmuştur.⁹

Roma tarihinin başka tarihlere benzemeyen bir ciheti vardır: buna da bir şehrin adı bir devletin tarihine alem olmuştur. Bu tarih aslında, Roma dahil bütün İtalya ve Akdeniz kavimlerinin müşterek tarihidir.

Roma M.Ö. IV. Yüzyıl ortasında, hala küçük ve alelade bir şehir devletiydi. Katı genişleme ihtiyacını M.Ö. IV. yüzyılın ikinci yarısında duydu. Roma devleti M.Ö. I. yüzyılda yani kuruluşundan altı asır sonra Atlantik'ten ta Fırat boylarına kadar uzanan tek bir “devlet” olarak, Akdeniz havzasında, tarihte ilk defa siyasi bir mekan vahdeti kurmaya muvaffak oldu. Fakat Roma tarihinin cihan tarihindeki önemi, devletin sürdüğü bu uzun ömürden değil, belki, onun devlet olarak yaptığı tesirlerle medeniyet ve kültür başarılarından gelmektedir: her şeyden evvel batı dünyasına miras kalan “tam devlet” mefhumu, bir şehir devleti halinden Akdeniz dünyasında bir cihan devleti haline gelen bu Roma devletinin eseridir.

Roma devleti ve yarattığı medeniyet ve kültür kıymetlerinin büyük çoğunluğu bugünkü medeni dünya devletleri içinde hala tesirini göstermekte devam etmektedir.¹⁰ Dünya tarihine damgasını vuran böyle bir devletin yönetimi ve gelişmesi partici ve pleb diye ikiye ayrılan Roma halkının içinde yaşadığı eski Roma devleti krallık rejimi altında bulunan bir şehir devleti idi ve bunun bütün hususiyetlerini taşıyordu. Fakat bu devlette teokratik bir nizam yoktu. Çünkü burada kral (rex), Tanrı veya Tanrının vekili değildi. Bir bakıma Roma cemaatinin vücuda getirdiği büyük ailenin babası demek olan kral, devletin siyasi, askeri, adli ve dini şefi, başka bir deyimle en yüksek idare amiri, en yüksek komutanı, en yüksek hakimi ve en yüksek sahibi idi. Kralın bütün bu salahiyetleri ise onun tam hukuklu vatandaşlardan aldığı bir emretme kudretine dayanıyordu. Kral yaptığı işlerde de ihtiyar meclisine danıştı.

Roma, ikiye bölünmesinden çok daha önce, daha İtalya'ya bile tam hakim olmadan, Etrüsk Krallar zamanında vaziyet biraz değişmiş görünüyor. Krallar Etrüsk hükümdar

⁹ Cemal Mersinli, “Roma-Rum Kelimeleri”, *Belleten*, C. V, S. 17-18, s. 159

¹⁰ Halil Demircioğlu, *Roma Tarihi*, C. 1, Ank. 1998, s. 2-3

elbiseleri giydiler, taç taktılar, asa taşıdılar ve tahta oturmaya başladılar.¹¹ Etrüsk Krallığı döneminde Eski Akdeniz-Anadolu yüksek şehir kültüründen ve dolaylı olarak Güney İtalyan Grek kolonilerinden etkilenmeye başlamış, ayrıca ekonomik ve kültürel ilişkilerle İran kültür çemberiyle irtibat kurmuştu. III. yüzyıldan itibaren Sasaniler ile yaşadığı etkileşim, daha sonra Bizans tarafından Araplar ve Türkler ile de sürdürülmüştür. Yüzyıllar sonra imperiumlaştıkça belirli bir ölçüde Doğululaşırken, yayıldığı yerlere Roma karakterini de aşıl原因an bu dev boyutlu yapının coğrafi alanında artık ağır basan Helenistik kültür hamurunun yoğrulduğu bölgeler, ilerdeki bölünmede zaten Doğu Roma İmparatorluğu'na dönüşecekti. Klasik Grek biçimin öncesine ve Doğu'ya yönelerek klasik zihniyetten uzaklaşan Helenizm'in Geç Roma ile buluştuğu kültür sentezinde Doğu geleneğinin öğelerini bünyesine katan Bizans, baştan beri ayrıca pagan Batı Roma'dan farklı olarak, daha onunla ortak çatıyı paylaşırken bile, Konstantin'in yönelişinde görüldüğü gibi, bir Geç Roma-Helenistik-Hıristiyan-Doğu kimliğine kavuşmuştu.¹²

Gerçekte bir inanç lehine reddedilmesi gibi sarsıcı olayların tek bir bireyin kişisel deneyiminin sonucu olarak ortaya çıkması enderdir. Çoğunlukla, sorunlu ve karmaşa dolu dönemlerde duyarlı kişilerin yaşama karşı değişen bakış açıları ve tutumlar geliştirmelerinden doğar. Hıristiyanlık döneminin başlamasıyla Roma böyle bir dönemden geçiyordu. Bir yandan tek tanrılı bir inanç olan Yahudilik, diğer yandan doğu kökenli mistik inançların yaygınlığı sonucu, Romalıların birçoğu akıldışı davranışları olan ve pek çoğu insan zaaflarının en zayıflarına sahip çok sayıda tanrıya dayanan eski pagan inançlarının geçerliliğini sorgulamaya başlamışlardı. Roma'nın giderek artan ekonomik ve siyaset sorunları da bu kuşkuların güçlenmesine katkıda bulundu. Bunun yanı sıra çalışmaları yalnızca sahiplerini varsıllaştıran ve devlete bir yararı olmayan büyük köle nüfusuyla, İngiltere'de Northumberland'den Galya ve İspanya'ya, oradan Kuzey Afrika'ya ve oradan da tüm İtalya, Yunanistan, Türkiye, Suriye ve Mısır'a kadar uzanan geniş topraklarıyla ve bundan da anlaşılacağı gibi çok çeşitli uluslarıyla Roma İmparatorluğu yönetilebilmek için artık çok büyüktü. Roma çekişmelerle bölünürken egemen sınıflar etkin olmayacak kadar kendi isteklerini gerçekleştirmeye yönelmişti; yöneticiler tembelleşmişti ve aydınlar yönetimi giderek daha çok eleştiriyorlardı. Caesarlerin yerlerini

¹¹ Halil Demircioğlu, *Roma Tarihi*, C. 1, Ank. 1998, s. 53-54

¹² Gümeç Karamuk, "Dağılmış Roma İmparatorluğu'nun Alanında Roma Zihniyetinin İzleri", *Belleten*, C.LXVIII, S.253, Ank. 2004, 628 - 629

başka caeserler aldıysa da bunun bir yararı olmadı. Çökmeyi durdurmak için ortak yönetim sistemi ortaya atıldı. Diocletionus (284-305) Roma'da da merkezileşmiş yönetimin yerini almak üzere bölgesel yönetim merkezleri kurulursa durumun düzeleceğine inanmaya başlamıştı. Bunun için sarayını bugünkü Anadolu yakasında olan Nikomedia'ya (İzmit) taşıdı ve orada kendisini Roma'nın doğudaki topraklarının hükümdarı sayarak çevresini Doğulu ya da daha çok Persli bir hükümdarın debdebesi ve protokolüyle donattı. Aynı zamanda da üç ortak yönetici atadı. Bunlardan biri yani Maximianus Milano'dan İtalya ve Afrika'yı diğeri yani Constantius, Trier'den (bugünkü Almanya) Galya, Britanya ve İspanya'yı ve sonuncusu olan Galerius da Selanik'ten Illyria (bugünkü Dalmaçya ve Transilvanya), Makedonya ve Yunanistan'ı yönetecekti. Oysa bu önlemler durumun iyiye gitmesine yardımcı olmadı: Bunun yerine bu ortak yönetim ilkesi, tek bir bütünün parçası olmakla övünen insanlarda bölünme düşüncesini doğurdu. Umutsuzluk, çöküntü ve tembellik Roma'da egemen olmayı sürdürdü ve iç savaş çıktığında, Diocletianus karşılaştığı güçlülere sırtını dönerek, Adriyatik kıyılarında şimdi Split diye bilinen yerde kendisi için yaptırdığı görkemli sarayında yaşamını sürdürmek üzere inzivaya çekildi. Bin dört yüz yıl sonra, on sekizinci yüzyılın büyük İngiliz mimarı Robert Adam bu sarayın kalıntılarını büyük bir hayranlıkla inceledi ve onun birçok niteliğini zamanın beğenisine uyarladı.¹³

Henüz dağılmamış Roma İmparatorluğu tek başına bir Avrupa, Asya veya Afrika imparatorluğu değil, hepsinin birlikteliğini oluşturan bir Akdeniz gücüydü ve Akdeniz birliğinin canlı temsilcisiydi. O zamanlar ortak bir uygarlık çemberini oluşturan Akdeniz dünyası kendi içinde oldum olası çok kültürlü bir yapıya sahipti. Nitekim Roma'nın bölünmesiyle, siyasal coğrafyaların en kapsamlı biçimde Grek Doğu ile Latin Batı ana kategorilerine ayrışması, esasında öteden beri tabanda var olan karakter farklarının eninde sonunda tavana yansımasydı. Roma'nın yani Akdeniz birliğinin parçalanması demek, budur, her ne kadar o Akdeniz birliği varlığını bugün bile belirli bir ölçüde tartışmasız sürdürüyorsa da. Elbette ki bu ana kategoriler kendi içlerinde birer homojen yapıya sahip değildi, ama her imparatorluğa özgü olan yerel kültürler çokluğunun üstündeki ortak uygarlık çatı yapısının yerini –bu Osmanlı'da da böyleydi, aynen Roma'da olduğu gibi- Akdeniz birliğinin parçalanmasıyla, gitgide daha bariz bir biçimde, daha rahat algılanabilecek biçimde iki odaklı bir yapı aldı. İlerde, bu sürecin başlamasından çok

¹³ Tamara Talbot Rice, *Bizans'ta Günlük Yaşam*, Çev. Bilgi Altınok, İst. 2001, s. 15- 16

sonra, İslam'ın ortaya çıkışı ve Greko-Romen uygarlık çemberine fetihleriyle girmesiyle, eski Akdeniz birliğinin bozulmuş iki odaklı tablosuna bir yenilik eklenmiş, o iki dünya arasına, yani Grek Doğu ile Latin Batı arasına, onların ayrımlaşmasını olsa olsa daha da körükleyecek olan bir İslam kültür çemberi adeta bir takoz gibi girmiş¹⁴ ve bir zaman tesis edemeyeceği bir barış vazeden Hristiyanlığın aksine hiç çekinmeden kılıç ile silahlanmış olarak ortaya çıkmıştır. Bu kılıç daha Peygamber hayatta iken, Filistin'e karşı birkaç küçük ve pek başarılı olmayan akınlar şeklinde, Roma devletinin eyaletlerini yalamıştı.¹⁵ Akdeniz birliğinin parçalanması sonucunda, yüzyılların akışında, artık kendi damgalarını ortak damganın üstünde vurgulayabilen üç kültür odağı ağır basmaktadır. Ancak bunlar da yine ana kategorilerdir. Din Ortaçağ'ın çok önemli bir siyasal faktörü olduğundan, burada tablonun tarifi din grupları ile sürdürülebilir: Doğu Hristiyanlığı-Batı Hristiyanlığı ayrışması, XI. yüzyılın ortasında artık tam bir büyük kopuşa, Kilise kopuşmasına varacak ölçüde asırlar sürecektir olan bir yabancılaşma ve bu iki Hristiyan çatısının ya da kültür çemberinin arasına giren bir İslam kültür çemberi.

Roma zihniyetinin izleri üzerinde düşünürken, ön planda beliren bir konu, siyasal kültürdür. Gerek Roma İmparatorluğu'nun alanında, gerekse Roma yönetiminin Doğu Roma-Batı Roma biçiminde ikiye bölünmesinden sonra burada bir batı coğrafyasından elbette söz edilebilirken, henüz siyasal kültürüyle farklılaşmış bir Batı dünyası yoktur. Kökenleri Avrupa'nın tarihsel gelişiminde yatan ve kendine özgü bir uygarlık çatısını çağrıştıran Batı kavramı, henüz Antikite'de var olmayan bir zihniyettir. Zaman içinde ve ancak Cermen faktörü işin içine girince Avrupa'nın oluşumuyla Erken Ortaçağ'ın¹⁶ ileri safhasında dünyaya gelecek olan Batı, Roma mirasını baştan beri sahiplenmekle birlikte, Antikite'den uzaklaşan müstakil bir evren olarak, Bizans karşısında artık erginleşmesi kanıtlanmış İlk Batı İmparatorluğu olan Karolenj İmparatorluğu'nda hayat bulacaktı.

Roma'nın ikiye bölünmesinden ve araya giren üçüncü bir gücün Batı'nın Doğu'dan uzaklaşmasını hızlandırdığından bahsederken, din gruplarına göre bir kültür tasnifi yapılırken Doğu Hristiyanlığı ile Batı Hristiyanlığı arasına giren bir İslam kültür çemberi denmişti. İşte bu tasnife siyasal kültürleri de ekleyecek olursak, tarihsel gelişmesinde din

¹⁴ Gümeç Karamuk, "Dağılmış Roma İmparatorluğu'nun Alanında Roma Zihniyetinin İzleri", *Belleten*, C.LXVIII, S.253, Ank. 2004, 621- 622

¹⁵ Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Çev. Fikret Işıltan, C. I, Ank. 1989, s.12

¹⁶ Gümeç Karamuk, "Dağılmış Roma İmparatorluğu'nun Alanında Roma Zihniyetinin İzleri", *Belleten*, C.LXVIII, S.253, Ank. 2004, 621- 622

ile devleti birkaç yüzyıllık bir süreçte birbirinden uzaklaştıran Batı Hristiyanlığı ile onunla bağdaşan Batı siyasal kültürü karşısında –Hristiyanlık olsun, İslam olsun, işte burada din farkı herhangi bir şekilde ortak siyasal kültür çemberine mensup olmaya engel değil-tarihsel gelişmelerinde din ile devleti bir bütün olarak kurumsallaştıran Doğu Hristiyanlığı ve İslam'ı, yine kaba tasnif içinde, Doğu siyasal kültür ana kategorisinde birlikte görüyoruz.¹⁷

Roma İmparatorluğu'nun geçirmiş olduğu kültür ve din krizi cihan tarihinin en mühim hadiselerinden biridir. Antik putperest medeniyet Konstantin tarafından IV. asrın başlangıcında tanınmış, Büyük Teodos tarafından aynı asrın sonunda esas din ve devlet dini ilan edilmiş olan Hristiyanlıkla çarpıştı. Birbirinin tamamıyla aksi iki telakkiyi temsil eden bu iki zıt unsurun yekdiğeriyle bir kere çarpıştıktan sonra hiçbir zaman anlama için iltisak noktası bulamayacağı ve birinin diğerini tardededeceği farz olunabilirdi. Fakat hadisat bunun tamamıyla aksini gösterdi. Hristiyan Grek-Şark medeniyeti tevlit ettiler. Bu medeniyetin merkezi Roma İmparatorluğu'nun yeni payitahtı Konstantiniye (İstanbul) oldu.¹⁸

Umumiyetle bu kabil bir mezhep tebdili bir kavmin, yahut bir devletin tarihinin başlangıcında bunların mazisinin ruhlarda sağlam temelleri atmadığı veyahut kaba ve iptidai tasvirlerden başka bir şey yaratmadığı zamanlarda vuku bulur. Bu takdirde kaba putperestlikten Hristiyanlığa geçiş kavimde yahut devlette derin bir buhran tevlit ederiz. Fakat IV. asır Roma tarihi için vaziyet bütün bütün başka idi. İmparatorluk devlet şekillerinde zamanı için kemale ermiş asır dide bir medeniyete malikti; arkasında, fikirleri ve görüş tarzları halk arasında kök salmış bir mazisi vardı. Bu devlet IV. asırda bir Hristiyan devleti şeklini almakta, yeni mazisiyle hali ihtilafa düşmekte, hatta bazen bu maziye inkar etmekte, bizzarure had bir kriz ve derin bir hercümerç geçirecekti. Artık putperest dünyanın, halkın ihtiyaçlarını hiç olmazsa dini sahada karşılamadığı aşikardı. Yeni ihtiyaçlar, yeni arzular doğmuştu: Bunları birçok ve muhtelif sebeplerden dolayı, ancak Hristiyanlık tatmin edebilirdi.¹⁹

¹⁷ Gümeç Karamuk, “Dağılmış Roma İmparatorluğu'nun Alanında Roma Zihniyetinin İzleri”, *Belleten*, C.LXVIII, S.253, Ank. 2004, 623

¹⁸ A. A.Vasilev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, Çev. Müfid Mansel, C.1, Ank. 1943, s. 51

¹⁹ A. A.Vasilev, a.g.e. s. 51- 52

Roma İmparatorluğu'nun hızlı bir şekilde büyümesi ve sınırlarını genişletmesi, devletin tek merkezli idaresinde bir takım sorunları ortaya çıkardı.²⁰ Büyük Roma İmparatorluğu'nun 395 yılında imparator I. Theodosius'un ölümünü müteakip imparatorluk topraklarının iki oğlu arasında idari bakımdan ikiye ayrılmasıyla Balkan yarımadası, Anadolu, Mezopotamya, Suriye, Filistin ve Mısır ülkelerini kapsayan doğu yarısı, imparatorluğun batı yarısının daha 476 yılında ortadan kalkmasıyla - bizim doğu Roma İmparatorluğu veya Bizans İmparatorluğu adıyla tanımladığımız- Büyük Roma İmparatorluğunun tek temsilcisi olarak kaldı. ²¹ Kavimler göçünün başlamasıyla büyük kitleler halinde Tuna'yı aşarak güneye sarkan kavimlerin yağma akınları ²² ve diğer siyasi, askeri, ekonomik sorunlardan dolayı Batı Roma siyasi hakimiyetini kaybederken doğu parçası olan Bizans siyasi yaşantısını yaklaşık olarak bin yıl gibi bir süre daha devam ettirdi. ²³ Roma 410'da yağmalandığı zaman Konstantinopolis'te üç günlük yas ilan edildi. Doğu Roma İmparatoru II. Theodosius bunun dışında Batı başkentine pek az yardım etti. Fakat Theodosius'un bakanları bu olaydan sonra Konstantinopolis'i büyük surlarla kuşatmaya başladılar. Hala günümüz İstanbul'unu çevreleyen Theodosius'un surları, ortaçağ boyunca Roma İmparatorluğu'nun ayakta kalan başkenti olarak Konstantinopolis'in zapt olunmaz konumunu özetledi. Herhangi bir düşman 1453'e kadar bu surlarda gedik açmadı. ²⁴ Roma'nın bir parçası olan Bizans, Kavimler göçüne ve diğer siyasi gelişmelere muhatap olmasına rağmen, Roma'nın aksine yıkılmadan daha az tahriplerle çıkmıştır. İşte Kavimler göçünde asıl hedef Bizans olmasına rağmen Bizans'ın parçalanmamasının bir takım sebepleri olmuştur. Bu sebeplerin başında sahip olduğu coğrafi konum, maddi ve kültürel zenginlikleri gelmektedir. Burada, ticari ilişkilerin eskiliği, deneyimli zanaat geleneği, daha ılımlı bir kölelik gibi unsurlar, Roma İmparatorluğu'nun karşılaştığı bunalımı yumuşatıyordu. Ayrıca Bizans, köle ve kolon isyanlarını bastırmayı ve en az batıdaki kadar şiddetli barbar saldırılarını durdurmaya başardı. Doğu, Helenistik krallıkların eski büyük doğu krallıklarından devraldığı ekonomik, siyasal ve kültürel değerleri henüz korumaktaydı. Yüz binlerce kişinin yaşadığı

²⁰ M. V. Levchenko, *Kuruluşundan Yıkılışına Kadar Bizans Tarihi*, Çev. Maide Selen, İst. 1999, s. 13

²¹ Işın Demirkent, "1082-1302 Yılları Arasında Bizans-Batı İlişkilerine Kısa Bir Bakış", *Tarih Dergisi*, S. XXXVI, İst. 2000 s. 137-154

²² Işın Demirkent, "14. Yüzyıla Kadar Balkan Yarımadası'nda Bizans Hakimiyeti", *I.Kosova Zaferinin 600. Yıldönümü Sempozyumu (26 Nisan 1989) Bildiriler*, T.T.K. Yay. Ank. 1992, s.1- 11

²³ M. V. Levchenko, *Kuruluşundan Yıkılışına Kadar Bizans Tarihi*, Çev. Maide Selen, İst. 1999, s. 13

²⁴ Peter Brown, *Geç Antikçağ'da Roma ve Bizans Dünyası*, Çev. Turhan Kaçar, İst.2000, s. 85

İstanbul, İskenderiye ve Antakya, çok gelişmiş ticaret ve sanayi merkezleriydi. Batı siteleri can çekişirken, Bizans İmparatorluğu'nun belirli kentleri büyüme eğilimi gösteriyordu.²⁵

Bugün, ilim aleminde Bizans İmparatorluğu adı altında tanınan ve bin yıldan fazla süren uzun ömürlü devlet, aslında bir Doğu Roma İmparatorluğudur. Nitekim, Bizanslılar kendi devletlerinin adı olarak bunu hiç kullanmamışlardır ve imparatorluğun adına “Roma Devleti” ve kendilerine de “Romalılar” demişlerdir. Doğu Roma Devleti'nin başlangıcı 330 yılıdır ve Bizans adı, modern devirde bu devletin tarihi araştırmaya başlandığı zaman, batı ilim aleminde kullanılmaya başlanmıştır.²⁶ Bizans İmparatorluğu kavramı tarihçilerin bir icadıdır ve İmparatorluğun hayatta olduğu dönemde hiçbir zaman kullanılmamıştır. İmparatorluğun Yunanca adı Basileia tön Romania (Roma İmparatorluğu) veya sadece Romania idi. Doğu Roma halkı da kendisini Romalı olarak adlandıırırdı. Türkler ve Araplar ise Rum kelimesini kullanırlardı. Batı Avrupa'da imparatorluktan "Bizans" diye bahsedilmeye başlanması Alman tarihçi Hieronymus Wolf'un 1557 yılında Corpus Historiae Byzantinæ adlı eserinin yayımlanmasının ardındanır. 1648 yılında Byzantine du Louvre (Corpus Scriptorum Historiæ Byzantinæ) ve 1680 yılında da Du Cange'nin Historia Byzantina adlı eserlerin yayımlanmasından sonra Montesquieu gibi Fransız yazarların arasında Bizans kelimesi popüler hale geldi.²⁷ Zira bu yeni devletin merkezi olarak seçilen yerde, M.Ö. yüzyıllarda Byzantium adında bir şehrin bulunmasından kaynaklanır. I. ve II. yüzyıllarda, doğudaki fetihlerden sonra çok büyüyen ve hudutların aşırı derecede genişleyen Roma İmparatorluğu'nun doğu arazisi, çok uzaklara kadar erişiyordu. Aynı zamanda Mısır, Suriye ve Anadolu gibi eski medeniyetlerin beşiği olan bu sahalar, imparatorlukta her bakımdan ağır basmaya başlamıştı. Üstelik bu ülkeler, merkez Roma'dan çok uzakta bulunduklarından idare edilmeleri güçlüklerle karşılanıyordu. Bu yüzden II. ve III. yüzyıllarda imparatorlar artık, Roma'da oturmuyorlardı ve İmparatorluk için yeni bir merkez aranıyordu. İmparator Büyük Konstantin, İstanbul'un bulunduğu sahayı imparatorluk merkezi olmak bakımından çok uygun bulunduğundan burada inşa ettirdiği yeni baş şehrinin 330 yılında açılışını yapıyor ve eski merkez Roma terk edildiğinden gittikçe ihmale uğruyordu.

²⁵ M. V. Levstchenko, *Kuruluşundan Yıkılışına Kadar Bizans Tarihi*, Çev. Maide Selen, İst. 1999, s. 13

²⁶ Şerif Başstav, *Bizans İmparatorluğu Tarihi Son Devir (1261-1461)* T.K.A.E. Yay. Seri: III, S.A.25, Ank. 1989, s. 5

²⁷ İlber Ortaylı, *Son İmparatorluk Osmanlı*, İst. 2006, s. 44

Merkezi doğuya nakledilen devletin ordusu ve idare tarzı Romalı, dili ve kültürü Latindi. Bu yeni muhitte ise, çoktan beri burada yerleşmiş bulunan Yunan dili ve kültürü ile Doğu'nun saray, devlet göreneği ve teşrifatı bunlara eklenecekti. Ayrıca, IV. yüzyılda devletin dinleri arasında serbest bırakılan Hristiyanlık da kuvvetlenince, gelecekteki Bizans toplumunu oluşturan unsurlar tamamlanmış oluyordu.²⁸ Latince VI. yüzyılın ortalarına dek sarayın resmi dili olmasına rağmen, imparatorluk giderek daha Yunan ve Hristiyan bir kimliğine bürünmekle, Atina ve Roma gelenekleriyle ilişkisini giderek kesmekteydi. Tarihçiler VI. yüzyılın ilk yarısını imparatorluğun tarihinde bir ayırım çizgisi olarak kabul etmekte ve bundan dolayı da sonraki dönemlerde Roma yerine Bizans terimlerini kullanmayı tercih etmektedir.²⁹ Bu suretle eski Roma İmparatorluğu'ndan çok farklı ve yeni coğrafi şartların belirtildiği temeller üzerinde gelişen imparatorlukta, daha VI. yüzyılın sonunda Latince tamamıyla unutuluyor ve onun yerine Yunan dili ve kültürü alıyordu.

Bundan sonraki yüzyıllarda bu yeni devletin en mühim problemleri arasında, devletin resmi dini haline gelen Hristiyanlık için de baş gösteren itikat münakaşaları ile devleti dış düşmanlara karşı savunmak en büyük yeri alıyordu. İmparatorluk bu tarihten sonra, hayatının sonuna kadar hudutlarını savunabilmek için bütün kuvvetlerini harcamaya mecbur olmuştur. IV. yüzyılda doğu sınırları Sasanilerin tehdidi altındadır ve bu hal İslamiyet'in gelişmesiyle Sasani Devleti'nin sona ermesine kadar sürer. IV. ve V. yüzyıllarda kuzeyde ve batıda Cermen ve Türk kavimleri, bunların arkasından da Slavlar ortaya çıkarlar. Türk kavimleri ile Slavlar, bundan sonraki yüzyıllarda imparatorluğu en fazla meşgul eden ve varlığını tehdit eden düşmanların başında gelir.

Hristiyanlığın kuvvetlenerek yayılmaya başladığı IV. yüzyıldan sonra, içine düştüğü büyük mezhep kavgaları ve bunun sonunda Latin kilisesiyle ortaya çıkan ihtilaflar imparatorluğu içeriden kemiren başlıca meselelerindendir. VI. ve VII. yüzyıllarda Balkanlarda ve İtalya'da büyük arazi kaybına uğrayan ve Anadolu'da İslamiyet'in hücumları neticesinde hudutları çok daralan imparatorluk, sadece Anadolu ile Yunanistan'daki arazisini koruyabiliyor ve bu suretle gerçek Bizans devleti haline geliyor. Bundan böyle Ortodoks mezhebi ile Yunan dili ve kültürü imparatorluğun iki temel unsuru

²⁸ Şerif Başstav, *Bizans İmparatorluğu Tarihi Son Devir (1261-1461)* T.K.A.E. Yay. Seri: III, S.A.25, Ank. 1989, s. 5

²⁹ John Freely, *Saltanat Şehri İstanbul*, Çev. Lale Eren, İst. 1999, s. 98

haline gelir ve bu vasfını imparatorluk hayatının sonuna kadar sürdürür. Mısır, Suriye ve Filistin'i İslam'lara kaptıran İtalya da, Cermenlerin ve Balkanlarda İslavların yerleştiği arazisini kaybeden devlet başşehrinin önüne kadar gelen Arapları güçlkle geri püskürtür.

VII. ve VIII. yüzyıllarda Arap istilası, İslav akınları ve içeride patlak veren ikonaklazm mücadeleleri yüzünden çok buhranlı bir dönem yaşayan imparatorluk IX. yüzyılın sonundan başlamak üzere toparlanmaya başlar ve X. yüzyılda İslam aleminin zaafa uğraması ve iç ihtilaflara düşmesini de fırsat bilerek karşı taarruza geçen Bizans uzun zamandan beri ilk defa arazisini genişletir, XI. yüzyılda parlak devirlerden birini yaşar. Fakat bu yüzyılın ikinci yarısında doğuda Türk kavimleri, Batıda Normanlar imparatorluğu tehdide başlar. XI. yüzyılın ikinci yarısında idarededeki beceriksizlik ve buna paralel olarak mahalli ve askeri durumunun sarsılması üzerine XII. yüzyılın sonuna doğru süratle çökme alametleri gösterir ve 1204'te IV. Haçlı seferi düzenleyen Hristiyan ordularının hücumları sonuçlarında parçalanır. İmparatorluk arazisinin büyük bir kısmı Latinler arasında bölüşülür ve Grek halkının bir kısmı Batı Anadolu'ya sığınır ve merkezi İznik olmak üzere geçirdiği 57 yıllık sürgün hayatından sonra başşehir İstanbul'da kurulan Latin İmparatorluğu'nun zayıflaması ve İznik İmparatorlarının dirayetli idareleri sayesinde, 1261'de eski başşehrini alarak orada yerleşir. Lakin bundan sonra yeni bir hayata başlayan imparatorluk, eski devirlerin bir gölgesinden ibarettir. Maliyesi, ordusu bozulmuş, yeni ve kuvvetli dış düşmanlara çevrilmiş bulunduğundan bu yeni şartların mücadele dolu hayatına dayanamayarak sonunda Türkler tarafından ortadan kaldırılır.³⁰

Pagan devletin Hristiyan devlet olduğu ve Roma'nın sahip olduğu üstünlüğü Konstantinopolis'e kaptırdığı, Konstantinos'un saltanatı, pekala, Bizans tarihinin başlangıcıdır. Ama aynı zamanda, Roma tarihi ile Bizans tarihi arasında belirgin bir kesinti olmadığını da unutmamak gerekir. Bizans tarihi, üç yüzyıla yakın bir süre, Justinianos'un imparatorluğun birliğini yeniden sağlamak konusundaki başarısızlığına kadar, Roma imparatorluğunun devamı gibi görünür. Roma'nın ve barbar istilalarıyla karşı karşıya olan Yunanistan'ın mirası, işte bu üç yüzyıl boyunca yavaş yavaş Bizans'a aktarılmış ve derin

³⁰ Şerif Başstav, *Bizans İmparatorluğu Tarihi Son Devir (1261-1461)* T.K.A.E. Yay. Seri: III, S.A.25, Ank. 1989, s. 6 - 7

etkilerle işlenen devlet, Bizans imparatorluğunun temel özellikleri olacak olan özellikleri almıştır.³¹

IV. yüzyıldan itibaren, Roma İmparatorluğu'nun görünüşteki birliğine rağmen birçok defa imparatorluğun iki kısmı ayrı imparatorlar tarafından idare edilerek birbirinden ayrılmaya başladı. Nihayet 395 yılında imparator Büyük Theodosios (379-395) ölürken iki oğlu Arkadios ve Honorios'a ikiye bölünmüş bir miras bıraktı. Böylelikle çoktan beri hazırlanmakta olan ayrılık kesinleşmiş oldu. Bundan sonra da Doğu Roma İmparatorluğu kurulmuş bulunuyordu.³²

3. İstanbul'un Kuruluşu ve Coğrafi Konumu

Her insan topluluğu bu dünya yüzünde muhakkak bir yer işgal eder. Buna biz coğrafi mekan diyoruz. Tarih aynı mekan üzerinde çeşitli istikametlerde gelişmiş nice insan grupları tanımaktadır. Coğrafi faktörler, tarihe müessir kudretler içinde ancak bir imkanlar grubunu teşkil ederler. Şu halde bir tarihi oluşun iyice anlaşılması için, insan topluluğunun üzerinde yaşadığı memleketin alelittlak coğrafyasının bilgisi değil, bu mekanın içinde o topluluğun hayatına coğrafi faktörler şeklinde tesir eden imkanlar grubunun bilgisi lazımdır.³³ Bundan dolayı Konstantinopolis'in coğrafi konumunu genel hatlarıyla tanıtacağız.

İmparator, niçin eski Roma'yı terk ederek hükümdarlığın merkezini şarka naklediyordu? Caesarların müşrik ve gayrimemnun şehrinden az zevk duyan Konstantin, onun yerini haklı olarak, imparatorluğun karşılaştığı yeni zaruretlere kafi gelmeyecek vaziyette buluyordu. Got tehlikesi, Pers tehlikesi, Tuna boyunda ve Asya'da kendini hissettiriyordu. Illirya'nın kuvvetli halkı, müdafaa için mükemmel menba arz ediyordu; bu müdafaayı tanzim için Roma pek uzaktı. Diocletion bunu vaktiyle anlamış ve O da şarkın cazibesini duymuştu. Herhalde Konstantin'in "Yeni Roma"yı kurduğu gün Bizans İmparatorluğu başlamıştı.³⁴

³¹ Paul Lemerle, *Bizans Tarihi* Çev. Galip Üstün, İst. 2004, s. 13

³² Charles Diehl, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, Çev. Cevdet R. Yularkıran, İst. 1939, s. 12-13

³³ Halil Demircioğlu, *Roma Tarihi*, C.I, Ank. 1998, s. 1- 2

³⁴ Charles Diehl, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, Çev. Cevdet R. Yularkıran, İst. 1939, s. 10-11

Konstantinos içinde bulunduğu sert koşullarda, savaşın ya da barış halinin değişik gereklerine göre saygınlığının gösterişi içerisinde, geniş imparatorluğun eyaletlerini birbiri ardından geziyor, ya da bulunmasında zorunluluk duyulan yerlere uçarcasına yetiştiriyor, kişisel ya da imparatorluğun düşmanlarına karşı her zaman için tetikte duruyordu. Gönencinin doruğuna geldiği gibi yaşamının da sonuna yaklaştığı zaman gücü ve tahtın güvenliği bakımlarından daha az değişkenliğe elverişli olabilecek bir hükümdarlık konak yerinin saptanması gerektiğini tasarladı. Bu elverişliliğe göre yaptığı seçimde Avrupa ile Asya'nın birleştiği noktayı yeğledi. Amacı, Tuna ile Tanais (Don) arasında yaşayan barbarları yerlerinde tutmak, alçaltıcı bir antlaşmanın kösteklerine zor dayanan Pers Kralı'nın tutumunu daha yakından denetleyebilmektir. Konstantinos, adının ününü sonsuzlaştıracak bir kent kurma tutkusundan da kendini kurtaramıyordu.³⁵ Konstantinos gözünü Byzantion kentine, kendi adını taşıyacak olan yeni, yenilenmiş kente ve imparatorluğun gelecekteki başkentine dikmişti. Gelecekte başkent olacağından emindi ama bu konuda verdiği karar risk taşıyordu.³⁶

İsa'dan 330 yıl sonra, imparator Konstantin dört gün süren şenlikler arasında imparatorluğun merkezini Roma'dan Boğaziçi kıyılarına resmen taşıdı ve imparatorluğa yeni bir başkent bağışladı. Beş yıldan beri buna çalışmaktaydı. Hristiyanlık fikrinin gücünü anlamış ve zaferini sezmiş olan bu usta politikacı, imparatorluğun birliğini ancak Hristiyanlığın sağlayabileceğini de hissediyordu... Eğer yeni bir düşünce, gençleştirilen bir iktidarın manevi çatısını teşkil edecekse, bunun kutsal ve eşi görülmedik bir şehirde ışıltı saçması gerekiyordu. Öyle bir şehir ki ihtişamda dışı kurdun şehrini, Roma'yı geride bırakabilsin. Efsaneye göre bizzat Tanrı, uyuyan imparatora göründü ve ona başkentinin yerini gösterdi. Konstantin'in saltanatının bu iki büyük olayı Hristiyanlığın kabulü ve Roma'nın Bizans lehine terk edilişi mutlak suretle birbiriyle bağlantılıdır. Konstantinopolis Konstantin'in şehri bundan böyle Roma'nın ve Romus ve Romulus'un şehrinin yerine geçiyordu.³⁷ Megore göçmenlerinin, içlerinde Bizans adlı birinin önderliğinde gelip Avrupa kıyıları üzerinde Boğaziçi'nin güney ucuna yerleşmelerinden beri bir yıldan az bir zaman geçmemişti. Bunlar önderlerinin adından dolayı Bizans ismini

³⁵ Edward Gibbon, *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*, Çev. Asım Baltacıgil, C.2, İst. 1995, s. 6-7

³⁶ Michael Grant, *Roma'dan Bizans'a*, Çev. Z. Zühre İlkelen, İst. 2000, s. 19

³⁷ Auguste Bailly, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, Çev. Haluk Şaman, C. 1, İst. trz. s. 11

verdikleri bir koloni kurmuşlardı.³⁸ Şehir bu adı uzun müddet taşımıştır. O, Trakya'nın ve Greklerin diğer şehirleri arasında şerefli bir mevkiye sahiptir. Evvela İsa doğmadan önce, 601 yıl Ispartalıların hakimiyeti altında kaldı. Bu şehir adeta Avrupa'nın bir kapısı, Avrupa'dan Asya'ya geçmek için bir köprü idi.³⁹ Yunanistan ile Karadeniz kapıları arasında değişim, aralıksız ve önemliydi. Hakim bulunduğu boğazın denize açıldığı yerde ve tam doğu ile batıyı ayıran sınırdaki yer alan yeni koloni, coğrafi bakımdan ideal transit, antrepo, yükleme ve boşaltma noktası oluyordu. Arabistan'dan, İran'dan, Mısır'dan kervanlar hep ona, Haliç'in mükemmel barınağına doğru yöneliyordu, bütün Akdeniz şehirlerinden ticaret gemileri gelip yüklerini oraya boşaltıyorlar ve oradan ipek, tahıl, baharat, fildişi, sanat eserleri, kıymetli madenleri yüklüyorlardı. İki dünyayı birbirine ulaştıran deniz kanalının bekçisi Bizans onu dilediği gibi açıp kapayabiliyordu. Med savaşları süresinde askeri bakımdan oynadığı önemli rol, mevkiinden ileri gelmektedir. İttifakın kıymetine aklı eren ve karşılığını ödetmesini bilen Bizans, İsa'dan sonra II. Yüzyılın sonunda Yakındoğu'nun en önemli şehirlerinden biri haline gelmişti.⁴⁰

İmparatorluk kenti adıyla kazandığı yüzeysel konumuna göre incelersek:⁴¹ Bizans Konstantinopolis'i Avrupa'nın en güney doğusundaki uzantıyı oluşturan üçgene benzer bir yarımada üzerinde kurulmuştur.⁴² Büyük Konstantin, şehri tesisi esnasında, şehri geniş bir surla techiz etmişti.⁴³ Bizans şehri, kuzeyde Haliç, güneyde Marmara ve batıda İ.S. 447'de yani Geç Roma dönemi Konstantinopolis'in son genişlemesi sırasında II. Theodosius tarafından yaptırılan kara surları ve daha sonra denize bakan kısımları da çevrelemek üzere inşa edilen savunma duvarlarıyla sınırlandırılmıştı. Savunma dairesinin dış sınır çizgisi 20 kilometreden fazlaydı ve bunun 5.3 kilometresini Haliç kıyısında uzanan surlar, 7 kilometresini Theodosius surları ve 20 kilometresini de Marmara Deniz surları oluşturmaktaydı. Bizans duvarlarının çevrelediği alan da yedi tepe vardır. Bunların altısı Haliç'e paralel giden yamaçtan diğeri ise iki doruktan meydana gelip şehrin güneybatı kısmında Marmara'dan yükselir. 16. yüzyılın ortasında yazan Fransız gezgin Pierre Gilles (Petrus Gyllius), Bizans şehrinin topografyasıyla ilgili öncülük eden çalışmasında bu yedi

³⁸ Auguste Bailly, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, Çev. Haluk Şaman, C. 1, İst. trz. s. 12

³⁹ N. Iorga, "İstanbul'un Zabtı Hakkında İhmal Edilmiş Bir Kaynak", Çev. Fazıl Işıkoğlu – Adnan S. Erzi, *Belleten*, C.XIII, S. 49, Ank. 1949, s. 120

⁴⁰ Auguste Bailly, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, Çev. Haluk Şaman, C. 1, İst. trz. s. 12

⁴¹ Edward Gibbon, *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*, Çev. Asım Baltacıgil, C.2, İst. 1995, s. 7

⁴² John Freely - Ahmet S. Çakmak, *İstanbul'un Bizans Anıtları*, Çev.F.Gülru Tanman, İst. 2005, s. 3

⁴³ Philipp Schweinfurt, "İstanbul Surları ve Yıldızlı Kapı", *Belleten*, C. XVI, S.62, Ank. 1952, s. 261

tepeyi nişan olarak kullanmıştır. Birinci tepeyi Konstantinopolis yarımadasının ucundaki yüksek yer olarak belirlemiş, Haliç sırtlarında bulunan beş tepeyi de sırasıyla numaralamış ve güneybatıda Marmara denizindeki ikiz doruklu tepeyi de yedinci tepe olarak isimlendirmiştir. ⁴⁴ Kırk beşinci enlem üzerinde bulunan imparator kenti yedi tepesinin üzerinden Avrupa ve Asya'nın karşılıklı kıyılarına hükmeder. İklimi ılıman ve sağlam, toprağı verimli limanı güvenli ve geniştir. Ankara'dan buraya gelen dar yol rahatlıkla savunulabiliyordu. Boğaziçi ve Hellespont (Dardaneller / Çanakkale Boğazı) Konstantinopolis'in iki kapısı sayılabilir. Bu iki önemli geçidi elinde bulunduran hükümdar, bunların denizden gelecek herhangi bir düşmana karşı kapayıp ticaret gemilerine açık tutabilir... Bu nitelikleri Konstantinopolis'i doğal olarak büyük bir hükümdarlığın merkezi ve başkenti yapmaktaydı. ⁴⁵

Sonunda Konstantinos kendine uygun bir yer buldu... Burası Avrupa'dan Fırat Irmağı'na giden yolun, Ege ve Karadeniz'i birbirine bağlayan Boğaziçi adlı deniz geçidiyle çok görkemli biçimde kesiştiği noktaydı. ⁴⁶

Roma İmparatorluğu açısından IV. yüzyılın başındaki en önemli olaylar, içten kölelerle kolonların başlattıkları devrimci dalga, dıştan da barbar saldırıları oldu. İmparatorluğun eski başkenti (Roma) ekonomik bir bunalımın katkısıyla devletin siyasal merkezi olarak önemini yitirdi. 330'da İstanbul Boğazı kıyılarında kurulan yeni başkent, Yeni Roma ya da Konstantinopolis olarak adlandırıldı. Yeni başkent eski Megara kolonisi Byzantion'un üstünde kuruldu ve daha sonra bir Ortaçağ imparatorluğu'nun merkezi oldu. ⁴⁷ Bizans İmparatorluğu, içinden çıktığı Roma İmparatorluğu gibi başkentiyle özdeşleşmiştir: Yeni Roma'dan Konstantinopolis'le, imparatorluğun bütün kentlerini geride bırakarak en parlak döneminde 400.000'e yakın bir nüfusa ulaşmıştır. ⁴⁸ Dışardan gelen nüfusun artışı nedeniyle imparator (Konstantin) acil bir konut sorunuyla karşılaştıysa da, sorunu bizi imrendirecek bir yetkinlikle çözdü. Bugün hala kentin kuzeyinde bulunan Belgrad Ormanlarından kereste, Proconnessus'dan (Marmara Adası) da mermer sağlanabiliyordu. Zamanın inşaat birlikleri yeterince mimar ve kalfa sağlayamadıklarından imparator yanlarına kendi teknik okullarında yetişen çıraqları da görevlendirdi. İş şaşırtıcı

⁴⁴ John Freely - Ahmet S. Çakmak, *İstanbul'un Bizans Anıtları*, Çev.F.Gülru Tanman, İst. 2005, s. 3

⁴⁵ Michael Grant, *Roma'dan Bizans'a*, Çev. Z. Zühre İlkelen, İst. 2000, s. 22

⁴⁶ Michael Grant, *Roma'dan Bizans'a*, Çev. Z. Zühre İlkelen, İst. 2000, s. 20

⁴⁷ M. V. Levchenko, *Kuruluşundan Yıkılışına Kadar Bizans Tarihi*, Çev. Maide Selen, İst. 1999, s. 11

⁴⁸ Michel Kaplan, *Bizans'ın Altınları*, Çev. İhsan Batur İst. 2001, s. 55

bir hızla bitirildi. “Roma bir günde kurulmamıştır” derler ya, Yeni Roma neredeyse bir günde yapılmıştı.⁴⁹

Konstantin’in yeni Roması 324-336 yılları arasında kurulmuştur. 330’da idareciler şehre yerleşmeye başladılar. Yani şehrin merkezi olan Konstantin Forumunda kırk gün süren şenlikler yapıldı. Devlet adamları Roma’dan İstanbul’a çağrıldılar. İmparatorla birlikte şehrin imarına katıldılar.⁵⁰

Kuruluşundan itibaren İstanbul’da da, Roma’daki gibi saray, forum ve hipodrom yapıldı. Kent, Roma’dan, Atina’dan ve imparatorluğun diğer kentlerinden taşınan antik sanat eserleriyle donatıldı. İstanbul ve çevresi, taşra yönetiminden ayrı tutuldu; Roma gibi, birçok bağımsızlık ve imtiyazdan yararlandı.⁵¹ Trakya’dan çok sayıda halk getirilerek şehirde iskan edildi. Bu nüfusun çok süratle arttığı şehirde V.yüzyılda, Roma’dan daha kalabalık olduğu anlaşıyor. Bu nüfusun beslenmesi daha Konstantin döneminde büyük zorluklar çıkarıyordu. Bunun için Mısır, Suriye ve Anadolu’dan buğday, şarap, yağ getirilerek halka dağıtılıyordu.

Konstantin zamanında bu imparatorluk şehri, görüldüğü gibi Grek şehri Byzantion’un doğal bir devamı değil, baştan sona bir hamlede gerçekleştirilmiş ve genç Roma dünyasının mimari esprisiyle donanmış yeni bir kuruluş idi.⁵²

Yeni Byzantion’un tarihlendirilmesi tam kesin değilse de törensel açılış gününün 326 yılına rastlamış olduğu sanılır. Konstantin’e adanarak Konstantinopolis denmesine ise 330 yılında başlandı. İmparatorun o sırada Tuna üzerinde olması bütün bu hareketleri daha da canlandırdı. Yeni kentin bir üstünlüğü de Haliç gibi çok iyi bir limana sahip olmasıydı. Ayrıca hem karadan, hem denizden savunulabiliyordu; Küçük Asya’nın ve Suriye’nin önemli sanayi ve kültür merkezlerine gerek kara, gerekse deniz yoluyla ulaşımı kolaydı.

Konstantin burayı tam bir Hristiyan kenti yapmak için gösterdiği kararlılık dikkate değer.⁵³ Yeni yönetimin merkezi Hristiyan bir başkent olmalıydı, eski Roma’nın karşı

⁴⁹ Michael Grant, *Roma’dan Bizans’a*, Çev. Z. Zühre İlkelen, İst. 2000, s. 20

⁵⁰ www.turkeyistanbul.com/html/modüles.php?name

⁵¹ M. V. Levchenko, *a.g.e.* s. 11

⁵² www.turkeyistanbul.com/html/modüles.php?name

koyan dinsiz kurum ve kuruluşlarından bağımsız olmalıydı. Konstantin'in dindar yeniliklerinin hepsi çok başarılı olmalıydı. Nika Konseyi birleşmiş Roma Dünyasını yalnız bir imparatorluk altında tanıttıyor sonradan ortaya çıkan yönetimin işleri kiliseyle birlikte yönetileceğinin açık işaretlerini veriyordu. Dini birlikler bundan böyle imparatorluk politikasının en temel şekliydi. Konstantinopolis batının yüzü ve Danubian'ın savunması için bir strateji merkezi ve aynı zamanda Ortodoksluğun kalesi, yeni kurulmuş kilise ve devletin bekçisi olmalıydı.⁵⁴ Konstantin'in yarattığı kentin tek başkenti olacağını ve oranın yeni ya da ikinci Roma anlamında altera Roma adıyla anılacağını- halbuki gayri resmi olarak daha 324 yılında bile böyle dendiğini sanıyoruz- başlangıçta duyurmamış olabilir. Bu, nihai amacı olsa da... İsteğinin gerçekleşmesi yakındı... Konstantinopolis, imparatorun oturacağı kent olarak kuruldu ve bir yönetim merkezi olarak gelişti...⁵⁵

Bizans'ın başta, imparatorluk hukuku olmak üzere Geç-Antik/ Roma geleneğini sürdürdüğü bilinen bir gerçek. İmparatorluk olmanın yani merkezileşmenin gerekleri zamanın ve coğrafyanın koşullarına uyarlamak bugün üzerinde yaşadığımız toprakların Bizanslı / Rum / Yunan yöneticileri tarafından da sürdürülmüştür. Merkezileşmenin gereklerini başında politik gücün, paranın, metanın, nüfusun, sanatın toplandığı bir başkent yaratmak gelir. İşte, imparator I. Konstantinos IV. yüzyılda Konstantinopolis'in temellerini attığında, eski Roma kentine rakip ona aynı imparatorluk geleneğini devam ettiren, yeni, Hristiyan bir başkent alt yapısını kuruyordu.⁵⁶

Konstantin'in Bosphorus'taki başkenti bulduğunda niyeti, ikinci Roma'yı kurmaktır. İmparatorluk bürokrasisinin bütün sistemi bu yeni karargaha kopyalanmıştı. İtalya'nın soylu aileleri de orda yerleştirilmeye yüreklendirilmişti. Halkın geçim ve yer ihtiyacı da sağlanmıştı.⁵⁷ Konstantin'in bu uygulaması: imparatorluğun merkezi olarak Nova Roma'yı kurması gerek iç ve gerekse dış politika bakımından son derece isabetli olmuştur. Zira yüzlerce seneden beri Roma İmparatorluğu için Balkan Yarımadası İtalya'dan daha mühim roller oynamak da idi. En iyi asker ve imparatorları Balkan Yarımadası temin etmek de idi.

⁵³ Michael Grant, *Roma'dan Bizans'a*, Çev. Z. Zühre İlkelen, İst. 2000, s. 21

⁵⁴ N.H. Baynes and H. St. L.B. Moss, *Byzantium An Introduction To East Roman Civilization*, London 1962, s. 2 - 3

⁵⁵ Michael Grant, *Roma'dan Bizans'a*, Çev. Z. Zühre İlkelen, İst. 2000, s. 21

⁵⁶ G. Ece Turnatar, " Bizans Döneminde Konstantinopolis'in İaşesi" *Toplumsal Tarih*, S.12, İst. 2003, s. 86

⁵⁷ N.H. Baynes and H. St. L.B. Moss, *Byzantium An Introduction To East Roman Civilization*, London 1962, s. 2 - 3

Trakya Yarımadasının doğusunda, İstanbul Yarımadasının ucunda kurulan yeni imparatorluk merkezi devrin geopolitik zaruretlerinin bir icabı olduğu gibi 226 senesinden beri daimi surette iki cephede harp yapmak da olan imparatorluk için de yerinde bir hareketti. Avrupa ile Asya'nın adeta birbirlerine kavuştuğu noktada, en mühim boğazın müntehasında, kara ve deniz yollarının telakisinde hakim bir mevkide olan yeni imparatorluk merkezi iki büyük tehlike bölgesi teşkil eden Fırat ile Aşağı Tuna arasında tam merkezde olması dolayısıyla her iki kültür dünyasının aracılığı rolünü de üzerine almış bulunuyordu.⁵⁸

Konstantinopolis, incelikler kraliçesi, medeni dünyanın payitahtı idi. Kuvvetli müdafaa duvarları gerisinde, “Allah'ın muhafaza ettiği” bu şehir, sinesinde sayısız güzellikler saklıyordu. Bütün ziyaret edenleri ahenkli güzelliği ve muhteşem merasimiyle hayrete düşüren Ayasofya; on neslin, güzelliğini artırmak için çalıştıkları mukaddes saray, hükümetin ahaliyi eğlendirmek için bütün oyunları içinde topladığı At Meydanı, etrafında Bizans hayatının toplandığı debdebesi, pazarların zenginliği, meydanları ve sokakları dolduran ve şehri müzelerin en dikkate değeri haline koyan eski sanatın şaheserleri İstanbul, yalnız başına yedi fevkalade güzellik (acaibi seb'ai alem)- vaktiyle bütün eski alemin bildiği kadar- arz etmekle gurur duyardı. Bir muharririn dediği gibi “O, yedi yıldız gibi bunlarla süslenmişti”. Şarkta olduğu gibi garpta da, yabancılar Bizans'ı altın yıldızlar içinde parıldayan dünyada eşsiz bir şehir diye tahayyül ederlerdi. Araplarda olduğu gibi Slavlarda, uzak Fransa'da olduğu gibi İtalya'da Bizans cazibesi ve medeniyetinin yaptığı tesir derin idi; Makedonyalı imparatorlar zamanında Grek devleti mevcut devletlerin en kuvvetlisi idi; ve takdirde beraber, Bizans, dünyanın hırsını – ilerisi için ağır tehlike- arttırıyordu.⁵⁹

Konstantinopolis'i daha önce hiç görmemiş olanlar büyülenmişlerdi; dünyada böyle ulu bir kentin var olabileceğini akılları almıyordu. Yüksek surlarına, surları çepeçevre berkiten büyük burçlarına, azametli evlerine, bizzat görmemiş olan hiç kimsenin inanmayacağı sayıdaki yüksek kiliselerine diktiler gözlerini; diğerlerinin hepsinden üstün olan kenti enine boyuna süzdüler. İsteddiği denli cesur olsun, her erkek bu görüntü karşısında titredi.⁶⁰

⁵⁸ Afif Erzen, “İstanbul Şehrinin Kuruluşu ve İsimleri” , *Belleten*, C. XVIII, S. 70, Ank. 1954, s. 144

⁵⁹ Charles Diehl, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, Çev. Cevdet R. Yularkıran, İst. 1939, s. 112

⁶⁰ Andrew Dalby, *Bizans'ın Damak Tadı Kokular, Şaraplar, Yemekler*, Çev. Ali Özdemir, İst.2004, s. 11

Hiçbir ad Bizans'ınki kadar itibara ve üne sahip olmamıştır; muazzam ve karmakarışık faciaların birbiri ardınca daha göz alıcı bir akışını hayallerde canlandıracak bir başka ad bulunmaz. Onu duyunca hükümdarlar, imparatorluklar, kilise ileri gelenleri: Erguvani bir süs içinde sıra sıra kabileler halinde gözlerimizin önünden geçer. Doğunun güneşi altında amfi basamaklarına yığılmış, coşkun haykırıışları ve hiddetli naraları ile mavi veya yeşil eşarplı araba koşucularını izleyen kalabalıkları hatırlarız. Barbar ve eşi görülmemiş batıl inançlı ve zalim bir medeniyet; politika faciaları, aşk faciaları, din faciaları, öç almalar, entrikalar, zorbalıklar sonu gelmez din bilimi tartışmaları, hadım suikastları, kıymetli taşlarla bezenmiş giysiler, mozaiklerle işlenmiş mermer saraylar düşünürüz. Efsanevi zenginliklerin, siyasi anlayışın ihtişamıdır. ⁶¹ Doğunun ve batının bütün sanat hazineleri İstanbul'a gelip üst üste yığılıyor ve birbirine karışıyor. Ticaret ve fikir merkezi İstanbul, kendini estetiğe olduğu kadar metafiziğe kaptırmış İstanbul, hem son derece insancıl duygularla dolu olan ve hem de insan hayatına kıymet vermeyen İstanbul, mahallelerde kaynaşan kalabalıklarla mermerden ve altından saraylarda ihtişam saçan seçkinler tablosunu aynı zamanda gözlere seren İstanbul, fikrin bütün hünerlerini son incelik derecesine vardır ve fakat bütün ilkel ihtiraslara karşı duramadığı bir atılma arzusunun muhafaza eden İstanbul gerçekten yeni bir dünyanın merkezi, birbirinin içine girip eriyerek Bizans medeniyetini doğuracak olan üç medeniyetin Roma, Antik ve Doğu medeniyetlerinin karışması ve birleşme noktasıydı. ⁶²

Konstantinopolis'in kurulması, aynı zamanda, yeni bir uygarlığın çıkış noktası oldu. Bu uygarlık, "Bizans" uygarlığı adını hak ediyordu, çünkü o güne kadar, tarihte hiçbir kent Konstantinopolis kadar kendine özgü ve sürekli etki yapmamıştı. İmparatorluk her yandan tehdiye, saldırıya uğrayacak, istila edilecek, ama Konstantinopolis, bütün bunlara, on bir yüzyıl boyunca direnecekti. Ve Bizans uygarlığını oluşturan Yunan-Latin, Doğu ve Hristiyan öğelerinin birleşmesi, Konstantinopolis'in surlarının koruması altında, bu kentin sarayları, manastırları ve işliklerinde gerçekleşecekti. ⁶³

İmparatorluk artık Roma'nın değil Konstantinopolis'indi...

Konstantinopolis artık imparatorun oturduğu ve hükümet işlerinin yürütüldüğü bir yönetim kentiydi. ⁶⁴

⁶¹ Auguste Bailly, *Bizans İmparatorluk Tarihi*, Çev. Haluk Şaman, C. 1, İst. trz. s. 9

⁶² Auguste Bailly, *Bizans İmparatorluk Tarihi*, Çev. Haluk Şaman, C. 1, İst. trz. s. 22

⁶³ Paul Lemerle, *Bizans Tarihi* Çev. Galip Üstün, İst. 2004, s. 31

⁶⁴ Michael Grant, *Roma'dan Bizans'a*, Çev. Z. Zühre İlkelen, İst. 2000, s. 22-23

BİRİNCİ BÖLÜM

İSTANBUL SARAYLARININ KURULUŞU VE GENEL YAPISI

“Saray anlamına gelen, Latince palatium, Grekçe palation kelimesinin Roma’da imparator sarayının yer aldığı Palatine Tepesi’nden kaynaklandığına inanılmaktadır. Burası III. yüzyıla kadar Roma imparatorlarının resmi ikametgahı olduğundan kelime literatüre bu şekilde girmiştir. Roma İmparatorluğu’nun doğudaki Hristiyan bölümü olan Bizans’ta da saraylar, palation ya da hükümdar evi anlamına gelen basileos oikia gibi adlarla anılmıştır.¹ M. Laberte Büyük Saray (Grand Palais) adlı kitabında “imparatorların konutunun farklı dönemlerde yapılmış, birbirleriyle uyumları tartışmalı yapılar yığınının meydana geldiğini” yazmaktadır. Bütünün onuncu yüzyılda savunma amacıyla oluşturulduğu da unutulmamalıdır. Tıpkı Moskova Kremlin’inde ve bir zamanlar sultanların sarayında olduğu gibi sağlamlaştırılmış duvarlarla çevrili geniş bir yapıydı. “İçinde geniş bahçeler, avlular, revaklar, muazzam kabul daireleri, hükümdar, ailesi, sarayın yüksek rütbeli subayları ve muhafızlar için çok sayıda konutlar, nihayet birbirinin üzerine sıkışmış ve yalnızca papalık Roma’sına benzetilebilecek kiliseler, şapeller, ibadethanelerden oluşan bir dini binalar yığımıydı.”²

İmparatorluk bir kez bölündükten sonra, çok geçmeden büyük Konstantinos’un kurduğu Konstantinopolis hiç değilse imparatorluğun doğu yarısında başkent olarak kabul edildi. Yeni kurulan, daha doğrusu yeniden kurulan bu kentin yukarıda gördüğümüz gibi birçok olumlu niteliği vardı. Bu avantajlar bir kent olarak yaşamasını ve yüzyıllarca Bizans İmparatorluğu’nun başkenti kalmasını sağladı. İmparatorun oturduğu yer niteliğiyle Konstantinopolis yalnızca yöneten şehir değil, aynı zamanda imparatorluğun da merkeziydi.³

Konstantinopolis’in büyük yapılarının kuruluşu Konstantin ile Jüstinyen devri arasında uzanır.⁴ Justinianus, kamu yararına işler yaparken kendi saygınlığını ve rahatını da unutmuyor değildi. Yangından zarar gören Bizans sarayı yeni bir anlayışa göre görkemli

¹ [www. Tarihvakfi.org.tr/haberayrinti.asp?ID=541](http://www.Tarihvakfi.org.tr/haberayrinti.asp?ID=541)

² Gustave Schlumberger, *Prens Adaları*, Çev. Haluk Çağlayaner, İst. 2000, s. 193

³ Michael Grant, *Roma’dan Bizans’a*, Çev. Z. Zühre İlkelen, İst. 2000, s. 24

⁴ [www. turkeyistanbul.com/html/modules.php?name](http://www.turkeyistanbul.com/html/modules.php?name)

biçimde onarıldı. Kapıları ya da çatısı nedeniyle Khalke denilen giriş ve büyük salon tüm yapı üzerine bir düşünce verebilir. Geniş bir kare kubbeyi tutan çok büyük sütunları ve yer döşemesiyle çeşitli renkten mermerle kaplı duvarları vardı. Renkler içinde lakonya zümrüt yeşili, phrygiolnın ateş kırmızısı ve deniz mavisi, mavi damarlı beyaz taşı seçiliyordu. Kubbedeki ve duvarlardaki mozaiklerde Afrikalılarla ve İtalya halklarına karşı kazanılan utkular simgeleniyordu. Yaz aylarında Justinianus, özellikle Teodora, Marmara'nın Asya yakasında, Kadıköy'e yakın yerde bulunan zengin Heraeum saray ve bahçelerinde kalıyorlardı. Zamanın ozanları, bu sarayın betimlemesinde doğayla sanatın güzellikleri arasında mutlu ve az rastlanılan güzellik uyumunu, tepelerle ağaçlıkların tatlı havasını övmüşlerdir. Ne var ki, imparatorla imparatoriçenin peşinden gelmek durumunda olan çok sayıda görevli ve hizmetli, kendilerinin kaldığı yerlerin yetersizliğinden yakınıyorlardı.⁵ Bizans devrinde İstanbul'da mevcut bulunan yapıların en önemlileri arasında, şüphesiz ki sarayları saymak lazımdır. Ancak, bir ikisinin harabesi müstesna olmak üzere, bugün bunların çoğundan geriye bir iz bile kalmadı. Muhteşem Bizans sarayları Latin istilas ve idaresi (1204-1260) devrinde evvela yağma edildi, sonra harap olup gitti.⁶

1. Sarayların Coğrafi Konumu

Bizans imparatorluk saraylarının yerinin belirlenmesi hususunda, başlangıçta Roma geleneklerine uygun olarak belirli kurallar sürdürülmüştür. İmparatorluğun doğudaki ikinci başkenti olarak kurulan Konstantinopolis'in ilk imparatorluk sarayı olan Büyük Saray da, Selanik ve Sirmium'daki gibi saray ve hipodrom bir bütünlük oluşturacak biçimde kurulmuştu. Romalıların yaşamında hipodrom, atlı araba yarışlarının yanı sıra resmi ve dini törenlerde imparator ile tebaasının bir araya geldiği önemli bir toplantı alanı olmuştur.

Sarayların kurulduğu bölgenin deniz manzarasına sahip oluşu ve deniz ulaşımı için liman kurulmasına olanak vermesi gibi doğal avantajları, imparatorluk sarayının yerinin belirlenmesinde önemli rol oynamıştır. Daha geç dönemlerde ise Blakherna Sarayı'nın yerinin seçilmesinde, başkentin önemli kiliselerinden biri olan Tanrı Anası'na adanmış

⁵ Edward Gibbon, *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*, Bizans Çev. Asım Baltacıgil, C.4, İst. 1994, s. 85 - 86

⁶ Midhat Sertoğlu, "Bizans Sarayları Ve Saray Maceraları" *Hayat Tarih Mecmuası*, C. 2, S. 12, İst. 1976, s. 12

Blakherna Kilisesi'nin bulunmasının yanı sıra, Haliç'in deniz ve orman manzarası ile denizden ulaşım imkanı da etkili olmalıdır.

Bizans sarayları denize ve manzaraya hakim, teraslandırılmış yamaçlar üzerine kurulmuştur. Çevresi ağaçlar, çiçek tarhları ve çeşmeleri olan, cennetin bir mikrokosmosu olarak algılanabilecek görkemli, geniş bahçe ve parklarla kuşatılmıştır. Bu saraylar, tek ve büyük bir blok yerine birbirlerine merdiven, koridor ve geçiş mekanlarıyla bağlanan, bahçeler içine dağılmış yapılardan oluşan komplekslerdir.

Sarayların tümünde görülen bir diğer ortak özellik de, saray yapılarının çevresinin kalın bir duvarla kuşatılarak güvenlik altına alınmasıdır. Tasvirlerden anlaşıldığı üzere, Bizans sarayları surlarla çevrili kentlere benzemektedir.⁷

Sonraki çağların gelişmesini etkileyen yapılardan biri Konstantin'in Ayasofya'nın yapıldığı tepenin güneye bakan yamaçlarına kurulan saray idi. Bu saray sonradan Bizans İmparatorları tarafından genişletilerek, Hipodromun güneyinden Marmara sahiline kadar inen büyük bir saraylar kompleksi şeklinde şehrin güneydoğu köşesini kaplayacaktır. Konstantin'in portikleri ikisi, bu saraylarla ilişkili olarak, I.Tepenin etrafını dolanarak kuzeye doğru diğeri Dafne Sarayı'ndan başlayarak sahil boyunca surlara, yeni Etyemez'e kadar uzanıyordu.⁸

Deniz kıyısında Hipodromdan Ayasofya'ya uzanan ve daha sonra Osmanlı Türkiye'si'ndeki sultanların malikanesi olan sarayın kapladığı görkemli alanı kaplıyordu. Saray kıyıda; kayaların üstünde yüksekte...⁹ Bu alan kıyıdaki surlara kadar bayır aşağı iniyordu ve buradan görünen manzara Marmara Denizi'nden Haliç'e ve daha doğuya, Asya kıyısını ve hinterlandını (ard bölge) kucaklayan boğazın Marmara Denizi'ne açılışına kadar uzanıyordu. Bu kapalı alan içinde sayısız yapı vardı ve her iki durumda da imparatorun malikanesi ve mülkü olmanın yanı sıra, kilisenin en kutsal emanetleri ve ulusun en değer verdiği yapıtlar da buralarda korunuyordu.¹⁰

⁷ Gülgün Köroğlu, Sur içinde İmparatorluk Mekanları Konstantinopolis'teki Bizans Sarayları, *Toplumsal Tarih Dergisi*, S.152, İst. Ağustos 2006, s. 13-14

⁸ www.turkeyistanbul.com/html/modules.php?name

⁹ Samih Rifat, "Yitik Kente Yedi Kapı" *Sanat Dünyamız Dergisi*, S. 69-70, İst. 1998, s. 47

¹⁰ Tamara Talbot Rice, *Bizans'ta Günlük Yaşam*, Çev. Bilgi Altınok, İst. 2001, s. 40

2. Saray Mimarisi

Bizans dönemi saray mimarisine ilişkin araştırmalar yetersiz, bu yapılarla ilgili bilgiler dağınık ¹¹ ve malzeme araştırmaları henüz emekleme devresinde olmasına rağmen bazı kıyaslamalar yapmak mümkündür. ¹² Roma İmparatorluğu'nun Şark ve Garp İmparatorlukları olmak üzere ikiye ayrılmasından biraz sonra Garp'teki medeniyet dünyası karanlıklaşmaya başlamış. İhtilallerden ve siyasi karışıklardan nispeten azade olan Şark İmparatorluğu ise terakki yolunda daha ilerlemek imkanı bulmuştu. Zaten Roma hakimiyeti Ege medeniyetinin merkezi pek değiştirilmemişti. Filvaki kuvvet ve kudret Roma'ya geçmiş fakat irfan ve sanat üstünlüğü yine Yunanistan'da ve Şark'ta kalmıştı. Asya ve Afrika'daki mühim Helenistik merkezler Yunan medeniyetini her tarafa yayıyorlar, Asya kültür ve sanatları bu ceryanla kucaklaşıyordu.

İşte Şarki Roma İmparatorluğu'nu aydınlatan bu ışık onun merkezi olan Bizans'ta mühim bir medeniyet ve sanat kurdu. Bu itibarla 327'de siyasi ve idari sebepler dolayısıyla Roma İmparatoru Büyük Konstantin, vaktiyle Megaralıların bir kolonisi olan Bizans şehrini Şarki Roma İmparatorluğu'nun başşehri yapmıştı. Yeni Roma denilen bu şehre 330 da müessisi olan Konstantin'e izafeten Konstantinopolis ismi verildi ve bütün Anadolu ve Suriye'ye kadar imtidadeden bir ülkenin payitahtı oldu bilahire Bizans İmparatorluğu ismini alan bu devlet 1453'te Bizans'ın yani İstanbul'un Türkler tarafından fethine kadar bin seneyi mütacaviz bir zaman yaşadı

Romanın idari ve siyasi kanunlarına göre bir Yunan muhiti içinde kurulan bu memleket Garp'tan ziyade Şarkla ve Asya ile sıkı temasta bulunuyordu. VIII. asrın başlarına kadar imparatorlar siyaseten burasını tamamıyla bir Roma şehri haline getirmek ve ona benzetmek istediler fakat sonraları Asya ve Yunan tesirleri galip geldi.

IV. asırda Konstantinopolis, yani İstanbul'un tesisi gerek tarih gerek sanat bakımından büyük bir hadise olmuştur. Konstantin yeni Roma denilen İstanbul'u az bir zaman içinde muhteşem binalarla süslemek istemiş ve birçok güzel binalar yaptırmıştır.

¹¹ Özkan Ertuğrul, *Bizans Kültürü* (Genel Bakış), İst. trz. s. 16-18

¹² Semavi Eyice, "İznik'de Bir Bizans Kilisesi", *Belleten*, C. XIII, S. 49, Ank. 1949, s. 39

Birkaç sene içinde İstanbul revaklarla çevrilmiş forumlar, sarnıçlar, zafer kemerleri, saraylar gibi eserlerle süslenmiştir.¹³

Saraylar dışa kapalı iç bahçelere ya da kemerli kapılarla çevrili, galerilerle bağlanan avlulara açılırdı. Katlar sokağa doğru teraslarla uzantı yapar, pencereler genellikle cumbalı olurdu. Saraylardaki büyük salonlar çok sayıda konuğu şatafatlı biçimde ağırlamaya elverecek biçimde tasarlanır, yaşama mekanları ise büyük rahatlık sunacak biçimde düzenlenirdi. Halkın yaşadığı evlerden farklı olarak saraylar, banyolardan başlayarak her türlü konforu sunardı.¹⁴

Bizans saraylarını görmüş olanlar, tavan ve duvarların rengarenk parlayan mozaiklerle, zeminin ise imparatorluğun çeşitli eyaletlerinden getirilmiş renkli mermerlerle kaplı, gösterişli yapılar olduklarından söz ederler. Saray yapıları, kullanıldıkları dönemler içinde değişik konulu resimlerle bezenmiştir. Bezemede, Hristiyan inancı ile ilgili dini kişi ve kompozisyonlar, imparator ve ecdat portreleri, imparatorların kahramanlıklarını gösteren savaş ya da av tasvirleri hemen her dönemde tercih edilmiştir, ancak tamamen din dışı konularla bezenmiş bölümlerin olduğu da söylenmektedir. Örneğin Khrysotriklinos'un duvarlarının tamamen bitkisel desenlerle bezenmiş olduğu bilinmektedir. Eustathios Makrembolites, saray bahçesindeki bir pavyonda saflık, dayanıklılık, ılımlılık ve adalet gibi erdemlerin genç kız görünümünde kişileştirildiği alegorik figürlerden söz etmektedir. Ayrıca saray bahçeleri ve Boukoleon Limanı, antik kentlerden getirilmiş pek çok heykel ve kabartmalarla süslenmişti.

Saraylarda göz kamaştıran kumaşlar, değerli metal ve taşlarla süslü avize, kandil ve kap kakak kullanılıyordu. Görenleri hayrete düşüren, özel bir mekanizma sayesinde çalışan ve “automata” olarak adlandırılan mekanik eşyalar, özellikle yabancı elçi ve ziyaretçileri etkilemek için kullanılıyordu. Cremonalı Liutprand, Bizans sarayındaki kükreyen aslan, üzerinde şakıyan kuşlar olan ağaçlar, yerden tavana kadar yükselen taht gibi automata'ların benzerlerini Bağdat'taki Ağaç Sarayı'nda gördüğünü belirtmektedir.¹⁵

¹³ *Sanat Ansiklopedisi*, “Bizans Sanatı Maddesi” , C.1 İst. 1998, s. 258-260

¹⁴ Michel Kaplan, *Bizans'ın Altınları*, Çev. İhsan Batur, İst. 2001, s. 66

¹⁵ Gülgün Köroğlu, Sur içinde İmparatorluk Mekanları Konstantinopolis'teki Bizans Sarayları, *Toplumsal Tarih Dergisi*, S.152, İst. Ağustos 2006, s. 14

Bizans'ın dinsel olmayan mimarisi hakkında, kilisenin kendisi hakkında bildiklerimizden daha azını biliyoruz, hemen hemen hiçbir şey hayatta kalmamış. Mozaiklerin neyi betimlediklerinin veya fildişleri üzerindeki bazı iddialarda dinsel olmayan binaların neye benzedikleri hakkında bilgi sahibi değiliz.¹⁶ Konstantinopolis'te, Büyük Saray'ın yer mozaiklerinin çoğu beyaz bir zemin üzerine 'balık pulu biçiminde' yapılmış hayvan resimlerinde oluşur. Bu dekor, o zamana dek etkisini Antakya'da gösteren sonra da Konstantinopolis'te sürdüren doğu helenizminden etkilenmiş görülür.¹⁷

Virtüözca teknikleri ve renk etkileri yaratma açısından çoğu zaman göz kamaştırıcı olan Bizans sanatı, hem imparatorluğun saray çevresinde ve kilisede düzenlediği karmaşık törenin görkemini ve şaşaasını yansıtan bir ayna, hem de Bizans'ın büyük ilgi gören, zaman zaman da yeniden canlandırılmaya çalışılan klasik döneme özgü geçmişinde açılan bir kapı işlevi görür. Aslında Dumbarton Oaks koleksiyonunda bulunan silenuslu gümüş tabak ve büyük sarayın mozaikleri gibi antik dönemlere özgüymüş gibi görünen ustalıkla işlenmiş sanat yapıtları sırası ile VI. ya da VII. yüzyıldan kalan bu yapıtlar ilk bakışta, Bizanslıların Romalı pagan ataları tarafından yapılmış izlenimini verir.¹⁸

İstanbul'da Bizans dönemi saray yapılarının çok az bir bölümü kalıntılar halinde günümüze ulaşabilmiştir. Büyük Saray'dan günümüze, hangi yapılarla ilişkili olduğu henüz kesinleşmemiş olan bir kule ile Sultanahmet Külliyesi'nin arastası altında kalmış olan apsisli, revaklı zengin döşeme mozaiklerine sahip bir yapı kalıntısı ulaşmıştır. 10-11 yüzyılda genişletilen Boukoleon Sarayı'nın cephesi, arkadaki tonozlu salonun bir bölümü ile anıtsal merdiven kısmı, Blakherna Sarayı'ndan ise Tekfur Sarayı ve Anemas Zindanı denilen yapılar ile sarayın hangi bölümüne ait olduğu bilinmeyen pencereli cepheler ve dehlizler kalmıştır.¹⁹

3. Saray Kompleksi

Bizans'ın sembolü olan Büyük Sarayın temelleri İstanbul'u kuran I. Konstantinos devrinden başlıyor, yani IV. yüzyılda. Her imparator yeni yapılar ilave ediyor. Evet

¹⁶ David Talbot Rice, *The Byzantines*, London 1962, s. 94

¹⁷ Sophie Orcasberro, "Mozağin Kısa Bir Tarihi" Çev.Elif Göktepe, *Sanat Dünyamız Dergisi*, S. 69-70, İst. 1998, s.153

¹⁸ Gary Vikon, "Bizans Sanatı" Çev. Deniz Hakyemez - Yurdanur Salman, *Sanat Dünyamız Dergisi*, S.69-70, İst. 1998, s. 12

¹⁹ Semavi Eyice, "Anemas Zindanı ve Kulesi", *İstanbul Ansiklopedisi*, C.II, İst.1959, s. 853-859

ilavelerle büyüyor. Böyle yeknesak bir bütün değil bu saray. ²⁰ Saray alanında, içlerinde imparatorların aileleriyle birlikte ikamet ettikleri özel dairelerinin olduğu yapıların yanı sıra senato, taht, tören salonları ve yemek salonları, ayrıca kilise ve şapel gibi dini yapılar, hamam, kışla ve saray çalışanları için barınma mekanları, hazırlık, bakım, depo, sarnıç, ahır ve avlular, oyun salonları ve darphane, takı, değerli kumaş ve giysilerin hazırlandığı atölyeler de bulunmaktadır. ²¹

3.1. İmparatorun Resmi Dairesi

Konstantinopolis'teki kompleks yedi sarayın dışında Oktagen (sekiz köşeli yapı) diye bilinen imparatorun resmi dairesini de kapsıyordu. Pantheon diye bilinen imparatoriçenin resmi malikanesi Dafne sarayına bitişik olan Ayestefenos kilisesinin yanındaydı bunların her ikisi de imparatorlar tarafından kutsal olaylar için kullanılırdı.

3.2. Taht Odası

Devletin taht odası, VII. yüzyılın sonlarında üzeri bir kubbeyle örtülen bitişikteki Khrysotriklinium'daydı. Taht bir mihrap gibi, büyük salonun en ucunu oluşturan apsiste duruyordu. Burada taban salonun tabanın düzeyine göre daha yükseltilmişti ve altın sırma bir kumaşla örtülüydü. Bu platforma çıkan basamaklar porfirdi; tahtsa imparatorlar tarafından kullanılan tüm diğerleri gibi tepesinde bir gölgelik (kanopi) bulunan çift aralıklı bir klineye benziyordu; önüne bir tabure konurdu. Tepesindeki apsisin kavsi cam mozaikten yapılmış bir İsa betimlemesi ve 'Kralların Kralı' yazısıyla bezeliydi. Bu taht odası X.yüzyıla kadar en önemli ve en kutsal oda olarak kaldı ve içinde imparatorluk tacını ve süslerini barındırdı. Buna da değerli taş kakmalı iki tane org bulunuyordu. Theophilos'un gören elçileri şaşkınlığa düşüren, mekanik tahtı da buraya kurulmuştu. ²²

3.3. Saray Odaları

²⁰ Ekrem Işın, "Bizans yok demekle Bizans yok olmaz" Prof. Dr. Semavi Eyice ile Bizans sanatı üzerine... *Sanat Dünyamız Dergisi*, S.69-70, İst. 1998, s. 103

²¹ Semavi Eyice, "İstanbul'da Abbasi Saraylarının Benzeri Olarak Yapılan Bir Bizans Sarayı", *Belleten*, C.XXIII, S. 89, Ank. 1959, s. 79-99

²² Tamara Talbot Rice, *Bizans'ta Günlük Yaşam*, Çev. Bilgi Altınok, İst. 2001, s. 40

Saray kompleksi içinde her biri belli bir dizi tören için kullanılan çok sayıda salon, konferans odaları ve resmi odalar vardı.²³ Kabul salonları sarayda verilen davetlere öykülenerek gösterişli yemeklerin düzenlendiği yerlerdi.²⁴ Bunlardan en önemlileri arasında Onopodion (Daphne Sarayı'na giriş salonu) diye bilinen yapı, adaylar odası (imparatorluk muhafızları tarafında kullanılan oda), imparatorluk askerlerinin salonu (bunlar saray muhafızlarının bir bölümüydü ve imparatorluk askerleri olarak hareket ederlerdi), Lykhni (Tribunal yakınında, imparatorun Tribunal'e geldiğinde önce kabul edildiği daire, planlı kubbeli yapı) ve en önemlisi de kompleks içinde tüm yapılara ulaşabilen saraya ilişkin Khalke bulunuyordu. Justinianos'un zamanından beri bu mozaik kompozisyonlarla bezeli bir oda içeriyordu. Khalke'yle aynı hizada, ama onun kuzeyinde bulunan pavyon biçimindeki diğer geçit saray ile imparatorun hipodromdaki locasını birbirine bağlıyordu.

3.4. İmparator Malikaneleri

İmparatorluk ailesinin yazın kaldığı İnci Sarayı ve yalnızca kış aylarında kaldığı diğer malikaneleri de içeren komplekste 20.000 hizmetlinin görev yaptığı düşünülür. Erguvan Saray ya da Marmara'nın kıyılarına yakın olan Magnavra Sarayı'ndaki zifaf odası gibi belli amaçlar için kullanılan başka malikaneler de vardı. Bunlardan ikincisinde, yalnızca imparatoriçenin özel olarak belirlenmiş kurallara göre yıkanması gereken evlendiği günü izleyen bir hamam vardı.

3.5. Kilise ve Şapel

Saray kompleksi içinde çok sayıda kilise ve şapel bulunuyordu. Bunlardan en çok saygı gören; Khrysotriklinion'un içinde ya da yanındaki söylev vermek için kullanılan Aziz Theodoros Kürsüsü, Sigma ve vaftizhaneydi.²⁵

Kiliselerin fikri gelişmeğe olan büyük hizmetleri halkın sempatisini çekmeğe ve aynı zamanda siyasi hayat üzerine mühim tesirler icra etmeye velhasıl sanatta ruhi bir teşevvüş kendini göstermeğe başladı. Kilise daha III. yüzyılda ahaliden ayrı bir teşkilat vücuda

²³ Tamara Talbot Rice, *a.g.e.* s. 41-42

²⁴ Michel Kaplan, *Bizans'ın Altınları*, Çev. İhsan Batur, İst. 2001, s. 79

²⁵ Tamara Talbot Rice, *Bizans'ta Günlük Yaşam*, Çev. Bilgi Altınok, İst. 2001, s. 41-42

getirmiş, tedricen hükümete de nüfuz etmiş, sonraları ise kilise ile hükümet arasında bir fark kalmamıştır.

Bizans'ta bilhassa Jüstinyen döneminde yükselmeye başlayan saray, hamam, ve saire gibi binalar arasında en çok göze çarpan kiliselerdir. Müteakip devirlerde imparatorların kilise inşasında birbirine rekabet ettikleri bir gerçektir. İstanbul'da yer yer yükselen ve adetleri yüzleri aşan kiliseler, bunun en belîğ ifadesidir. Bizans mimarları İstanbul ve çevresinde sayısız kilise inşa etmişlerdir. Bu yüzden bunlar müteadeyyin halk tarafından sevildikleri gibi imparatorlar tarafından da daimi surette himayeye mazhar olmuşlardır.²⁶

Şapel, küçük kilise yani ayazma. Sarayın içindeki bu tapınak aslında değişik okumaları hak ediyor. İbadet yerinin sarayın içine alınması ve bu küçük kilisenin şehrin katedralinde daha görkemli ayrıntılarla bezenmesinin üzerinde düşünmeliyiz...

Bir saray şapelinde toplu ibadet yapılan bir anda rahiplerin ve papazların arkasında apsis, orada da İsa var. Ona dönük şekilde yerleştirilmiş sıralarda oturanlar ise muhtemelen kralın maiyetindekiler, onların arkasında da kral var. Yani göklerin kralı ile yerlerin kralı karşı karşıya ikisinin de maiyeti, vekilleri hemen önlerinde. Sanki kralın locasının konumu bu yüzden en arkada yapılmış. Ancak şunu unutmayalım ki şapel zaten sarayın içinde. Yani ruhani dünyevinin içinde ve rahip de kral da böyle.²⁷ Sarayın kapısındaki Blakerna Kilisesi imparatorluk şapeli haline gelmişti; bu eşsiz sarayın imparator, imparatoriçe ve sayısız soyluları dini törenleri burada işliyorlardı. Büyük Pulkeria'dan Konstantinos Dragazes'e varana dek bütün imparator ve imparatoriçeler boğuk sesi bugün hala kriptadan gelen kutsal kaynakta (hagiasma) yıkanmışlardı. V. ve XV. yüzyıllar arasında başkentin buraya gelmemiş hiçbir sakini, Bizans'a gelip de burayı tavaf etmemiş, hiçbir yolcu yoktu. Porphyrogennetos'ların muazzam başkentinden daha fazla ziyaret edilen bir tapınak yoktu. Yok edilemez giysi, Meryem'in Himation ya da Maphorion'u nihai olarak buraya yerleştirilmişti. Bu ünlü kıyafet, Leon'un saltanatı sırasında, 469'da Kudüs'te dindar bir Musevi hanımın evinde bulunmuş, önce Aziz Petrus ve Markos kilisesine emanet edilmişti. Romanos Lakapenos Sloven ve Bulgarların çarı vahşi Simeon ile görüşmeye

²⁶ Aziz Ogan, "Fethiye Camii", *Belleten*, C. XIII, S. 50 Ank. 1949, s. 273

²⁷ www.google.com.tr./şapel

giderken “ruh üflemesiyle hamile kalan Meryem’e inanmanın sağlayacağı korumayı hiçbir okun delemeyeceği” düşüncesiyle zırh olarak bu elbiseyi giymişti.²⁸

3.6. Hipodrom

“Hipodrom” at binenlerin, atların meydanı anlamına gelir.²⁹ Augustaion’un güneyinde bulunan ve Konstantinos tarafından başkentle aynı gün, 11 Mayıs 330’da kurulan Hipodrom, ilk günden beri Konstantinopolis’in yaşamında birincil rol oynaya gelmiştir. Roma’daki Circus Maximus’a öykünülerek yapılmıştır. X. yüzyıla dek tahtadan olan, daha sonra mermer döşenen tribünler 30.000 ile 50.000 arasında izleyici alabiliyordu. Konstantinopolisliler at yarışı tutkusunu Roma’dan almışlardı. Yarışlar ücretsiz azık dağıtımı kaldırıldığında bile ilgi çekmeyi sürdürmüştü. XII. yüzyıla dek hiçbir bayram, yıldönümü ya da zafer olmazdı ki yarışsız kutlansın.

Taraftarlar başlangıçta renklerle belirlenen dört demos ya da takım halinde örgütlenmişti; ancak kısa sürede Beyazların Mavilere, Kırmızılarının da Yeşillere dahil olmasıyla geriye başlıca iki takım kalmıştı. Bunların işlevi yalnızca yarışların düzenlenmesi ve maliyetin karşılanmasıyla sınırlı kalmıyordu: Bu iki takımın yüksek unvanlı başkanları (demarkhos) yüzlerce demoî’den oluşan milisleri yönetirdi; bu milisler de kent asayişinden sorumlu oldukları gibi gerektiğinde surları korurlardı.³⁰

Hipodrom, Bizans’ta genel yaşantının merkezidir. Kaynaşan kıpırdanışlar, mülevves izbelerde mayalaşan halk, orada ortak varlığının, kütlesinin, gücünün, bilincine erer. Orada kaderinin hakimini imparator despot, otokrat, basikus-seyreder; uzaktan ona tanrısal bir nefesin hareket halindeki tasviri gibi tapınılır; fakat bazen de, boşanan bir kızgınlık patlayışı içinde ona karşı ayaklanır ve bu, mesela, bir Andronikos Komnenus’a pist üzerinde uygulanan korkunç ve ayrıntılı işkence halini alır.

Bütün Bizans tarihçileri bir nokta üzerinde birleşirler: Agora’dan ziyade, forumdan ziyade, sirkin duvarlarının içi halk ihtiraslarının kabardığı potadır. ‘Hipodromun durumuna göredir ki, Konstantin imparatorluk sarayına yön verdi ve Justinionus, Ayasofya’yı bina

²⁸ Gustave Schlumberger, *Prens Adaları*, Çev. Haluk Çağlayaner, İst. 2000, s. 183

²⁹ www.istanbul.gov.tr/Default.a&px?pid=300

³⁰ Michel Kaplan, *Bizans’ın Altınları*, Çev. İhsan Batur, İst. 2001, s. 61

etti, diye yazıyor. Alfred Rimbaud, dikbaşı Ortodoks Kilisesi bile metropolün hafifçe güneydoğuya eğilmesine rıza gösterdi. Bu itibarla sirk, kutsal saraya, kiliseye ve şehre kanunu empoze ediyordu. Her şey ona baş eğmeye mecburdu. İki muazzam dikilitaş sayesinde bugün bile belli olabilen hipodrom ekseni, bütün Bizans dünyasının çekimine tutulduğu eksen idi.³¹

Başka zamanlarda, Hipodrom, Bizans halkına tiksindirici değil şerefli şenlikler sunardı; generallerin mağlup düşmanlara karşı zaferlerini, bu halk orada kutlardı. Hukuki tartışmaları da orada izlerdi. Zira mahkemeler oradaki kemerler altında vazife görürlerdi. Nihayet idam cezaları sirkin çerçevesi içinde infaz olunur, zamanın konumun mahkumları uğrattığı akla gelmez işkenceler orada uygulanırdı. Hatta bazen seyirciler bir dinsizin veya rüşvet yiyen bir nemrudun diri diri yakılması ziyafetine bile koşarlardı. Bütün bu sebeplerden ötürü, hipodromun önemi Bizans hayatının en önemli safında yer tutardı. Bütün bir halkın ihtirasları orada karşılaşır, çoğalır ve onun mermer duvarları içine hapis olunca ortak cezbenin çılgınlığına kadar taşardı.³²

3.7. Resmi Kurum ve Diğer Yapılar

Bu kompleks içinde gemilerin limana güvenle girmelerini sağlayan ve aynı zamanda da bir röle sistemi aracılığıyla imparatorluğun uzak yörelerine de sinyaller gönderen Pharos Feneri dağlık bir burun üzerindeydi. Başlıca resmi yapılar ve depoların yanı sıra imparatorun kişisel kullanımı için üstün kaliteli lüks malzemelerin üretildiği ipek tezgahları, imparatorluk imalathaneleri ve atölyeleri de aynı kompleks içindeydi. İmparatorun savaş atlarını, binek atlarını ve pelo taylarını barındıran kişisel ahırları elinin altındaydı; hipodromdaki yarışlarda kullanılmak üzere ayrılan yarış atları da aynı yerdeydi. İmparatorların Anadolu'da geyik ve ayı avlarken kullandıkları köpek ve çitaları barındıran kulübeler ve tavşan ve av kuşlarını izlerken kullandıkları şahinleri barındıran kafesler, garip hayvanlardan oluşan olağanüstü koleksiyona sahip özel hayvanat bahçesinin yakınındaydı. Yine imparatorun kuşhanesi, silahhanesi, darphanesi, hazinesi ve arşivleri de aynı çevredeydi.³³

³¹ Auguste Bailly, *Bizans İmparatorluk Tarihi*, Çev. Haluk Şaman, C. 1, trz. s. 49

³² Auguste Bailly, *a.g.e.* s. 56

³³ Tamara Talbot Rice, *Bizans'ta Günlük Yaşam*, Çev. Bilgi Altınok, İst. 2001, s. 42

4. İmparatorluk Sarayı Dışındaki Saraylar

“Proasteion” denilen sayfiye sarayları, imparatorluk saraylarına oranla daha az sayıdaki yapılardan oluşan ve geçici sürelerle kullanılmış yapılardır çünkü imparatorlar iyi vakit geçirmek için birden çok sayfiye sarayını kullanabiliyordu.

Bizans İmparatorlarının Büyük Saray ve Blakherna Sarayı dışında kendi mülkleri olan ya da ailelerinden kişilerin sahip oldukları sarayları ve büyük evleri (domus-oika) de vardı. Sözelimi Theodosius ailesinin şehirde birçok sarayı vardı. I. Theodosius’un birinci karısı Aelia Flavia Flacilla’nın sarayı I. bölgede (Ayasofya ile Manganlar arası), ikinci karısı olan Galla’nın sarayı ise II. bölgede (hipodromun kuzeyi ile Sarayburnu arası) yer alıyordu. Ayrıca şehrin X-XI. bölgesi (Fatih-Şehzadebaşı) içinde, adını Flacilla’dan alan bir saray daha vardı. Theodosius ailesinden, 6. yüzyılın tanınmış simalarından Iuliana Anicia’nın saraylarından biri de Şehzadebaşı’nda, Polyuktos Manastır Kilisesi’nin kuzey ya da kuzeybatısında bulunuyordu.³⁴

Manuel Komnenos’un Kariye yakınında Theodoros Metakites’in yaptırdığı özel bir saray (günümüze ulaşmadı), Trabzon’daki Komnenoslar Sarayı Bizans saray yapılarının örnekleridir. Yazlık saraylar da ayrı bir grup oluşturur. İstanbul’da Bostancı’da Brias Sarayı, Samandra’da bir saray, Rhegion (Küçük Çekmece) Sarayı, Aretas (Haramidere) Yazlık Sarayı, Hepdoman (Bakırköy) Sarayı, Anadolu’da Silifke’de Akkale Sarayı, Milet’te Baris çiftliği yakınındaki saray, Fırat kıyısında Digenis Akrites bu türün örnekleridir.

Trabzon’daki Komnenoslar Sarayı’na ilişkin bilgiler azdır. Bu saray, konuk odaları, imparator dairesi, hazine bölümü, arşiv ve hükümet yapısından oluşuyordu. XI-XII. Yüzyıllara tarihlenen yapı, ulaşımı güç bir kayalığa kurulmuştu. Batı yönündeki sarayın doğusunda bir yol, güneydeki odalarla surlar arasında da geniş bir alan vardı. Günümüze ulaşan odalar değişik zamanlara tarihlenir. Destek duvarlarıyla güçlendirilen teraslar, üç ana bölümü ayırıyordu. Güneydoğu köşedekiler en güçlü ve yüksek yapılarıydı. Bunlardan sonra ‘epiphania’ denen ana salon ve oturma odaları geliyordu. Mahkeme yapısı tek bölümlüydü.

³⁴ Gülgün Köroğlu, Sur içinde İmparatorluk Mekanları Konstantinopolis’teki Bizans Sarayları, *Toplumsal Tarih Dergisi*, S.152, İst. Ağustos 2006, s. 14

Sarayın duvar ve pencereleri günümüzde de durmaktadır. Teraslar, toprak ve molozla kaplı olduğundan odalar ve bölümler kesinlikle belirlenememektedir. Ancak üst katların alt katlardan önemli olduğu bilinmektedir. Orta bölüm ilginçtir, yanında güneydoğudaki kare planlı yapının İmparatoriçe Theodora'nın yatak odası olduğu sanılmaktadır. Türk döneminde burası terkedilmiştir. Ancak bu bölüme bir Türk hamamının yapılmış olması ilginçtir.³⁵

Her uygarlıkta olduğu gibi, Bizans'ta da imparatorun sarayı bir çekim merkezi olmuş, diğer soylular ve üst düzey yöneticilerin saray ve evleri imparatorun sarayına yakın yerlere kurulmuştu. Theodosius döneminin soylularından Antiokhos ve Lausus'un halen kalıntıları görülebilen sarayları hipodromun kuzeybatısında, Justinianus'un ünlü komutanlarından Belisarius'un sarayı, Büyük Saray'ın pek uzağında olmayan Konstantin Forumu (Çemberlitaş) civarında bulunuyordu. Palaiologoslar döneminin ünlü isimlerinden Theodore Metokhites'in sarayı ise Blakherna'nın kuzeyinde, Khora Manastırı (Kariye) yakınlarında yer alıyordu.

Erken Bizans döneminde özel saraylar için Sarayburnu ile Yenikapı sahili (I-IX. bölge), Beyazıt-Gedikpaşa (VII. bölge) çevresi ile Fatih-Şehzadebaşı (X-XI. bölge) arasındaki bölgenin tercih edildiği görülmektedir. II. Theodosius dönemi kara surlarına yapıncaya kadar, surların dışında olan Samatya'da soylu ve zenginlerin malikanelerinin bulunduğu, temel kazılarında ortaya çıkan mimari kalıntılar ve döşeme mozaiklerinden anlaşılmaktadır.

Bizans'ta imparator ve soyluların yanı sıra patriklerin de sarayları vardı. Konstantinopolis patriğinin sarayı, Ayasofya'nın güneyinde bulunuyordu.³⁶

5. İmparatorluk Sarayları

Başkenti, şehirlerin kraliçesi Konstantinopolis'ten dört bir yana ışık saçmış olan Bizans İmparatorluğu 1100 yıl süreyle varlık gösterdi. Ortaçağın en uzun ömürlü kurumu

³⁵ Özkan Ertuğrul, *Bizans Kültürü* (Genel Bakış), İst. trz. s. 16-18

³⁶ Gülgün Köroğlu, Sur içinde İmparatorluk Mekanları Konstantinopolis'teki Bizans Sarayları, *Toplumsal Tarih Dergisi*, S.152, İst. Ağustos 2006, s. 15

oldu.³⁷ Bizans sarayının bütün ortaçağ tarihinde ünlü debdebesi, ince ve karışık teşrifat usulleri komşu kavimleri hayran bırakan ihtişamı ³⁸ döneme damgasını vurdu.

Hiç şüphesiz ki uzun asırlar dünya siyasetinde var olan bir devletin içinde bulunduğu siyasi, ekonomik ve kültürel hayatını ortaya koyan en önemli unsurlardan birisi saray ve saray yaşamıdır. Bizans sarayının siyasi ve toplumsal yaşamdaki yerini ve önemini, ulaşabildiğimiz başlıca büyük saraylardan bahsederek bunu kısmen de olsa ortaya koymaya çalışacağız.

5.1. Büyük Saray

Şüphesiz Bizans sarayları içinde en eskisi ve en önemlisi, Büyük Konstantin tarafından kurulup yüzyıllar boyunca yeni yapıların eklenmesi ile genişletilen Büyük Saray'dır. Saray hakkında bilgilerimiz, toprak üstünde bulunan ve sarayın hangi bölümüne ait olduğunu bilemediğimiz kalıntılarla, sarayı görmüş olanların anlattıklarına dayanmaktadır. Sanat ve mimarlık tarihçilerinin sarayla ilgili yayınlarında verdikleri bilgiler ve rekonstrüksiyonlar, gerçekliği arkeolojik kazılar olmadan kanıtlanamayacak yorumlar olarak kalmaktadır.

Bizans'ın en eski sarayı olan bu saray kompleksine Bizanslılar; Palation (Saray), Hieron Palation (Kutsal Saray), Basileos Oikia (İmparator Evi), Hipodromou Palation (Hipodrom Sarayı), Palaion Palation (Eski Saray), Orta Bizans dönemindeki en yaygın kullanılan adlandırılışıyla Mega Palation (Büyük Saray) demişlerdir. ³⁹

Büyük Konstantin, Roma İmparatorluğu'nun Roma'dan sonra doğudaki ikinci başkenti olarak seçtiği ve Konstantinopolis adını verdiği kentte, hipodromun doğusu ile kentin katedrali olan Ayasofya'nın güneyinde kalan düzlüğe, imparator ve ailesinin resmi ikametgahı ve aynı zamanda imparatorluğun yönetim merkezi olacak bir saray yaptırmıştı. IV. yüzyılda inşa edilen sarayın planıyla ilgili bilgi bulunmamasına karşın, Diokletianus'un Split'teki sarayı gibi dikdörtgen planlı, etrafı surlarla çevrili bir Roma askeri kampı (castrum) görünümünde ve muhtemelen aynı ölçülere sahip olduğu

³⁷ Donald M.Nicol, *Bizans'ın Soylu Kadınları On Portre, 1250-1500*, Çev. Özden Arıkan, İst. 2001, s. 1

³⁸ M.Fuad Köprülü, *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, İst. 1986, s. 176

³⁹ Gülgün Köroğlu, Sur içinde İmparatorluk Mekanları Konstantinopolis'teki Bizans Sarayları, *Toplumsal Tarih Dergisi*, S.152, İst. Ağustos 2006, s. 15

düşünülebilir. Saray, Konstantin'den sonra tahta geçen hemen tüm imparatorlar tarafından yeni yapıların eklenmesi, bazılarının yıktırılarak yerine başka yapıların inşa edilmesiyle genişletilmişti.⁴⁰

Bizans İmparatorluk saraylarının kesin sınırlarla ayrılan iki bölümde incelenebilir; imparatorluğun ilk yüzyıllarında hükümdarlar hemen hemen daima Büyük Saray'da oturdular. Bu yapı sıklıkla Bukoleon Sarayı ya da Mor Saray adlarıyla anılır.⁴¹

Ayasofya saray gurubu içerisinde ilk sırada yer alan⁴² hem Zosimos tarafından hem de Khronikon'da anlatılan Büyük Saray, Hipodrom'un hemen doğusuna doğru, Birinci tepedeki bahçenin ortasında, Marmara'ya kadar inen teraslar üzerine kurulmuştu. Bu büyük kompleks,⁴³ ilk önce I. Konstantinos (306-337) zamanında yapıldı ve I. Justinianus (527-565) tarafından hemen hemen yeniden inşa ve birçok imparatorlar tarafından da muhtelif zamanlarda tamir edilip genişletildi. Ahırkapı sırtlarında bulunuyor ve bugünkü Sultanahmed Camii ile İbrahim Paşa Hamamını ve kısmen de önündeki parkı kapsayan sahayı içine alıyordu.

Büyük Saray tek bir binadan ibaret değildi. Birçok zamanlarda yapılmış ilavelerden meydana geliyordu. Lakin bu ilaveler arasında bir ahenk gözetilmişti. Bununla beraber dış görünüşü bir saraydan çok, ortaçağ şatoları gibi, müstahkem bir mevkie benzerdi. Ancak, Bizans İmparatorları aynı zamanda Ruhani Reis sıfatını da taşıdıklarından halkın üzerinde ihtişam duygusu yaratmak için, iç süslemelere son derece itina etmişlerdi.

Bu saray kırk hektarlık bir alanda yapılmıştı. Genel olarak Ayasofya civarındaki bir bina grubu ile Marmara kıyısındaki bir bina grubundan mürekkepti.⁴⁴ Bu binalardan, sekizgen planlı ve kubbeli, sonradan sarayın taht odası ve merasim merkezi olacak olan Khrysotriklinos (Altın Hol); Magnavra denilen bazilika şeklinde bir tören salonu; deniz kenarındaki Bukoleon Sarayı; Augusteion'a açılan, sarayın anıtsal girişi Khalke;

⁴⁰ Semavi Eyice, "İstanbul'da Bizans İmparatorlarının Sarayı:Büyük Saray", *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S.3, İst.1988 Eylül, s. 3-36

⁴¹ Gustave Schlumberger, *Prens Adaları*, Çev. Haluk Çağlayaner, İst. 2000, s. 12

⁴² Midhat Sertoğlu, "Bizans Sarayları ve Saray Maceraları" *Hayat Tarih Mecmuası*, C. 2, S. 12, İst. 1976, s. 12

⁴³ John Freely - Ahmet S. Çakmak, *İstanbul'un Bizans Anıtları*, Çev.F.Gülru Tanman, İst. 2005, s. 27

⁴⁴ Midhat Sertoğlu, "Bizans Sarayları ve Saray Maceraları" *Hayat Tarih Mecmuası*, C. 2, S. 12, İst. 1976, s. 12

Hipodrom'daki imparatorluk locası Kathisma en dikkate değer yapılarıdır.⁴⁵ I. Konstantinos'un yaptığı kısım 532 yılındaki Nika ihtilali sırasında harap olmuştur. Bu ihtilal, ırken Yunanlılıkla ilgisi olmayıp Yunan kültürü ile yetişmiş olan Slav asıllı I. Justinyanus devrine rastlar. 527 yılında 35 yaşında bulunduğu sırada imparator olan bu zat, hilekar ve haris kimseydi. Gayesi, eski Büyük Roma İmparatorluğu'nu ayakta tutmaya harcamıştır.⁴⁶

Büyük Saray'ın ana girişi bir çift göz alıcı tunç kapıdan oluşuyordu. Bu sarayda düşünemeyecek bir debdebe içinde Bizans'ın kalbi atardı. VI. yüzyılda Justinyanus Ephesos'tan getirdiği tunç atları buraya koyduğunda, bu kompleks içinde o kadar çok eski sanat yapıtı toplanmıştı ki, bu alan gerçek bir müzeye dönmüştü. VIII. yüzyıldan sonra bu koleksiyona düzenli bir biçimde imparatorların ve imparatorluğun kahramanlarının heykelleri eklendi.⁴⁷

Theophilos döneminde (826-842) Büyük Saray'a yeni bölümler yaptırılmıştır. Bunlar arasında, Trikonkhos adındaki yonca planlı kabul salonu, girişindeki yarım daire şeklindeki revak (Sigma) ve avlu (Phiale), Tetraseron, Mysterion, Pyksites, Eros, Karianos, Margarites, Kamilas, Mousikos ve Saksideimo adındaki yapılar vardır. Theophilos'un zevkine uygun olarak, bu yapıların mimarilerinde ve süslemelerinde İslam saraylarından etkilerin bulunduğu kaynaklarda belirtilmiştir. Bu dönemde Konstantinopolis ile Bağdat sarayları arasında karşılıklı armağanlar alınıp verilmiştir. Halife Harun Reşid'in sarayındaki mekanik aygıtların (autamata) aynısı Bizans Sarayı için de yapılmıştı. Magnaura'daki altı basamakla çıkılan ve "Süleyman'ın Tahtı" olarak adlandırılan taht yabancı elçilerin ziyareti sırasında, gizli mekanizmalar sayesinde tavana kadar yükselirken, tahtın iki yanındaki altın kaplama bronz aslan heykelleri kükrüyordu. II. Justinus'un inşa ettirdiği Khrysotriklinos'ta yer alan ve Theophilos'un bizzat kendisinin yaptığı büyük bir dolap, iki altın org ve bir mekanizma sayesinde üzerinde kuşlar uçuşan altın ağaç görenleri hayrete düşüren eşyalardı. Bu yıllarda sarayın, Konstantin dönemindeki Romalı görünümünden uzaklaşarak daha doğulu bir görünüm kazandığı anlaşılmaktadır.

⁴⁵ John Freely - Ahmet S. Çakmak, *İstanbul'un Bizans Anıtları*, Çev.F.Gülru Tanman, İst. 2005, s. 27

⁴⁶ Midhat Sertoğlu, "Bizans Sarayları ve Saray Maceraları" *Hayat Tarih Mecmuası*, C. 2, S. 12, İst. 1976, s. 12

⁴⁷ Tamara Talbot Rice, *Bizans'ta Günlük Yaşam*, Çev. Bilgi Altınok, İst. 2001, s. 44

İmparator I. Basileos (867-86) ise Kainourguion, Pentakoubouklion ve Aetos adındaki yüksek yapı ile polo alanının (Tyzkanisterion) yakınlarına Hagios Elias ve Nea kiliselerini inşa ettirmişti. Bu dönemden itibaren imparatorlar, Sarayburnu yakınlarında kurulmuş olan Mangana Sarayı'nda oturmayı tercih etmişlerdir. VII. Konstantin ve taht ortağı I. Romanos Lekapenos döneminde (913-59) ise Khalke ve birçok saray yapısı onarım görmüş ve Kamilas'ta büyük bir kütüphane inşa ettirilmiştir. I. Manuel Komnenos (1143-80), Boukoleon'un yukarıdaki terasa Altın Andron denilen maiyet salonunu ekletmişti.

Komnenos ailesinin Bizans tahtında olduğu yıllarda Blakherna Sarayı önem kazanmıştı, ancak Mangana ve Büyük Saray halen kullanılıyordu. Fakat kısa bir süre sonra İmparator II. Isaakhios Angelos, sarayın terk edilmiş yapılarının inşaat malzemelerini başka yapılarda kullanmak üzere söktürmüştü.

1204 - 1261 yılları arasında İstanbul'u işgal eden Latinler Büyük Saray'a yerleşmiş ve ilk toplantılarını burada yapmışlardı. Latin işgalinin bitmesinden sonra, VIII. Mikhail Blakherna Sarayı'nın onarımı tamamlanıncaya kadar Büyük Saray'da ikamet etmişti. Sonraki yıllarda Büyük Saray iyice ıssızlaşmış, buradaki yapıların taş ve mermerleri başka yapıların inşaatında devşirme malzeme olarak kullanılmıştır. İstanbul'un fethedildiği yıllarda Büyük Saray'ın metruk bir halde olduğunu, Batılıların, yaptığı gravürler ve Fatih Sultan Mehmed'in kaleme aldığı Farsça beyit göstermektedir: "Kayser'in kasrında örümcek perdedarlık ediyor. Efrasiyab'ın sarayında da baykuş nevbet çalıyor."⁴⁸

Büyük Saray terkedilmiş imparatorlar inşa ettirdikleri yeni saraylara yerleşmişler ancak, İmparatorluğun yeni mekanları hiçbir şekilde Büyük Saray'dan (great palace) aşağı bir düzeyde olmayıp çağın yazarlar orası için hayranlık uyandıran tanımlamalar bırakmışlardır. Terk edilmiş Büyük Saray (Great Palace) yıkılmaya yüz tutmuştur. XV. yüzyılda da artık sadece bir harabe olan saray Türklerin zamanında tamamen yıkılmıştır.⁴⁹

⁴⁸ Semavi Eyice, "İstanbul'da Bizans İmparatorlarının Sarayı: Büyük Saray", *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S.3, İst.1988 Eylül, s. 3-36

⁴⁹ A.A.Vasiliev, *History Of The Byzantine Empire 324-1453, Vol. II*, 1976, s. 503 ve Margaret Mullet and Roger Scott, *Byzantium And The Classical Tradition*, T.T.K. Küt. 1981, s. 107- 108

Büyük Saray'ın büyük bir bölümü görünüşe göre XII. yüzyılda yıkılmaya başlamıştır, ayrıca yapılan kazı sonuçları sarayın bir bölümünün çöp toplama merkezi (ana çöplük) olarak kullanıldığını göstermektedir. İmparator daha sonra yeni bir saraya sınır duvarlarının altın boynuz (golden horn) olarak bilinen yere yakın bir saraya Blakherna'ya taşınmıştır. Sarayın bir kısmı, başka bir deyişle Tekfur Sarayı (tekfurun sarayı) diye Türk ismi ile bilinen veya The Palace of the Constanine Porphyrogenitus (Konstantin Porphyrogenitus'un Sarayı) olarak bilinen kısmı halen yaşamaktadır.⁵⁰

Geniş bir alana yayılmış, büyük bir kompleks oluşturan Büyük Saray'dan günümüze, sadece hangi yapılara ait olduğu henüz anlaşılmayan bir rampalı kule, halen Mozaik Müzesi olarak kullanılan ve zemini döşeme mozaikleriyle kaplı, apsisli ve revaklı bir mekan ile, Pittakia olarak adlandırılan Ayasofya'nın doğusundaki bölgede, İstanbul Arkeoloji Müzelerinin sürdürdüğü arkeolojik kazılar sonucu gün ışığına çıkan mimari kalıntılar ve duvar resimleri ulaşabilmiştir.⁵¹

5.1.1. Büyük Saraydaki Daireler

Büyük Saray, gayet geniş bir iç avlu, yedi koridor, dört kilise, dokuz vaftiz yeri, dört kışla, üç büyük daire, beş büyük divanhane, üç büyük yemek odası, prenslere mahsus on daire, yedi özel daire, daireleri birbirine bağlayan üç yol, bir kütüphane, bir silahhane, bir manej yeri, iki hamam ve bahçede birbirinden ayrı sekiz köşkten meydana gelmişti.

Bütün bu daireler o şekilde düzenlenmişti ki, imparator hiç dışarı çıkmadan sarayda kabul resimlerinde, Ayasofya'da dini törenlerde veya hipodromda at yarışlarında hazır bulunabilirdi. Odaların duvarları resim ve mozaiklerle süslüydü. Her odanın duvar süsleri, kullanımına ve özelliğine göreydi.

Ayasofya civarındaki binalar grubu Halki, Dafni ve Kutsal Saray adı altında üç kısımdan kuruluyordu. Halki veya Halke sarayın giriş bölümünü teşkil eder ve bu isimli koridordan dolayı böyle anılırdı. Bu koridor, sarayın Ayasofya= Oğüstyon meydanına açılan kapısına ulaşırdı. Bu kısımda bu koridordan başka, Hz. İsa adına bir kilise, Ruhani

⁵⁰ David Talbot Rice, *The Byzantines*, London, 1962, s. 95

⁵¹ Semavi Eyice, "İstanbul'da Bizans İmparatorlarının Sarayı:Büyük Saray", *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S.3, İst.1988 Eylül, s. 3-36

meclisin Konsistiyorum adlı toplantı salonu, muhafızlara mahsus karakol, mabeyncilere ait daireler, büyük ziyafet salonu, kabul salonu ve mahkeme salonu bulunmaktaydı. Konsistiyoryuma fildişi ile süslü üç kapıdan girilirdi. Bunun sonunda ve yüksekçe bir yerde imparatorun muhteşem bir tahtı bulunmaktaydı.⁵²

5.2. Dafne Sarayı

Ayasofya grubundaki ikinci saray Dafne'dir. I. Konstantinos tarafından inşa ettirilen bu merkezi bina, öbürlerinden daha yüksek olup İmparatorun resmi ikametgahı idi. Burası ile Hipodrom'da bulunan ve imparatorların oyunlarını seyretmeleri için yapılmış olan Katizma arasında bağlantı vardı. Öyle ki, saraydan doğruca Katizma'ya geçmek mümkün bulunuyordu.

Dafne birçok kabul salonlarından, kiliselerden ve dairelerden mürekkepti. Roma'dan getirilmiş olan Dafne heykeli dolayısıyla bu isimde anılırdı. Bu sarayın Oğüsteon denilen dairenin tavanına kıymetli taşlarla ve altınla büyük bir taç işlenmiş bulunuyordu. Dafne, üstü örtülü bir koridorla başlardı. Bu koridor, sekiz köşeli bir binaya varırdı. İşte, yukarıda bahsettiğimiz bölümler, burada idi.

Halki ile Dafne arasında Triklinyum diye anılan meşhur ziyafet salonu bulunmakta idi. Burası Roma usulündeydi. Yani davetliler yattıkları yerde yemek yerlerdi. Resmi ziyafetler için kullanılan Triklinyum, bu şekilde üç yüz misafiri alacak büyüklükteydi. İmparatora ve özel misafirlerine ait kısım ise, on dokuz kişilik olduğundan, on dokuz yataklı Triklinyum diye anılırdı. Herkes yemeğini uzanmış ve yarı yatmış halde yedi. Yemek kapları som altındandı. Yemekten sonra meyve getirilen altın kaseler o kadar ağırdı ki, elde değil, üstü erguvan renkli kumaşlarla örtülü iki tekerlekli arabalarda taşınırdı. Tavandaki halkalardan, yaldızlı meşinlerden halkaları bulunan üç ip sarkar, uçları vazo şeklindeki meyve kaselerinin kulplarına bağlanır ve bu ipler çekilerek kaseler sofranın üzerine alınırdı. Dairenin her tarafı altın yaldızlıydı. Aynı şekilde olan tavan, zamanla harap olduğundan VII. Konstantinos Porfirogenetos (912-959) tarafından onarılmış ve yer

⁵² Midhat Sertoğlu, "Bizans Sarayları ve Saray Maceraları" *Hayat Tarih Mecmuası*, C. 2, S. 12, İst. 1976, s. 14

yer sekiz köşeli hücreler ilave olunmuştu. Bu hücreler dal ve yaprak motifleri taşıyan dantel şeklinde oyma mermerlerle süslenmişti

Hız. İsa'nın doğumu yortusu ile haçın suya atılması töreni günlerinde, imparator devlet ricalinden, kumandanlardan ve şehrin ileri gelenlerinden on iki kişiyi buraya davet eder kendisi dahil olmak üzere, on üç kişi Hız. İsa'nın son yemeğini temsil ederlerdi.

5.2.1. On Dokuz Yatak Mahkemesi

Bu binanın önünde ise 'On Dokuz Yatak Mahkemesi' denilen geniş bir avlu ve bunun önünde bir sed vardı. Yüksek memuriyetlerin verilmesi, asalet ünvanlarının tevcihi gibi törenler burada yapıldı. İmparator, yanında patrik bulunduğu halde bu sedin üzerinde, törende hazır bulunacak öbür kişiler ise Triklinyum'u sedde bağlayan revakların altında yer alırlardı. İmparatorla İmparatoriçe sedde çıkan merdivenleri tırmanırken, en ileri devlet erkanı da basamaklarda dururlardı.

Yeni imparatorlar, Ogüsteon salonunda taç giydikten sonra buraya gelerek sedde çıkarlar ve alkışlanırlardı. İmparatoriçe, seddin önündeki parmaklığa kadar ilerler ve büyük haçın önündeki mumları yakarlardı.

Öbür binalar inşa edildikten sonra Dafne zamanla metruk bir hale gelmiştir. İmparatorlar da burada artık oturamaz oldular. Yalnız, adet olan bazı törenler için gelir ve törenden sonra giderlerdi.

5.3. Kutsal Saray

Bu gruptaki üçüncü kısım, Kutsal Saray'dı. Burası içi saray sayılmaktaydı. Genel şekli Rumcadaki Sigma harfine benzediğinden, bu isimle veya Trikong diye de anılırdı.

Burada, büyük bir meydan vardı. Ortasında, kenarları gümüşlü bir havuz ve bu havuzun ortasında kabuk şeklinde altın bir tekne bulunurdu. Bunun içine gelip geçenlerin alıp yemesi için çeşitli yiyecekler konulurdu. Bu meydandan sonra, on beş sütuna dayanan geniş bir revak gelir ve bunun altında dört mermer sütunun tuttuğu kubbe ile örtülü

imparatorluk tahtı bulunurdu. Resmi günlerde ve bayramlarda imparatorlar burada oturarak saray halkının tebriklerini kabul ederlerdi. Yine burada IX. Yüzyılda İmparator Teofilos (829-842) inşa edilmiş iki katlı ve Bağdat köşkleri taklit edilerek yapılmış bir saray bulunduğu bilinmektedir.

İç sarayın en önemli bir dairesi de Hiris-Triklinyum denilen yerdı. İmparator II. Jüstinós (565-578) tarafında inşa edilip kendisinden sonra İmparator Tiberyus (578-582) tarafından genişletilen ve muhteşem hale getirilen bu daire, sekiz kenarlı bir bina idi. Üzerinde bir kubbe ve kubbenin etrafında on altı pencere vardı. Sekiz kenardan her birinin üzerinde bir mihrap hücresi bulunur ve bunlardan birbirine geçilirdi. Kapının karşısına rastlayan hücrenin, kanatları gümüş kaplı iki kapısı vardı. Kapının birinin üzerinde Hz. İsa'nın, öbüründe Hz. Meryem'in resimleri mevcuttu.

İç sarayda, saraya ait evlenme, kabul resimleri ve bazen taç giyme törenleri yapılırdı. Bu törenlerin çoğu, İran hükümdarının seremoni usullerinden alınmıştı. Bu salon, sarayın avlusuna bitişikti ve avludan doğrudan doğruya buraya girilirdi. İmparator, büyük bir perdenin arkasında bulunurdu. Kendisini ziyaretçilere göstereceği zaman tahtına oturur ve ailesine mensup olanları, devlet ve saray erkanını yanına alırdı. Sonra perde açılır ve imparator görünürdü.

Salonun arkasında imparatorun yazlık ve kışlık özel daireleri bulunmaktaydı... İmparatorun yazlık dairesi ise tek kattan ibaret olup, burada bir yatak odasıyla salon bulunuyordu. Altında zemin katı vardı.

5.4. Mangana Sarayı

Mangana Sarayı'nın yeri, günümüzde Sirkeci-Cankurtaran tren istasyonları arasında bulunmakta olup, akropolün doğusunda, Değirmenkapı ile İncili Köşk arasındadır. Buradaki yapılar askeri bölge içinde kaldığından ziyaret edilememektedir. Bölgede, 1921-23 yılları arasında, Demangel ve Mamboury arkeolojik kazılar yapmışlardır. Kazılarda ortaya çıkarılan yapılar, Bizans kaynakları ve bölgedeki kalıntıları görmüş seyyahların da verdiği bilgilere dayandırılarak Mangana Sarayına ait birimler olarak tanımlanabilmiştir. Ayrıca bu bölgede, Hagios Georgios Mangana, Hodogetria ve

Soterios Philantropos manastırlarına bağlı kuruluşlar olan kilise, şapel, mezar binası, vaftizhane, hastane ve yaşlılar evi gibi yapılarla kütüphane, hukuk ve felsefe okulu ve amfi tiyatro olduğu da bilinmektedir. 11-15. yüzyıllar arasında ayakta olan bu yapıların büyük bir kısmı Osmanlı döneminde yıktırılmış olmasına rağmen, teras duvarları ve sarnıç olarak da kullanılmış bazı alt yapı kalıntıları halen mevcuttur. Kentin en güzel manzarasına sahip bu alanda, İmparator Mikhail Rhangabe'nin (811-13) ve İmparatoriçe Zoe'nin kuzeni Sklerina'nın (11.yy) konakları yer alıyordu.

I. Basileos (867-76) tarafından yaptırılmış olan ve adını, bölgede yer alan bir kule ve savaş araç gereci deposundan alan Mangana Sarayı, diğer Bizans sarayları gibi bahçeler içinde kurulmuş çeşitli bölümlerden oluşuyordu. İkametgah olarak kullanılan ana bölüm ise oldukça gösterişli, beş katlı bir yapıydı. Sevgilisi Sklerina'nın konağı da bu civarda olduğundan, İmparator IX. Konstantin Monamakhos bu sarayı yeniden yaptırtırcasına onartmıştı. Bizans tarihinde özellikle X - XII. yüzyıllar arasında bu sarayın kullanıldığını gösteren olaylar vardır. Mikhail Dukas'ın dul eşi Maria ve oğlu bu sarayda hapsedilmişlerdi. Anna Komnena, babası I. Aleksios Komnenos'un ağır hastalığı sırasında buraya taşındığını ve burada babasının yaşama veda ettiğini belirtmektedir. Sarayın sahil surlarına yakın olması nedeniyle, denizden gelebilecek düşman saldırılarından korkan imparatorlar daha güvenli bir yer olan Blakherna Sarayı'na yerleşmeyi uygun görmüşü. ⁵³

İmparatorlarla imparatoriçelerin nikah törenlerinin burada yapılması adetti. Sonra, alkışlar arasında Mangana'daki zifaf odasına giderlerdi. Zifaf odasında helezon şeklinde özel bir yer vardı. İmparator ve zevcesi, kilisede nikahlarını kıyan rahip tarafından başlarına konulan gelin ve güvey taçlarını burada bırakırlardı. ⁵⁴

Mangana Sarayı'nın terası heykellerle bezeliydi; oraya konduğu bilinen en son heykel İmparator Phokos'un (602-610) büstüydü. Saray IX. Yüzyılda terk edilmiş ⁵⁵ bir süre yönetim hizmetleri için kullanılmış ve daha sonra İmparator II. Isaakhios Angelos tarafından XII. yüzyıl sonlarında yıktırılmıştır. XIII. yüzyıl başında bölgedeki kiliseleri ziyarete gelen Rus hacılar sarayın kalıntılarını bile görememişlerdir.

⁵³ Gülgün Köroğlu, Sur içinde İmparatorluk Mekanları Konstantinopolis'teki Bizans Sarayları, *Toplumsal Tarih Dergisi*, S.152, İst. Ağustos 2006, s. 19

⁵⁴ Midhat Sertoğlu, "Bizans Sarayları ve Saray Maceraları" *Hayat Tarih Mecmuası*, C. 1, S. 1, İst. 1977, s. 32

⁵⁵ Tamara Talbot Rice, *Bizans'ta Günlük Yaşam*, Çev. Bilgi Altınok, İst. 2001, s. 43

Günümüzde, Mangana Sarayı'na ait olması mümkün yapı kalıntılardan ilki, Soterios Philantropos Ayazması'nın arkasındadır. Kısmen demiryolu tarafından tahrip edilen bu kalıntı, üç bölümden oluşan, üstündeki katlar ile ilgili bilgi vermeyen, dikdörtgen planlı bir alt yapıdır. Bu kalıntının yakınlarında, saray olma ihtimali fazla, içi toprak ve moloz dolmuş bir alt yapı kalıntısı daha vardır. Denize doğru açılan kalıntının sarayı çağrıştıran cephesinde sadece sütun kaideleri ve payelerin alt kısımları mevcuttur. Bu yapı kalıntısının yakınlarında bir de hamam kalıntısı vardır. 60.37x39.45 m ölçülerindeki alt yapı üç nef ve buna bağlı iki yan kanattan oluşmaktadır. Sarnıç olarak kullanılmış içi toprak dolu kalıntı, dört nefli bazilikal plandadır. Dikdörtgen planlı yapının iki uzun tarafı desteklerle güçlendirilmiştir. Üç nefli yapının orta bölümü (merkezi sarnıç), 33 kubbeli tonoz ile örtülüdür. Kubbeler uzunlamasına üç sıra oluşturmaktadır. Merkezi sarnıcın ortasındaki enine aks, üç kubbe ile örtülmüştür. Aralarda kubbeleri destekleyen, alternatif olarak sıralanmış 10 sütun ile 10 haçvari paye bulunmaktadır. Bu taşıyıcıların üstlerinde, beyaz mermerden sütun başlıkları ve üzerlerine haç işlenmiş impostlar vardır.

5.5. Blakherna Sarayı

II. Theodosius dönemi surları (5. yüzyıl) yapıncaya kadar, Blakherna adındaki yerleşim Konstantinopolis'e komşu bir kasaba veya köy durumundaydı. Şehir surlarının batıya alınmasından sonra, kentin XIV. bölgesi olan bu yerleşim bölgesinde, Bizans'ın önemli kiliselerinden biri olan ve Meryem'in şalının (maphorion) muhafaza edildiği Theotokos Kilisesi bulunuyordu. Bizans imparatorlarının şehrin dışındaki bu önemli kiliseyi ziyaretleri sırasında kullandıkları, kiliseye galeri veya merdivenle bağlanan ve Triklinos olarak adlandırılan yapı; kabul salonu, ibadet yeri ve yatak odasından oluşan, imparatora ait küçük bir köşktü. İmparator burada giysisini değiştirip dinleniyor ya da önemli dinsel törenlerde ziyafetler veriyordu.⁵⁶ Ve av köşkü olarak da kullanılmaktaydılar.⁵⁷ Bu yapıya daha sonraki yıllarda Soros, Danubios, Okeanos ve Anastasios denilen bölümler eklenmişti. XI. yüzyıla kadar belirli zamanlarda kullanılan Blakherna'daki sayfiye sarayı, özellikle Komnenos ailesinin Bizans tahtında olduğu dönemden itibaren büyütülmüş, etrafı güçlü

⁵⁶ Gülgün Köroğlu, Sur içinde İmparatorluk Mekanları Konstantinopolis'teki Bizans Sarayları, *Toplumsal Tarih Dergisi*, S.152, İst. Ağustos 2006, s. 20

⁵⁷ Midhat Sertoğlu, "Bizans Sarayları ve Saray Maceraları" *Hayat Tarih Mecmuası*, C. 1, S. 1, İst. 1977, s. 28

surlarla çevrilerek koruma altına alınmış, 1453 yılına kadar kullanılan büyük ve gösterişli bir imparatorluk sarayı olmuştur.⁵⁸

Büyük Sarayı gözden çıkaran I. Manuel Blakherna'yı öylesine genişletip güzelleştirdi ki; yeni malikanenin kurucusu olarak benimsendi.⁵⁹ Bu saray I. Manuel Komneneos'un (1143-1180) saltanatı sırasında parlak bir saray yaşamının merkezi oldu. 1204'te Haçlılar Konstantinopolis'i işgal edip kutsal toprakları Müslümanların elinden kurtarmak yerine burayı yağmalarken; Blakherna'nın da görkemli eşyalarını soyup bu sırada sarayı da tahrip ettiler.⁶⁰ Nitekim Bizans'ı zapt ettikten sonra Latin imparatorları burada oturmuşlar, lakin medeniyetçe geri oldukları için çok harap etmişlerdir. Domuz kızartmak için salonların orta yerinde yakılan ateşlerden duvarları simsiyah oldu. Süslü odalara hayvan bağlayıp ahır haline getirildi. Nitekim şehir yine Rumların eline geçince İmparator VII. Mihael Paleologos (1261-1282) ancak esaslı surette onardıktan sonra burada oturabilmiştir.⁶¹

İmparator ve saray halkının deniz yolunu kullanarak buraya geldikleri, bunun için Haliç kıyısındaki Ksilo Porta (Ahşap Kapı) önündeki rıhtımı kullandıkları bilinmektedir. Blakherna saray kompleksi, Haliç'e kadar inen dik bir yamaç üzerindeki teraslar üzerine kurulmuştur.⁶² Sarayın mimarisine bakacak olursak; Grek tarihçilerin en sık kullandıkları tanımlamayla bu yüksek, çok yüksek konutlar "ta hypsita, ta hypsitotata" buradaydı, bizim villehardoun'imiz de yüksek Blakherna Sarayı diye adlandırıyor. Zeminin bu noktadaki yükseltisi hatırı sayılır derecede olmakla birlikte Blakherna Sarayı'nın mimarlarının yapılarını oluştururken bununla yetindiklerini sanmamak gerekir. Eğimi çok sert olan bu kadar geniş bir sarayın kuruluşuna hiç de uygun değildi. Kapı önlerinde ve bina içlerinde çok sayıda taraça ve düz ayak avlular inşa etmek gerekiyordu. Bu amaca ulaşmak için bazı yerlerde muazzam tonozlar yapıldı, bazı yerlerde de temelleri tepenin eteklerinde bulunan koskoca istinat duvarları oluşturularak yığılan toprak desteklendi. Böylece sarayın çevresinden geniş gezinti alanları elde edildi. Şehrin içine bakan saray buradan bütün başkente ve varoşlarına hakimdi. Taraçalar, varlığını hala sürdüren ve Konstantinopolis'in

⁵⁸ Gülgün Köroğlu, Sur içinde İmparatorluk Mekanları Konstantinopolis'teki Bizans Sarayları, *Toplumsal Tarih Dergisi*, S.152, İst. Ağustos 2006, s. 20

⁵⁹ Gustave Schlumberger, *Prens Adaları*, Çev. Haluk Çağlayaner, İst. 2000, s. 192

⁶⁰ Tamara Talbot Rice, *Bizans'ta Günlük Yaşam*, Çev. Bilgi Altınok, İst. 2001, s. 45

⁶¹ Midhat Sertoğlu, *a.g.m.* s. 29

⁶² Gülgün Köroğlu, Sur içinde İmparatorluk Mekanları Konstantinopolis'teki Bizans Sarayları, *Toplumsal Tarih Dergisi*, S.152, İst. Ağustos 2006, s. 20

altıncı tepesini, Blakherna Sarayı tarafından tamamen kaplanan yedincisinden ayıran oldukça derin bir vadinin üzerinde yer alıyordu. Batı bölümü belki de en ilginç olanı; koskoca tonozların üzerinde yükselen imparatorluk konutu burada Konstantinopolis surlarıyla birleşiyor ve bu birliktelik surun uzunca bir bölümünde süregidiyordu; anıtsal sur ve kuleler sarayın duvarını oluşturuyorlardı. İmparatorlar, doğrudan kırlara bakan pencere ve balkonlardan bugün Eyüb'ün kutsal kubbesinin ve zarif minarelerinin yükseldiği yerdeki Kosmidion'un geniş ve gölgelik derinliklerine göz gezdirirken Trakya ovalarının meltemini içlerine çekebiliyorlardı.⁶³

Blakherna saray kompleksinden günümüze en iyi durumda ulaşan yapı olan Tekfur Sarayı'nın Manuel'in yaptırdığı saray olduğu görüşü yaygındır. Bu yapı dışında, Blakherna Sarayı'ndan günümüze Anemas Kulesi ya da Zindanı adını taşıyan, Isaakhios Komnenos'un yenilettiğini kitabesinden öğrendiğimiz, 14 numaralı burcun altında bulunan, sarayla bağlantılı olduğu son yıllarda yapılan temizlik ve restorasyon çalışmalarında ortaya çıkarılan tonozlu dehlizler ve hangi yapıya ait olduğu bilinmeyen pencereli duvarlardan başka bir kalıntı ulaşmamıştır.⁶⁴ Anemas, İmparator Aleksios'a suikast hazırlığı sırasında yakalanan Arap kökenli bir Müslüman'dır ve yakalandıktan sonra kendi adıyla anılacak olan Blakherna Sarayı'nın zindanında pek çok önemli şahıs ile birlikte mahkum olarak tutulmuştur.⁶⁵ 1403'te Konstantinopolis'e gelen İspanyol Elçi Ruy Gonzales de Clavijo da eserinde, Blakherna Sarayı'nı ayrıntılı bir şekilde anlatıp, Anemas Kulesi'nin yabancı elçiler için geçici ikametgah olarak kullanıldığını belirtmiştir.⁶⁶

5.6. Tekfur Sarayı

Tekfur Sarayı olarak bilinen binanın yıkıntıları Konstantinopolis'teki Bizans saray mimarisinin yasayan tek örneği olarak sayılmaktadır. Saray şehrin kuzey kösesindeki Blakherna bölgesinde bulunup sarayın uç katli dikdörtgen ve açık bir pasaj şeklinde giriş

⁶³ Gustave Schlumberger, *Prens Adaları*, Çev. Haluk Çağlayaner, İst. 2000, s. 194 - 195

⁶⁴ Semavi Eyice, "Anemas Zindanı ve Kulesi", *İstanbul Ansiklopedisi*, C.II, İst.1959, s. 853-859

⁶⁵ Anna Komnena, *Alexiad*, Çev. Bilge Umar, İst. 1996, s.51

⁶⁶ Ruy Gonzales de Clavijo, *Anadolu, Orta Asya ve Timur, Timur Nezdine Gönderilen İspanyol Sefiri Clavijo'nun Seyahat ve Sefaret İzlenimleri*, Çev. Ö.R. Doğrul, İst. 1993, s. 49

katli bir yapısı vardır. Binanın tamamı Konstantinopolis'teki dinsel olmayan genel mimari stili hakkındaki çok değerli bir kanıttır.⁶⁷

Roma ve Erken devir Bizans sarayları, şehrin merkezinde Hipodrom civarında bulunurdu. 7 – 8. yüzyıldan itibaren Haliç kıyılarından tepeye devam eden surlara bitişik bölümde, geniş bir alana yayılmış Blakherna Saray kompleksi, fethe kadar kullanıldı. Sarayın günümüze gelen tek pavyonu, surlara bitişik inşa edilmiş Tekfur Sarayı⁶⁸ adı ile tanınan bu yapı Bizans sarayları hakkında fikir veren bir örnektir.⁶⁹

Tekfur aslında Ermenice bir sözcük. Taç taşıyan anlamına geliyor.⁷⁰ Bizans'tan bugüne kalmış tek saray, Bizans döneminin taç giyme törenlerinin mekanıydı.⁷¹ Bizans'taki adı kesin olarak bilinmemektedir. Seyyah ve tarihçilerin Alman Prensesin Sarayı, Konstantin Sarayı, Porphyrogenetos Sarayı, Yüksek Ev, Değerli Saray ve Palatium Imperatoris gibi adlarla andıkları yapının Tekfur Sarayı olduğu sanılmaktadır.⁷²

Burası İmparator VII. Konstantinos Porfirogenetos (912-959) tarafından yapılmış olmakla meşhurdur. Bu unvan, sarayda ve saltanat odasında doğmuş olan prenslere verilirdi.⁷³ Bu sarayın II. Teodosyos (408-450) zamanından beri mevcut olduğu ve bu sırada surların dışında o zamanlar Gotların oturduğu yedinci mahallede bulunduğu iddia edilmiştir. Hatta I. Justinyanos (527-565) tarafından onarıldığı için bir ara Justinyanos Sarayı diye anıldığı bilinmektedir. Bizans yapıları üzerinde incelemelerde bulunan bazı uzmanlarsa, bunun Blakherna Sarayı'nın bir parçası olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bazıları ise Ayasofya meydanındaki Bizans'tan itibaren mesafeleri gösteren mil taşından, yani Milliyaryum'dan itibaren yedinci milde bulunduğu için Heudoman diye anıldığını söylemişlerse de Heudoman Sarayı Milliyaryum'dan yedi mil mesafede bulunan Makri Hara= Yakıncöy yani Bakırcöy'deydi

⁶⁷ J.M.Hussey, *The Cambridge Medieval History, Vol. IV The Byzantine Empire Part II, Government, Church and Civilisation*, Cambridge 1967, s. XXXI

⁶⁸ <http://www.istanbulyeditepe.com/caglar-boyu-istanbul-eserleri/tefur-sarayı.asp>

⁶⁹ <http://www.istanbul.edu.tr/Bolumler/guzelsanat/bizanssanat.htm>

⁷⁰ <http://www.arkitera.com/v1/haberler/2004/04/14/tefur.htm>

⁷¹ www.evrensel.net/01/08/24/toplum.html

⁷² Gülgün Köroğlu, Sur içinde İmparatorluk Mekanları Konstantinopolis'teki Bizans Sarayları, *Toplumsal Tarih Dergisi*, S.152, İst. Ağustos 2006, s. 21

⁷³ Midhat Sertoğlu, *a.g.m.* s. 30

Diğer bir iddiaya göre de, burası I. Konstantinos tarafından yapılmış ve I. Justinianos tarafından onarıldıktan sonra Heudoman mahkemesi adı verilmiştir. Ancak, eski planların incelenmesinden, Heudoman mahkemesinin buraya bitişik olan bir burç olduğu anlaşılmaktadır ki, bunun yanındaki kapı Kerko Porta diye anılan meşhur Kirka Pili= Cambazhane kapısıdır.

Bütün bu bilgilerin mukayese yoluyla değerlendirilmesinden çıkan netice ise şudur:

Türkler tarafından Tekfur Sarayı- ve bir ara da Kibrithane- diye anılan bu yer I.Konstantinos tarafından yapılmış, I.Justinianos tarafından onarılmış, nihayet VII. Konstantinos tarafından yenilenmiş ve onun lakabıyla Porfirogennetos diye anılmıştır. Blakherna, Bizans imparatorlarınca daimi ikamet yeri olarak seçildikten sonra, Tekfur Sarayı daha da önem kazanmıştır.

Dış cephesi klasik Bizans mimarisinde görünen karışık tarz kırmızı tuğla-taş-mermer karışımı bir yapı tarzına sahip olmakla birlikte pencerelerin çevresinde bulunan kırmızı beyaz mozaikler açısından önemli bir değer taşımaktadır.⁷⁴ Bugün bu saraydan yalnız dört duvarla pencereler ve alt katın bir kısım sütunları kalmıştır. Dört köşe ve üç katlı olan binanın cephesi mozaiklerle süslüydu. Zemin katı, iki sıra sütunlara dayanan kemerlerle örtülü bulunuyordu. Avlu tarafından, yani kuzey yönünden girilen kısımda dört köşe bir ayakla ayrılmış, her biri ikişer kemerden mürekkep iki kısım vardı. Bu sütunların taşları yumuşak olduğu için zamanla levha levha dökülmüştür. Sarayın ikinci katında dikdörtgen şeklinde büyük bir sofa vardı. Burası, törenlere mahsustu. Cephe tarafındaki balkon, dışarıya doğru çıkmış kemerler üzerine oturtulmuştu. Şehre bakan yüzünderse bir şehnişin vardı ve salona rastlayan kısmı bir mihrap şeklindeydi. Bugün yalnız bunun dayandığı taş çıkıntılar kalmıştır. Sarayın bu katı, surların hemen bir misli yüksekliğindeydi. Genel görünüşü ise, muhteşem ve zarifti. Bahsettiğimiz şehnişin bir kubbe ile örtülü binanın üstü ise beşik örtüsü denilen şekilde bir çatıyla kaplıydı. Binanın etrafındaki mermer kuşak hala duruyorsa da, yapıyı tutan sütunların hepsi zelzeleler dolayısıyla yıkılmıştı. Mermerlerin cilası kaybolmuş, sütun başlıklarının oymaları kısmen harap olmuş, kısmen toprakla dolmuştur. Dışarıdaki kemerler toprağa gömülmüş, zemin katın kemer ve kubbeleri çökmüş, saray tam bir harabe haline gelmiştir.⁷⁵

⁷⁴ www.netyorum.com/sayı/117/20030109-08.htm

⁷⁵ Midhat Sertoğlu, "Bizans Sarayları ve Saray Maceraları" *Hayat Tarih Mecmuası*, C. 1, S. 3, İst. 1977, s. 54

6. İmparatorun Özel Mülkü Olan Saraylar

6.1. Myrelaion Sarayı

Günümüze sağlam durumda ulaşan Myrelaion Manastır Kilisesi (Bodrum Camii), Aksaray ile Laleli semtleri arasındaki bölgededir. 11. yüzyıl ortalarında Tarihçi İoannes Skylitzes, IX. bölgede, Myrelaion Kilisesi ile İmparator I. Romanos Lekapenos'un özel mülkü olan bir sarayın varlığından söz eder. Patria'da, Romanos'tan önce de burada bir manastırın bulunduğu, adının ikonoklazma hareketinin en radikal imparatoru V. Konstantin tarafından, "pis kokulu" anlamına gelen Psarelaion olarak değiştirildiği belirtilmiştir. Suda'da, burasının önceleri Sofist Kraterios'un konağı olduğu, daha sonra bu özel arazinin Romanos (920) tarafından ele geçirilip, buradaki daha eski bir rotundo'nun sarnıca dönüştürülerek üzerine saray ve bitişiğine de alt katı büyük bir kriptta (mezar şapeli) olan kilise inşa ettirildiği yazılmıştır.

İmparator burada kendisi ve ailesi için saray, kilise ve mezarlıktan oluşan bir kompleks oluşturmuştu. Kilisenin kriptasına I. Romanos'un eşi ile ailesinden pek çok kişi gömülmüştü. Keşiş Georgios ve Tarihçi Theophanes, İmparator Romanos'un sarayı bir süre kullandıktan sonra kadınlar manastırına dönüştürmüş olduğundan söz etmektedir.

D. Talbot Rice'in 1930 yılında ve İstanbul Arkeoloji Enstitüsü'nün, Rudolf Naumann'ın başkanlığında 1965-66 yılları arasında yaptığı kazılarla, Bodrum Camii'nin altındaki kriptta ve bitişiğindeki merkezi planlı yapı ayrıntılı olarak incelenmiştir. Bu çalışmalar sırasında, merkezi planlı yapı ayrıntılı olarak incelenmiştir. Bu çalışmalar sırasında, merkezi planlı yapının üzerine inşa edilmiş olan saraya ait duvar temel kalıntılarından sarayın planı elde edilebilmiştir. Rotundo'nun doğu yarısı üzerinde saray yapısı, batı yarısı üzerinde de sarayın önünde açık bir teras şeklinde uzanan avlu yer alıyordu. Birbirine bitişik olan saray ile kilise arasında, küçük bir köprü vasıtasıyla geçiş sağlanmıştı. İki ya da üç katlı saray binasına, ortadaki dikdörtgen planlı 8x22 m ölçülerindeki ana binanın zemininde bulunan ve 5 sütun üzerine oturan 6 kemerli bir revaktan giriliyordu. Revak bölümünün her iki yanında (kuzey ve güneyinde), kanat biçiminde kare planlı mekanlar vardı.

Geç Antik döneme ait (IV - V. yüzyıl) olan fakat yapılış amacı bilinmeyen Rotundo'nun, ilk kullanılış evresinde, Roma'daki Pantheon Tapınağı ve Selanik'teki Hagios Georgios Kilisesi'ndeki gibi üzerinin kapak biçiminde büyük bir kubbe ile örtülmüş olması mümkündür. Kuzey ve güneyde iki anıtsal girişi olan yapının iç duvarlarında, karşılıklı gelecek şekilde yarım daire ve dikdörtgen büyük nişler vardır. 10. yüzyılda yeniden kullanılan yapının içine 70 tane sütun yerleştirilmiş, üzeri çapraz tonoz ve sarayın altına gelen kısım ise saray yapısının ağırlığını karşılamak üzere sarnıç haline dönüştürülmüştü. Rotundo'nun güneyinde bulunan, 80'li yıllarda otopark yapmak amacıyla kaldırılan yarım daire şeklindeki 8 basamağın da sarayla bağlantılı olduğu düşünülür. Benzer şekildeki basamaklar, hipodrom yakınındaki Antiokhos Sarayı'nda da vardır. Buradaki kemerli girişin kuzeyinde, duvar mozaikleri ile yeniden kullanılmış mimari plastik parçalar ele geçmiştir.

İstanbul'un fethinden sonra, ilk olarak Giovanni Valvassore tarafından tahta baskı olarak yapılmış (1520) İstanbul panoramasında, Coliseo de Spriti olarak adlandırılmış yarım daire bir yapı ile üzerinde iki katlı bir bina kompleksi dikkati çekmektedir. Burası Rotundo'nun olduğu bölgeye denk düşmektedir. Naumann, bu yapının Myrelaion Sarayı olabileceğini belirtmektedir.⁷⁶

7. Kaynaklarda Adı Geçen Sur İçindeki Diğer Saraylar

Bizans kaynaklarında, Bizans imparatorlarına ait kent surlarının içinde, dışında ve diğer şehirlerde olan ve büyük bir kısmı günümüze ulaşmamış birçok sarayın ya da köşkün ismi geçmektedir. Bu yapıların çoğu Bizans döneminde kullanılamaz hale gelmiş veya yıktırılarak ortadan kaldırılmıştır.

Hagios Agathonis Sarayı'nın, Forum Tauri'nin güney doğusunda olması mümkündür. Bu civardaki İmparatorluk Hamamı'nın yanında ise İmparator I. Leo'nun Forum Tauri Sarayı bulunuyordu. Julianus ve Sophia limanları civarında, adını yakınındaki Aziz Kosmas ve Damianos'a adanmış kiliseden alan Kosmas ve Damianos Sarayı vardı. Theophanes, adı geçen bu sarayın, II. Justinianus döneminde (569-70) yaptırılmış olabileceğini belirtmektedir. İmpatoriçe Aelia Verina'nın (457-74) Sophia Limanı

⁷⁶ Gülgün Köroğlu, Sur içinde İmparatorluk Mekanları Konstantinopolis'teki Bizans Sarayları, *Toplumsal Tarih Dergisi*, S.152, İst. Ağustos 2006, s. 22-23

civarında Bazilika Sarayı bulunuyordu. 7. yüzyılda Patris Bonos tarafından yaz sığağından korunmak amacıyla yamaca dayalı bir saray yaptırılmıştı. İmparator Romanos Lekapenos (920-44) zamanında bu saray yeniden yaptırılırcasına onarılmıştı. Bonos Sarayı'nın Fatih semtinde, Yavuz Sultan Selim Camii'nin bulunduğu tepede, aynı isimle anılan açık su sarnıcının yakınlarında olduğu söylenmektedir. İmparator I. Konstantin'in annesi Helena'nın 4. yüzyılın başlarında yaptırılmış olan ve Heleniana adını taşıyan sarayı, Heleniana veya Kserolophos (Esekapı-Cerrahpaşa?) adını taşıyan semtteydi. Vlanga (Langa) ya da Eleutherus (Akasaray-Yenikapı) bölgesinde İmparatoriçe Eirene'nin (780-802) bir sarayı olduğu bilinmektedir.⁷⁷

⁷⁷ Gülgün Köroğlu, Sur içinde İmparatorluk Mekanları Konstantinopolis'teki Bizans Sarayları, *Toplumsal Tarih Dergisi*, S.152, İst. Ağustos 2006, s. 23-24

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNETİMİN MERKEZİ SARAY

On ikinci yüzyıla kadar Konstantinopolis'teki Büyük (ya da Kutsal) Saray yalnızca iktidardaki ailenin malikanesi değil, aynı zamanda devlet yönetiminin de merkeziydi, çünkü sivil ya da askeri her devlet görevlisinin yönetimdeki mevkisine göre sarayda bir mevkii vardı.¹

Bütün devletlerde saraylar yalnızca ikamet yeri, yenilip içilen, eğlenilen ve hükümdar ailesinin oturduğu bir mekandan ziyade asıl önemini yönetimin merkezi oluşuyla, idarenin, ekonominin yönlendirildiği hükümet merkezi olarak önem taşımaktadır. Bütün bunların yanı sıra saraylar bütün millet ve kültürlerde devletin gücünü, politikasını ve toplumsal yapıyı en iyi şekilde aksettiren yapılar olmuştur. Zira çoğu zaman devletin büyüklüğünü, inşa ettirdikleri göz kamaştırıcı yapılarla ortaya koymaya çalışan devletlerin yanı sıra, zaman zaman son derece sade yapılarla devletin politikasını bu sade mimariyle ifade etmeye çalışan devletler de olmuştur.²

1. İmparatorun Seçilmesi ve İktidar Anlayışı

Bizans medeniyetini oluşturan bütün unsurlar, imparatorada birleşir ve kaynaşır. Bizans milletlerin üstünde yükselir, fakat Bizans'ın doruğundaki tahtında bir kişi oturur ki bu, diğer birçok unvanları arasında despot, otokrator, basileus gibi adlar taşır. Birbirlerini izleyişleri imparatorluğun tarihini yapan olayları incelemeden önce, hükümdarın ne olduğunu gözden geçirmek gerekir; zira mutlak imparatorluk düşüncesi, onu kişileştiren insanlar kim olursa olsun yüzyıldan yüzyıla kalır.

Ağır işlemeli dokusu göz kamaştırıcı kıvrımlarla yere dökülen elbiselerinin ve mantosunun ihtişamı ile canlı bir ilah haline gelmiş; ayağında erguvan rengi ayakkabıları, başında kıymetli taşlarla bezenmiş tacı, altın kuşağı, altın gerdanlıkları ile bütün o topoz, safir ve yakutlar ırmağı içinde ışık saçan ve kaskatı duran imparator, diğer insanlar içinde bir insan olmaktan çıkar. O dini ikonların en parlağıdır. Elinde tuttuğu egemenliğin bizzat

¹ Tamara Talbat Rice, *Bizans'ta Günlük Yaşam*, Çev. Bilgi Altınok, İst. 2001, s. 39

² Michel Kaplan, *Bizans'ın Altınları*, Çev. İhsan Batur, İst.2001, s. 31-32

sembolüdür. Bu egemenlik sadece Roma İmparatorluğu'nun mirası değildir; o buna doğu mutlakiyetlerinin etkisiyle denetimsiz, hudutsuz bir otoritenin inancını da etkilemiştir. Roma'da imparatorun çoğu zaman, gücü korkunç kaprisler halinde beliren, bir tiran olduğu gerçektir. Fakat bu ya delice davranış ya da kuruluşların meşru kılmadığı bir aşırı gidiştir. Bizans'ta hal böyle değildir, imparatorluk gücü orada gerçekten mutlaklıktır. Ne bir devlet ileri gelenleri kurulu, ne de bir millet temsilcileri meclisi aldığı kararların doğruluğunu denetime tabi tutulamaz. Kilise bile, itirazlara ve bazı isyanlarına rağmen, ona baş eğer ve üstünlüğünü kabul eder. O savaşa ve barışa karar verdiği gibi dini inançlarda da son sözü söyler; kanuna itaat etmez, onu yaratır.

Hükümdar akıllı, kararlı ve devletin çıkarlarına bağlı olduğu zaman, imparatorluğun kendi ululuğu ve refahı doğrultusunda etki yapan bir gücün iyiliklerini hemen duyması bununla izah edilir. Fakat tek hakim zayıf, kaygısız ve akılsız ise yayları kopan devlet, en yüksek zirvelerden baş döndürücü bir hızla uçurumlara doğru kayar. Böyle bir mutlakiyetin ölçsüz karakteri, bütün Bizans tarihi boyunca saltanat kavgalarının ve kuvvete başvurmaların bu kadar sık olmasını izahta bize yardım eder. Bunlar zulme karşı elde olan tek silahlardı. ³ Halka bu yüce göreve halkın isteğiyle yükselmiş sıradan insanlar olarak görölmek isteyen kimseler oldukları izlenimini vermek için büyük çaba harcayan Roma caeserlerinin aksine, Constantinus tek hükümdar olur olmaz bir imparatorun makamını, güçlerini ve unvanlarını aldı. Ayrıca hem Roma İmparatorluğu'nun yöneticisi ve hem de tanrının yeryüzündeki vekili olarak tüm diğer krallardan önde geldiğinde ısrar etti. Konstantinopolis'in imparatorunun yeryüzündeki yüce hükümdar olduğu kavramı Constantinus'un ardıllarınca da desteklendi ve 395 yılında imparator I. Theodosius'un ölümü üzerine Roma İmparatorluğu'nun Doğu ve Batı olarak bölünmesine karar verilene kadar tartışmasız sürdü. Doğu, Arkadius'un imparator olduğu Konstantinopolis'ten yönetilecekti. Roma'dan yönetilen batıysa ikincil bölge sayılıyordu. ⁴

İmparator sadece ordunun başı kumandanı, en yüksek hakim ve yegane kanun koyucusu olmakla kalmaz; o aynı zamanda kilisenin ve doğru inancın koruyucusudur. O tanrının seçtiği kişidir ve bu sıfatla sadece hakim ve efendi değil, aynı zamanda tanrının kendisine emanet ettiği Hristiyan devletinin yaşayan sembolüdür. O, fani-beşeri

³ Auguste Bailly, *Bizans İmparatorluk Tarihi*, Çev. Haluk Şaman, C. 1, İst. trz. s. 9-10

⁴ Tamara Talbat Rice, *Bizans'ta Günlük Yaşam*, Çev. Bilgi Altınok, İst. 2001, s. 20

atmosferin dışında tanrı ile doğrudan doğruya ilişkili olup kendine özgü bir siyasi-dini kültün konusudur. Bu kült günbegün imparatorluk sarayında etkin seremonilerle, kilise ve bütün maiyet alayının katılması ile icra edilir; İsa-sever hükümdarı tasvir eden her resimde, onun kutsallaştırılmış şahsını çevreleyen her şeyde, onun herkes önünde sarf ettiği veya kendisine hitap eden her kelimedede ifadesini bulur. Teb’ası onun önünde yere kapanmak suretiyle, proskynese ile selamlarlar. Ancak Bizans saray seremonisinin aşırı ihtişamı gibi bu debdebe içinde tezahür eden imparatorluğun her şeye kadir azametinin kökü de Roma-Hellenistik gelişmede mündemiçtir. İşte Bizans imparatorluk sarayının bu kendine mahsus ihtişamı ve Bizans İmparatorluğu’nun doğuyu anımsatan bazı hayat formları doğudan Sasani Devleti’nden ve daha sonra Arap hilafetinden doğrudan doğruya alınıp benimsenenlerle birlikte daha da belirli bir hale gelen bu doğu unsurlarıyla bir zamandan beri dolu gelişmeden doğmuştur.⁵

“Tahta en iyi olan geçer” idealine bağlı kalmayı kuramsal olarak sürdüren Bizans’ta tahtın babadan oğla geçmesi ilkesi işlemiyordu.⁶

Tıpkı eskiden Roma’da olduğu gibi, imparatoru (basilevs) ordu ilan eder ve bir kalkan üstünde kaldırarak iktidara getirir; senatonun ve halkın yaptığı ise sonradan bu “seçimi onaylamaktır”; Konstantinopolis’te bu törenler Hipodromda yapılır.⁷ Ancak hükümdarlık unvanının verilişinin en önemli aşaması yine de Ayasofya’da gerçekleşir: Patrik yeni hükümdara tacını giydirir. Böylece artık hükümdar kendisini “Tanrının seçilmiş kulu” Tanrının yeryüzündeki vekili olarak tanıtır. Gökyüzünde Tanrının tuttuğu yeri dünyada o doldurmaktadır. İmparatora patriğin taç giydirmesi, imparatorun yeryüzünde Tanrının seçilmiş temsilcisi olduğu inancının görsel kanıtı olarak yorumlandığından, bütün Bizans’ta olağanüstü önemli bir eylem sayılıyordu. Böylece imparatorlar kısa bir süre sonra kutsal kişiler kadar saygı görmeye başladılar.⁸ Zaten dünya Tanrının krallığının bu suretinden ibarettir. Elbetteki Tanrı kimi isterse onu seçecektir. Kendi seçtiği kişinin eksikliklerini de onu tahtından ederek cezalandırır: İmparatorun mutlakiyeti böylece zorbalıkla yumuşatılmış olur.⁹

⁵ Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, Çev. Fikret Işıltan, Ank. 1995, s. 28 - 29

⁶ Barbara Hill, *Bizans İmparatorluk Kadınları İktidar, Himaye ve İdeoloji*, Çev. Elif Gökteke Tut İst. 2003, s. 33

⁷ Michel Kaplan, *Bizans’ın Altınları*, Çev. İhsan Batur, İst.2001, s. 31-32

⁸ Tamara Talbat Rice, *a.g.e.* s. 31

⁹ Michel Kaplan, *Bizans’ın Altınları*, Çev. İhsan Batur, İst.2001, s. 32

Bizanslıların insanların yaşadığı toprakların hepsine (oikavrene) hükmetmek gibi bir iddiası vardı. Her ne kadar Arap halifeliğinin gücü karşısında bu düşüncelerini biraz değiştirmek zorunda kalmış olsalar da, Bizanslılar için, en azından ilke olarak, yabancı diye bir şey yoktu. İmparator anlaşma imzalamazdı. Öteki güçlere yapılan tüm anlaşmalar imparatorluk çıkarlarına aykırı düşse bile, karşılıksız ve tek yanlı ödün verme biçiminde ele alınırdı. Bizans imparatorluğu tüm ülkeleri, bağımsız ve kendisinden daha güçlü olsalar bile, belli bir hiyerarşiye göre sıralardı. Elbetteki tüm Hristiyan halklarının babası ve hükümdarlar ailesinin başı olarak gördüğü Romalı Konstantinopolis İmparatoru kendisini bu hiyerarşinin en üstüne yerleştirirdi.

İmparatorlar diğer hükümdarları ya arkadaş yada oğul biçiminde nitelerdi, yada batılı ülkelerinin hükümdarları için geçerli olduğu gibi kardeş kabul edilirdi. Her devletin söz konusu sıralamadaki yeri gereksinimine göre değiştirilebilirdi, saygınlığını arttıran bir hükümdarın Bizans İmparatoruna yakınlık derecesi de artardı.¹⁰

2. Tanrısal İktidar ve Saraya Yansıması

Saray yaşamı görkemli bir dinsel oyundu. Bu oyunda İmparator büyük bayramlarda sarayın altın yemek salonunda (Khrysotriklinos) masasında on iki konuk ağırlar, önemli günlerde ise özenle seçilip getirilmiş yoksulların ayaklarını yıkayarak İsa rolü oynar yabancı konukların karşılanması evrensel olma iddiasındaki bu Hristiyan imparatorluğunun iktidar anlayışını bütün açıklığıyla gösterir.¹¹

İmparator sadece ordunun baş kumandanı, en yüksek hakim ve yegane kanun koruyucusu olmakla kalmaz; O aynı zamanda kilisenin ve doğru inancın koruyucusudur. O Tanrının seçtiği kişidir ve bu sıfatla sadece hakim ve efendi değil, aynı zamanda Tanrının kendisine emanet ettiği Hristiyan devletinin yaşayan sembolüdür. O, fani-beşeri atmosferin dışında Tanrı ile doğrudan doğruya ilişkili olup kendine özgü bir siyasi-dini kültün konusudur. Bu kült gün-begün imparatorluk sarayında etkin seremonilerle, kilise ve bütün maiyet alayının katılması ile icra edilir; İsa-sever hükümdarı tasvir eden her resimde, onun kutsallaştırılmış şahsını

¹⁰ Michel Kaplan, *a.g.e.* s. 47

¹¹ Michel Kaplan, *a.g.e.* s. 33

çevreleyen her şeyde, onun herkes önünde sarf ettiği veya kendisine hitap eden her kelime ifadesini bulur.¹²

3. Saray ve Yönetim

Bizans, değişen koşullara yeni biçimler de vermeyi bildiği yüksek nitelikli bir yönetim anlayışını Roma İmparatorluğu'ndan miras almıştır.¹³

Yeni bir devlet merkezinin kurulması zorunlu olarak ona uyumlu bir sivil ve askersel yönetimiyle düzeninde kuruluşunu gerektirir.¹⁴ İstanbul'un bir bölgesini tümüyle kaplayan gösterişli imparatorluk sarayı, yönetimin bütün yollarının ulaştığı hükümet merkeziydi.¹⁵

İmparatorluğun genel kuruluşu içerisinde önemli yer tutan yüksek dereceli görevler üç sınıfta toplanmaktaydı: 1.ünlüler 2. spectabilis'ler ya da saygı duyulanlar 3. clarissimiler ki (saygı değerler anlamındadır) . Romanın sadelik zamanlarında bu addan kapalı biçimde bir saygı deyimi olarak yararlanılıyordu. Sonraları ise bütün senato üyelerinin, dolayısıyla bütün eyalet yöneticilerinin özel sıfatı haline geldi.¹⁶

Antik geleneklere sıkı sıkıya bağlı kalmak Bizans İmparatorluğu'nun özel bir kudret kaynağı idi. Grek kültürü geleneklerine dayanmak kudretiyle Bizans yüzyıllar boyunca dünyanın en önemli kültür ve aydınlanma merkezi olarak ayakta durmuştur. O, Roma Devleti'nin geleneklerine dayanarak ortaçağ dünyasında bir devlet olarak üstün durumunu muhafaza etmiştir. Bizans Devleti emsali bulunmayan, çok geniş ve yetiştirilmiş bir memurlar cihazına, üstün bir savaş tekniğine, geliştirilmiş bir hukuka ve çok ileri bir iktisadi ve mali sisteme sahiptir. Emrindeki çok büyük servetler vardır ve devlet bütçesinin parasal iktisadi temeli gittikçe güçlenir. Bu bakımdan Bizans Devleti, ilkel doğal iktisadiyatları ile muahhar antik devir ve ortaçağ ülkelerinden esas bakımdan farklıdır. Ödeme gücü en iyi devrelerinde hemen hemen sonsuz görünümü uyandıran Bizans'ın kudret ve itibarı her şeyden önce paraca zenginliğine dayanır. Bu görüntünün arka yüzü ise, bu devletin her şeyi ve herkesi bu mali

¹² Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, Çev. Fikret Işıltan, Ank. 1995, s. 29

¹³ Michel Kaplan, *Bizans'ın Altınları*, İst.2001, s. 33

¹⁴ Edward Gibbon, *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*, Çev. Asım Baltacıgil, C.2, İst. 1995, s. 18

¹⁵ M. V. Levchenko, *Kuruluşundan Yıkılışına Kadar Bizans Tarihi*, Çev. Maide Selen, İst. 1999, s. 20

¹⁶ Edward Gibbon, *a.g.e.* s. 20

gereksinmelerine köle yapan hazinecilik zihniyetidir. Onun mükemmel yetiştirilmiş idare cihazı aynı zamanda en vicdan tanımaz sömürünün bir aleti idi. Bürokratik devletin belkemiğini teşkil eden usta Bizans memurlar müessesesi en kötü bir ahlaksızlık numunesidir. Bizans memurlarının atasözü halini almış irtikap ve ihtirası halk için en korkunç bir musibet idi. Devletin serveti ve yüksek kültürü, halk kitlelerinin yoksulluğu, hukuk yoksunluğu ve hürriyetsizliği bahasına sağlanmıştır.¹⁷

İmparatora en yakın görevliler, gloriosi unvanıyla anılan doğu Praefectus pratorio'su İstanbul valisi, guastor, daireler başkanı ile iki maliye memuru idi. En yüksek memur, imparatorluğun büyük bir kısmını yöneten, bölgenin yasama, yürütme ve yargı işlerinden sorumlu doğu Praefectus pratorio'suydu. Onu, başkenti yöneten İstanbul valisi izlerdi. Daireler başkanı (magister officiorum), imparatorluk sarayının bakanı ve başbakandı. Saray muhafız birliklerinin (schola), güvenliğin, posta hizmetlerinin başıydı; yabancı elçilerin kabulünü de içermek üzere uluslar arası ilişkileri yürütürdü; son olarak da, imparatorun buyruklarını ileten ve görevlilerin dilekçelerini yanıtlayan dört mühürdarlığı yönetirdi.

Kutsal Saray guastoru (genellikle deneyimli bir hukukçu) adalet ve günlük hukuk işlerinin yürütülmesiyle görevliydi. Hazine comes'i hazineyi özel ve devlet arazileri comes'i ise, imparatorun özel hazinesini, sarayları, arazileri, haraları, v.b. yönetirdi. Emirlerinde çok sayıda görevli olan bu sivil yüksek memurlara, iki asker İstanbul garnizonu birliklerine komuta eden ve aynı zamanda ordunun başı olan askeri komutanlar (magistri militum) ya da prasentalis de katılırdı. Bu yüksek memurların çalışmaları, Diocletianus döneminden beri consistorium diye adlandırılan imparatorluk konseyi tarafından düzenlenirdi.

Görevlerini tanımlamak biraz zor olmakla birlikte, imparatorluk seçimlerinden dış siyaset konusundaki en önemli işlere, adalete ilişkin en hassas sorunlara kadar başlıca siyasal rolü üstlenen senato ya da synklitos kurumu da korunmuştu. Senatonun önemi, devletin o günkü ve geçmişteki tüm yüksek görevlilerini bir araya toplamasından; üyeler arasındaki en zengin ve en etkili unsurların çıkarlarını dile getirmesinden kaynaklanıyordu.¹⁸

¹⁷ Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, Çev. Fikret Işıltan, Ank. 1995, s. 30

¹⁸ M. V. Levchenko, *Kuruluşundan Yıkılışına Kadar Bizans Tarihi*, Çev. Maide Selen, İst. 1999, s. 21

İstanbul senatosunun üyeleri, irsi hukuka uygun olarak Roma senatör ailelerinin evladı idi ve İstanbul senatosunun hukuki bakımdan Roma senatosu ile eşitliği ancak Konstantinos zamanında saptanmış olmasına rağmen daha büyük Konstantinos eski Roma aristokrasisinin temsilcilerini büyükçe sayıda İstanbul'a çekmeye muvaffak olmuştu. Ancak İstanbul senatosuna bunlardan başka, her şeyden önce üç üst derecedeki imparatorluk memurları, illustres, spectabiles ve clarissimi girmek imkanı buldu. Esas bakımdan senatörler, ister eski aristokrat ailelerinden, ister yeni memuriyet asillerinden olsun, büyük arazi sahipleri idi. Bu en yüksek içtimai tabakanın asıl ağırlığı senatoya mensup olmalarında değil, bu zenginliklerinde ve imparatorluk hizmetindeki mevkilerinde idi. Sayıları IV. yüzyılın ortalarında 2000 kadar olan senatörlerin çoğunluğu da çiftliklerinde yaşamayı tercih etmekteydi. Aktif senato üyesi olarak fiilen herhalde, imparatorluğun en yüksek memurlarının mensup oldukları illustres'lerin teşkil ettiği sayıca en küçük grubun temsilcileri faaliyet göstermekteydi.¹⁹

Senatodaki toprak sahipleri, imparatorluğun gücünü, doğal olarak kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaya çalışıyorlardı. Ama senato ne tek ne de birleşmiş bir sınıfı temsil ediyordu. İktidar ve nüfus için çetin bir mücadeleye girişmiş çeşitli gruplardan oluşuyordu. Bu gruplardan birinin yönetimini kabul eden tahtı kaçınılmaz şekilde diğerleriyle mücadeleye sürükleniyordu.²⁰ En yüksek rütbelerde bulunanlar senatoya giriş hakkına sahip olur. VII. yüzyıldan beri senato bir tartışma ve karar alma mercii olarak işlevini yitirip senatörün, eşinin hatta dul eşinin ve çocuklarının dahi olduğu bir toplumsal sınıf haline gelmiştir. Bununla birlikte unvanlar miras olarak devredilmez. Bir senatörün oğlunun da babasından sonra senatör olabilmesi için unvan alması gereklidir.²¹

Bizans İmparatorluğu, sivil yönetim ve adalet bakımından doğu ve ılyricum olmak üzere iki prafectura'ya ayrılmıştı. Praefectus pratorio'ların maiyetindeki ilk memurlar doğu Praefectura'sında (Mısır, Doğu, Pontos, Asya, Trakya) ılyricum'da (Daçya, Makedonya) iki tane olan yedi diocesis'in başındaki vicarius'lardı. Diocesis'ler provincia'lara bölünürdü. Bizans'ta 60 provincia vardı. Her provincianın sivil yönetimini, başlıca görevleri vergi salmak ve toplamak, düzeni ve adaleti sağlamak olan prasidiolis'ler yürütürlerdi.²² Bu yasaların uygulanması başlıca iki işlemten ibaretti: 1. genel olarak saptanmış vergi tutarını, her eyalete,

¹⁹ Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, Çev. Fikret Işıltan, Ank. 1995, s. 35

²⁰ M. V. Levchenko, *Kuruluşundan Yıkılışına Kadar Bizans Tarihi*, Çev. Maide Selen, İst. 1999, s. 21

²¹ Michel Kaplan, *Bizans'ın Altınları*, Çev. İhsan Batur, İst.2001, s. 40-41

²² M. V. Levchenko, *Kuruluşundan Yıkılışına Kadar Bizans Tarihi*, Çev. Maide Selen, İst. 1999, s. 21-22

her kente ve de Roma İmparatorluğu'nun her bireyi ile bölüştürmek, 2. çeşitli vergileri toplamak ve imparatorun kasalarına atmak...²³

Yönetim, en üst düzeyde merkezi bir duruma getirilmişti. Doğrudan İstanbul tarafından atanan bir memurlar ordusu, taşradaki önemsiz görevleri bile üstleniyor ve halkı vesayet altında tutuyordu. Sonuçta, yerel özellik tüm ifadesini yavaş yavaş yitirdi. Sivil halk, memurlar kasti tarafından haklardan yoksun, yalnızca vergi ödeyen bir sürü olarak görülüyordu. Kamu görevleri parayla satın alınıyordu ve bu yolla göreve gelenler, ödedikleri parayı, kuşkusuz en kısa sürede vergi yükümlülerinden çıkartmaya bakıyorlardı. Despotik ve bürokratik Bizans İmparatorluğu: Halk kitlelerini, kamu işlerine katılımın tamamen dışında tutmaya çalışmakla birlikte, V. ve VII. yüzyıllarda bunu tam anlamıyla başaramadı. Söz konusu iki asırlık dönemde, demeler ya da Hipodrom hizipleri olan maviler ve yeşiller, hem eski demokrasinin bir kalıntısı hem de önemli bir siyasal etken olarak gözükür.

Çağdaşlarına göre demeler ikili bir görünüm sergiler; bazen Hipodromdaki spor oyunlarının tarafları, bazen de Bizans mahallelerinin siyasal örgütleridir. Bizans demeleri, Helen ve Roma dönemindekiler gibi, kentlerin mahalle ya da yönetim birimlerinin temsilcileriydi. Belirli ekonomik ve güvenlik işlerini yapar; mahalledeki dirlik ve düzenliği sağlar; aynı meslekten kişiler aynı mahallelerde oturduklarından, genellikle aynı mesleğe sahip olurlardı. Çoğunlukla, yönetim birimlerinin halk meclisi işlevini görürlerdi. İsteklerini ortaya koyabilecekleri sirkte, Hipodromda toplanırlardı. Her deme, yarışmalarda rakibini mizansen ve kazandığı başarılarla geçmeye çalışırdı. Yakınlık bağlarına göre mahalle halkını çevresinde toplayan bir merkez olur ve bu şekilde genişleyip, özgün bir siyasal parti oluşturarak, hem sivil hem de askeri, büyük özerk örgütlere dönüşürdü.

Manojlovic'in ulaştığı sonuçlara göre, maviler, İstanbul'un en aristokratik mahallelerinde, senatörlerin, eşrafın ve zenginlerin saraylarının, konaklarının bulunduğu yerlerde otururlardı. Yeşiller ise, toplumun daha demokratik kesimini, tüccarları, zanaatçıları, denizcileri temsil ediyorlardı. Hipodrom, kamuoyunun kendisini, yönetimin bazen dinlemek zorunda kalacağı kadar yüksek sesle ifade ettiği tek mekandı. Hükümet, demeler arasındaki gizli çekişmelerden yararlanarak çoğunlukla, birine yüklenmek için diğerine dayanıyordu. Ama, bu siyaset her

²³ Edward Gibbon, *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*, Çev. Asım Baltacıgil, C.2, İst. 1995, s. 44

zaman yürümüyordu. Yönetime karşı duyulan kızgınlık, bazen öyle bir düzeye çıkıyordu ki, yeşiller ve maviler birlikte isyan ediyorlardı. Sözgelimi, 532’de, 30.000’i aşkın insanın hayatına mal olan korkunç bir katliamdan sonra bastırılabilen Nika ayaklanması da böyle olmuştur.²⁴

3.1. Yönetime Dinin Etkisi

415’te Theodosios’un ablası Pulkheria, imparatorluğun yönetimini ele geçirdi. Anthemios yerini, 405’ten önce görev yapan Avrelianos’a bıraktı. Yönetim bundan böyle belirgin bir dinsel çehreye büründü. Pulkheria’nın etkisiyle saray, bir manastıra dönüştü. Gün, mezmurlar ve İncil okumakla başlıyor, kilisenin emrettiği tüm ayinler tam saatinde yapılıyordu. Hükümet bu duruma yakışır biçimde hoşgörüsüzlüğün, dinsel eziyetin önem kazandığı bir görünüm aldı. 416’da, papaların kamu görevine getirilme hakkı kaldırıldı; özellikle eyalet valisi yapılmadılar.²⁵

3.2. Din- Devlet Politikası

Justinion, imparatorluğun o eski ihtişamını geri getirmek isteğiyle, bir fermanında şöyle diyordu: “ Geçmişte var olan her şeyi... değeri azalmış olmakla birlikte... yeniden kuruyoruz... Romalıların adını soynaklı, devletimizden geçmişin daha büyük bir ölçüde canlanmasını sağlayacağız.” Yeni imparatorun biricik hedefi bu muazzam topraklar üzerinde “Tek devlet, Tek kanun ve Tek kilise” prensibini yerleştirmekti. Gerekli mali, askeri ve hukuki reformlardan sonra , kiliseyi her türlü vasıtayı kullanarak avuçlarının içine almak istiyordu. Kısaca tarihte ‘cesaropapizm’ diye bilinen devlet adamı olmak; yani hem imparator hem de papa olmak, Justinion’un temel din devlet politikasının vazgeçilmez ilkesi olmuştur. Zira o kendisini Tanrı tarafından seçildiğini ve bütün icraatlarında hata yapmaması için melekler tarafından gözetildiğine inanıyordu.²⁶

3.3. Başkaldırıları ve İmparatorun Değişmesi

Bizans yaşamının her yönü en küçük ayrıntılara kadar düzenlenmiş olmasın karşın, Konstantinopolis’in yoksulları her zaman günlük gereksinmelerinden o kadar yoksundular ki başkaldırmakla kaybedecek hiçbir şeyleri yoktu. Bunun için hoşnutsuzluklarını ifade etmekten hiçbir zaman kaçınmadılar.²⁷ Ezilen kitlelerin, bu dönemde sık sık patlak veren başkaldırıları,

²⁴ M. V. Levstchenko, *Kuruluşundan Yıkılışına Kadar Bizans Tarihi*, Çev. Maide Selen, İst. 1999, s. 22-23

²⁵ M. V. Levstchenko, *a.g.e.* s. 33

²⁶ Mehmet Çelik, *Siyasal Sistem Açısından Bizans İmparatorluğu’nda Din-Devlet ilişkileri (Kuruluşundan X. Yüzyıla kadar)*, C. 1, Elazığ, 1994, s.62-63

²⁷ Tamara Talbat Rice, *Bizans’ta Günlük Yaşam*, Çev. Bilgi Altınok, İst. 2001, s. 47

içinde bulundukları umutsuzluğun göstergesi idi. İyi belirlenmiş bir hedefle geliyor ve çoğunlukla imparatorluk yönetiminin en büyük nefreti toplamış temsilcilerine suikastlar şeklinde sergileniyordu.²⁸ Başkentte sık sık başkaldırıları oluyordu. Bu sık sık hükümdarın değiştirilmesiyle son bulurdu. Bunun sonucunda Bizans tahtında dokuz hanedan ve sayısız gaspçı birbirini izledi. Yine de baştan beri tüm imparatorlukla imparatorun kendisine değilse bile imparatorluk makamına karşı derin bir saygı duyulurdu.²⁹

4. Bizans Diplomasisi

Antik geleneklere sıkı sıkıya bağlı kalmak Bizans İmparatorluğu'nun özel bir kudret kaynağı idi. Grek kültürü geleneklerine dayanmak suretiyle Bizans yüzyıllar boyunca dünyanın en önemli kültür ve aydınlanma merkezi olarak ayakta durmuştur. O, Roma Devleti'nin geleneklerine dayanarak ortaçağ dünyasında bir devlet olarak üstün durumunu muhafaza etmiştir. Bizans devleti emsali bulunmayan çok geniş ve yetiştirilmiş bir memurlar cihazına, üstün bir savaş tekniğine, geliştirilmiş bir hukuka ve çok ileri bir iktisadi ve mali sisteme sahiptir. Emrinde büyük servetler vardır ve devlet bütçesinin parasal iktisadi temeli gittikçe güçlenir. Bu bakımdan Bizans devleti; ilkel doğal iktisadiyatları ile muahhar antik devir ve ortaçağ ülkelerinden esas bakımından farklıdır. Ödeme gücü en iyi devrelerinde hemen hemen sonsuz görünümü uyandıran Bizans'ın kudret ve itibarı her şeyden önce paraca zenginliğine dayanır. Bu görüntünün arka yüzü ise, bu devletin her şeyi ve herkesi bu mali gereksinmelerine köle yapan hazinecilik zihniyetidir. Onun mükemmel yetiştirilmiş idare cihazı aynı zamanda en vicdan tanımaz sömürünün bir aleti idi. Bürokratik devletin belkemiğini teşkil eden usta Bizans memurlar müessesesi en kötü bir ahlaksızlık numunesidir. Bizans memurlarının atasözü halini almış irtikap ve ihtirası halk için en korkunç bir musibet idi. Devletin serveti ve yüksek kültürü, halk kitlelerinin yoksulluğu, hukuk yoksunluğu ve hürriyetsizliği bahasına sağlanmıştı.

Krizler devresi III. yüzyılın yarattığı koşullar Diokletionus'un büyük reform eserinde müessir oldular. Daha önceki gelişmenin bir muhasebesini yapmak ve meydana gelen gelişmeleri bir sistem içinde birleştirmek suretiyle Diokletionus bütün devlet idaresinin temelden reorganizasyonunu gerçekleştirdi. Diokletionus'un reformu Büyük Konstantinos tarafından geliştirilip tamamlandı ve böylece Bizans sisteminin çıkış noktası olan yeni bir idare nizamı meydana geldi. Bütün önemli noktaları ile Diokletionus – Konstantinos nizamı tüm

²⁸ M. V. Levtschenko, *Kuruluşundan Yıkılışına Kadar Bizans Tarihi*, Çev. Maide Selen, İst. 1999, s. 165

²⁹ Tamara Talbat Rice, *a.g.e.* s. 47

erken Bizans devri boyunca varlığını korudu. Bu nizamın asıl temelleri olan imparator kudretinin otokrasisi, devletin merkezileştirilmesi ve bürokratlaştırılması ise Bizans yaşadığı sürece devam etti. Diokletionus ve Konstantinos'un bütün tedbirlerine, görmezlikten gelinemeyecek bir şekilde, karışıklıklar devresinde sarsılmış olan imparator otoritesinin kuvvetlendirilmesi ve imparatorluk kudretini yükseltmek gayesi hakim kalmıştır. Sadece senatonun ve mazideki cumhuriyet devrinde kurulmuş diğer faktörlerin nüfuzunu kısıtlamaya değil, aynı şekilde tek tek idare makamlarının yetkilerini tam olarak saptayarak böylece büyük kudret birikimlerini, nerede olursa olsun önlemeye çalışmak gayreti bundandır. Sivil ve askeri, merkezi ve eyalet idarelerinin yetkileri büyük bir ihtimamla birbirine karşı sınırlandırıldılar. Tek tek idare dalları, hiyerarşik bir sisteme uygun olarak organize edilmiş devletin başında bulunan ve bütün devlet cihazını merkezden idare eden imparatorun şahsında birleşir.³⁰

Doğu Roma İmparatorluğu'nun sivil yönetici sınıfı, hayatta kalma sanatını zor bir okulda öğrendiler. İmparatorlar, diplomasinin savaş kadar önemli olduğunu, dolayısıyla bir o kadar pahalı olması gerektiğinde ısrar ediyorlardı. İşte tam da batılı senatörlere vergi borçlarını ödemeyebilecekleri söylendiği sırada Konstantinopolis'in senatörleri, Atilla'nın imparatorluğunu nihayetinde yıkacak olan ödeneği karşılamak için karılarının mücevherlerini satmaya zorlandılar. Zira bürokrasi genellikle sadece imparatorun teveccühünden destek alan acımasız yabancılar tarafından yönetiliyordu. Anastasius'un praefectus praetorio'su Suriyeli Marinus Batı Roma çökerken Doğu imparatorluğunu kurtaran tipik mali uzmanlardandı: “ ve üstelik gece bile, (Marinus'un) yatağının başucunda asılı kalem ve mürekkep, yastığının yanında yanan bir lamba dururdu ki, düşüncelerini not alabilsin; gündüz de bu düşüncelerini imparatora anlatabilsin ve ona nasıl davranılması hususunda akıl verebilsin.”

İmparatorun saray yetkilileri – hepsinden önemlisi büyük hadım mabeynciler - geleneksel yönetici sınıfın dışından devşiriliyordu. Böylece saraydaki gölge hükümet, imparatoru tebaasından koparmış oluyordu. Gerçekten de Bizans idaresinin sırrı, bu herkesten önemli ve arka plandaki bir avuç insanın taşralıların nabzını bürokrasinin cilalı yönetiminden çok daha iyi tutabilmesiydi. Konstantinopolis, imparatorluğun Grek çekirdeğinin çok uzağında kalan, geleneksel bürokrasinin devşirildiği hırslı taşralıların hedefi olmuştu.³¹

³⁰ Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, Çev. Fikret Işıltan, Ank. 1995, s. 30 - 31

³¹ Peter Brown, *Geç Antikçağ'da Roma ve Bizans Dünyası*, Çev. Turhan Kaçar, İst.2000, s. 87

Bizans diplomasisi, askeri tedbirleri ikmal ederek, bütün dünyada, imparatorluğun nüfuz ve itibarını temine çalışıyordu. Münasip surette para ve hediyeler dağıtarak imparatorluğun düşmanlarını birbirinden mahirane ayırmakla imparatorluğun hudutları üzerinde dalgalanan Barbar kavimleri Bizans hakimiyeti altına sokuyor ve zararsız bir hale getiriyordu. Din propagandası ile de onları Bizans nüfuz dairesi içine alıyordu. Hristiyanlığı Karadeniz kıyılarından Habeşistan yaylalarına, sahralarına götüren din heyetleri orta zamanda Grek politikasının en bariz vasıflarından biriydi. Bu suretle imparatorluk, Suriye ve Yemen Arapları, Şimali Afrika Berberleri, Ermenistan hudutlarında Lazlar ve Tzanesler; Tuna boylarında Heru'ler, Gepid'ler, Lombardlar Hunlar ve hatta kiliselerinde Roma İmparatoru için dua edilen uzak Gol kıtasının hükümdarlarına kadar birçok kavimleri kendisine tabi yapmıştır.³²

Eski Yunan kültürü ve Roma devlet geleneğini miras almış olan Bizans Devleti, esaslı diplomatik teamüllere sahipti. Bütün dünyayı bir tek Hristiyan Roma imparatorunun hakimiyeti altında birleştirmeyi nihai bir hedef olarak benimsemiş olan Bizans açısından diplomasi, devlet menfaatlerini gerçekleştirmek ve korumak için, genellikle birçok mal ve can kaybına sebebiyet veren savaşlardan daha önce gelmekteydi. En savaş tutkunu imparatorun bile amaçlarına ulaşmak içini kılıç yerine diplomasi sanatına başvurmayı daha avantajlı gördükleri anlaşılmaktadır. Bizans Devleti diğer devletlerle ilişkilerin düzene sokulması ve savaş tehlikesinin azaltılması amacıyla bazen uzun süren görüşmelere sahne olan mahirane ve çok yönlü diplomatik girişimlerde bulunmuştur.

Bizans Devlet bürokrasisinde diplomasi ile ilgilenmek üzere özel bir birim bulunmaktaydı. En yüksek devlet bakanı denilebilecek Magister Officiorum, maliye ve askeri görevlerinin yanı sıra resmi törenlerin düzenlenmesi, yurt dışına gönderilecek elçilerin seçilmesi, yabancı elçilerin karşılanıp ağırlanması ve imparatorun huzuruna çıkarılması gibi protokol görevleriyle de yükümlüydü. Bizans'ın dış politikasına ilişkin bu tür görevler, muhtemelen M. VII. yüzyıldan itibaren Logothetes tou dromou adı verilen müstakil bir birime bağlı olarak birçok tercüman bulundurulmakta ve scrinium barbarorum denilen diğer bir alt makam İstanbul'a gelmiş olan yabancı heyetlerin başkentte kaldıkları sürece bu amaçla hazırlanmış özel misafirhanede ağırlandıkları, gezilerinde rehberlik edilmesi, hareketlerinin izlenmesi gibi

³² Charles Diehl, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, Çev. Cevdet R. Yularkıran, İst. 1939, s. 37

görevler ifa etmekteydi. Elçilik heyetlerinin geliş ve gidişlerinde başkent dışındaki seyahatlerinde güvenlik ve asayiş yine ilgili devlet makamları tarafından sağlanmaktaydı.

Bizans'ın dış ilişkilerinde diplomasiye ağırlık vermiş olması, Bizans diplomasinin karakterini çeşitli şekillerde etkilemiştir. Diplomatik girişimler arasında nezaket kurallarına önemle riayet edilmesi, anlaşmalara genellikle uyulması, karşı tarafa değerli hediyeler verilmesi, mümkün mertebe tenkitten sakınarak olumlu hususların övülmesi, bazen siyasi amaçlı evlilikler yapılması ve sürekli imparatorluğun ihtişamını vurgulamaya yönelik tedbirlerin alınması gibi uygulamaların yanı sıra, diğer devletler arasındaki düşmanlıkların körüklenmesi, iç karışıklıklar sırasında asillere destek verilerek kışkırtılması, elçilere veya diğer önemli şahıslara rüşvetler verilerek ülkeleri aleyhine faaliyet yapmalarının sağlanması gibi entrikalara da başvurulmaktaydı. Her insanın bir bedeli olduğu anlayışından hareketle bütün bu pahalı diplomatik entrikalar, imparatorluğun yüce çıkarları adına yapılır ve ülke için asla prestij kaybı olarak görülmediği gibi başarı olarak algılanırdı. İmparator VII. Konstantinos (913 – 959) De Administranda Imperio adlı eserinde oğlu Romanos'un dikkatlerini “öteki milletlere” çekmekte ve onların coğrafi, tarihi, kültürel, ekonomik ve siyasi durumlarının yanı sıra üçüncü ülkelerle ilişkilerinin de izlenip devlet menfaatlerine uygun olarak onların birbirine düşürülmesine yönelik avantajların kaçırılmamasını tavsiye etmekteydi. Diğer ülkelerle yapılan anlaşmaların Bizans açısından bağlayıcılığı da yine, umumiyetle imparatorluğun menfaatleri ölçüsünde söz konusu olabilirdi. İmparator I. Anastasios'un (491 – 518) “ülke çıkarları için gerektiği takdirde imparatorun yalan söylemesi veya anlaşmayı bozması kanun gereğidir” sözü burada hatırlanabilir.³³

Komşu ülkelere karşı isabetli politikalar belirleyebilmek ve uygun şartlarda onları birbirine düşürmek için o ülkelerin stratejilerini, iç problemlerini, zayıf noktalarını ve diğer devletlerle ilişkilerini bilmek gerekiyordu. Bu konularla ilgili bilgilerin toplanması ve ayrıntılı raporların hazırlanması elçilerin temel görevleri arasında yer almaktaydı. Bunun bir neticesi olarak Bizans'a mahsus bir yenilik olmak üzere, Eski Yunan'da görülen ve başlıca niteliği gür bir sese sahip olma ve iyi konuşabilme olan “hatip – diplomat” (Orators, Advocates) tipinin yerini artık, belli bir eğitimden geçen ve başlıca görevi gittiği ülkelerde gözlemlerde bulunup bilgi toplamak olan “gözlemci – diplomat” tipi almış bulunmaktaydı. Bu sebeptendir ki, devleti temsil etmek

³³ Casim Avcı, *İslam – Bizans İlişkileri*, İst. 2003, s. 45 - 46

üzere gönderilecek elçilerin seçilmesinde büyük titizlik gösterilirdi. Elçilerin resmi, sivil veya askeri kesimden olmasından çok, görüşülecek konuların özelliğine göre birikimli, yetenekli, dil bilen, ikna kabiliyetine ve gerekli diplomatik kıvraklığa sahip olmasına dikkat edilir, kendilerini imparatorluk menfaatlerine adayabilecek ideali sergilemeleri beklenirdi.

Bizans'a gelen yabancı elçilere uygulanan protokolle ilgili bilgiler I. Justinianos'un (527 – 565) magister officiorumu Petros Patrikios'a izafe edilen *De Cerimoniis* adlı eser ile VII. Konstantinos'un (913 – 959) isteği üzerine telif edilen ve aynı adı taşıyan eserde yer almaktadır. Bizans'a gelen yabancı elçiler İstanbul'a varmadan önce Kadıköy'e (Khalkedan) veya şehrin diğer giriş noktalarına ulaştıklarında ilgili devlet birimince görevlendirilen temsilci tarafından karşılanırdı (apantesis). Burada elçilere yolculuğun nasıl geçtiği, herhangi bir aksaklık olup olmadığı sorulur ve her türlü ilgi gösterilirdi. Daha sonra elçilerin aynı zamanda yakın takibe alınması imkanını da veren özel binada (metaton, aplekton, palatium) ağırlanırdı. Misafirhane yatma, beslenme ve ısınma için gerekli donanımına sahip olduğu gibi içinde veya hemen yakınında sadece elçilere mahsus bir ³⁴ hamam (balaneion) da yer almaktaydı. Elçiler üniformalı ve zırhlı korumalar eşliğinde misafirhaneden saraya veya diğer yerlere normalde özel yetiştirilmiş ve süslenmiş atlar üzerinde gidip gelirlerdi.

Elçiler Logothetes tou dromou tarafından karşılandıktan sonra saraydaki özel kabul salonunda imparatorun huzuruna çıkarılırlardı. Bu merasimin ana gayesi müzakereler olmayıp sarayın göz kamaştırıcı debdebesi içinde elçileri etkilemek ve cihan imparatoru (basileus tes oikumenes) olarak imparatorun gücünü ve ihtişamını sergilemekti. Kabul salonundaki taht üzerinde altın taç ve mor (erguvani) merasim elbisesiyle mağrur bir edayla oturmakta olan imparatorun huzuruna, tören kıyafetleri giyinmiş, senato üyeleri ve diğer yüksek devlet erkânı da protokol sırasına girerek tanzimlerini sunar ve imparatorun çevresindeki yerlerini alırlardı. Bundan sonra Logothetes tou dromou eşliğinde salona alınan elçiler, altından yapılmış suni aslanların kükreyişleri ve yine altın kaplama ağaçların üzerindeki altın kuşların ötüşleri arasında bir veya üç defa yere kapanmak suretiyle imparatora doğru ilerlerdi. ³⁵ İmparatorun önünde yerlere kapanılır, erguvan kırmızısı harmanisinin eteği öpülürdü. ³⁶ Bu tür törenlerde imparator genellikle sessiz ve sakin kalır, onun adına elçilere Logothetes, yolculuğun nasıl geçtiği ve kendi devlet başkanlarının nasıl olduğu gibi hususlara dair genel sorular sorardı. Diğer taraftan,

³⁴ Casim Avcı, *İslam – Bizans İlişkileri*, İst. 2003, s. 47

³⁵ Casim Avcı, *İslam – Bizans İlişkileri*, İst. 2003, s. 48

³⁶ Paul Lemerle, *Bizans Tarihi* Çev. Galip Üstün, İst. 2004, s. 11

elçiler, imparatora doğru yaklaşp beraberindeki mektubu sunmaya hazırlanırken taht, özel ayarlanmış hidrolik bir sistemle yukarıya doğru yükseltilir ve böylece imparatorun “erişilmezliğı” (di endeixin, thaumaste) vurgulanmak istenirdi. Törenin son kısmında bir iyi niyet, dostluk ve barış simgesi olarak getirilen hediyeler imparatora takdim edilirdi. Suni olarak yapılmış hayvanların sesleri arasında elçilik heyeti salondan ayrılırdı.

Resmi kabuller dışında elçilerin onurlarına yemek verilir ve bu sırada elçiler imparatorla görüşüp konuşma imkanı elde edebilirlerdi. Yemekte kendilerine, altın tepsiler içerisinde belirli miktarda gümüş hediye edilirdi. Elçilerin istek üzerine daha başka gayri resmi sebeplerle imparatorla kısa veya uzun süreli görüşmeleri ve konuşmaları da mümkündü.

Kendi elçilerinden, gönderildikleri ülkeler hakkında mümkün olduğu kadar çok yönlü bilgi ve istihbarat almalarını isteyen Bizans Devleti, ülkeye gelen yabancı elçileri yakından takip eder ve onların devlet menfaatlerine büyük özen gösterirdi. Elçiler, aynı zamanda casusluk yapabilecekleri dikkate alınarak yakından takip edilir, hatta bu yüzden genel uygulamanın aksine başkente yaklaştıklarında değil, daha ülke sınırından içeriye girer girmez imparatorluk yetkilileri tarafından karşılandıkları olurdu. Elçilerin uluslar arası hukuka uygun olarak dokunulmazlıkları kabul edilmiş olmakla birlikte, ülke aleyhine çalıştıkları tespit edilen veya devlet otoritesine karşı saygısızlığı görülenler hapisle cezalandırılırlardı.³⁷

5. Konstantinopolis'teki İmparatorlar

Doğu İmparatorluğu'nun bütün olumsuz olayların hatta vergi aşırılığından kaynaklanan tehlikeli durumların üstesinden gelmesine karşın, imparatorlar (her ne kadar devletlerini onlar ya da danışmanları ayakta tutabildiyse de) çoğunlukla öyle heyecan verici ve gösterişli kişiliğe sahip değillerdi.³⁸ Roma'nın ilk Hristiyan imparatoru I. Konstantinos, kentler için yer seçimi konusunda, kendisinden bin yıl önce gelen Yunanlı yerleşimciler kadar iyiydi. M.S. 330'da Byzantion'u kendisinin doğudaki yeni başkenti, ikinci Roma olarak seçti. Onun tarafından “yeniden kurulan” ve Konstantinopolis diye yeniden adlandırılan saygıdeğer kentin yazgısında, bin yüz yıl süreyle, günümüzde genellikle başkentinin özgün adından ötürü “Bizans

³⁷ Casim Avcı, *İslam – Bizans İlişkileri*, İst. 2003, s. 49

³⁸ Michael Grant, *Roma'dan Bizans'a*, Çev. Z. Zühre İlkelen, İst. 2000, s. 61

İmparatorluğu” olarak bilinen geç dönem Roma İmparatorluğu’nun başkenti olarak dünya çapında bir üne kavuşmak vardı.³⁹

Başlangıçta Konstantinopolis, en iddialı deyişle, Roma’nın küçük eşitiydi. Muazzam Roma İmparatorluğu, ilk önce reformcu imparator Diocletionus (284 – 305) tarafından yürürlüğe konulan bir düzenlemeyle 286’da idari olarak ikiye bölünmüş ve Konstantinopolis, Konstantinos tarafından doğu yarısının başkenti olmak üzere seçilmişti. İmparatorluğun iki yarısının çok farklı yazgıları oldu. İki başkentin de...

Roma kısa süre sonra batı başkenti olarak yerini Milano’ya bıraktı ve Batı İmparatorluğu sonunda 476’da yok oldu. Roma’nın kaderinde, İtalya’nın 19. yüzyıldaki yeniden birleşmesine dek, başkent statüsünü 1400 yıl tekrar ele geçirememek yazılıydı.

Ama papalar bütün dönem boyunca Tiber’in hemen karşısındaki Vatikan kentinden ruhani dünyayı ve geniş bir dünyevi nüfuz alanını yönetmeyi sürdürdüler.

Bu arada Doğu imparatorları istikrarlı bir monarşiyi, kimi zaman zorbaca, kimi zaman barışçıl hanedan değişiklikleriyle kesintiye uğrasa da, oldukça uzun dönemler boyunca sürdürdüler. Böyle yeni bir hanedanın ortaya çıkışı, tarihçi Prokopios tarafından şöyle aktarılır: I. Leon imparatorluk tahtına oturduğunda, İllirya kökenli üç genç çiftçi, Zimorkhos, Dityvistos ve Justinos orduya katılmaya kararlı olarak Vederiano’dan geldiler. Byzantion’a dek tüm yolu yayan kat ettiler; vardıklarında kendi sırtlarındaki pelerinlere evdeyken sarıp taşımış oldukları çifte pişmiş ekmeklerinden başka hiçbir şeyleri yoktu. Bu genç çiftçi Justinos, günün birinde, Prokopios’un sekiz ciltlik savaşlarının kahramanı ve aynı yazarın Gizli Tarih’inin kötü adamı olan kanun koyucu ve Fatih I. Justinianos’un babası imparator I. Justinos olacaktı.⁴⁰

Bizans İmparatorlarının katıldıkları savaşlara ilişkin oldukça çok şey biliyoruz. Az ya da çok coşkuyla taraf tuttıkları hizip çatışmalarına ilişkin fazlaca şey biliyoruz. Ne var ki, bu imparatorların birey olarak, günlük hayatlarında nasıl birileri olduklarına ilişkin çok az şey biliyoruz. Bizans tarihi, çağdaş tarihçilerin yazdığı bir dizi öykü anlatıcı tarihle oldukça kapsamlı olarak ele alınmıştır; ama bu tarihler kişisel alana nadiren değinir. Bize saray hayatını gerçekten olduğu gibi yansıtır görünen yalnız birkaç metin var. Prokopios’un ki barut gibi

³⁹ Andrew Dalby, *Bizans’ın Damak Tadı Kokular, Şaraplar, Yemekler*, Çev. Ali Özdemir, İst.2004, s. 13

⁴⁰ Andrew Dalby, *Bizans’ın Damak Tadı Kokular, Şaraplar, Yemekler*, Çev. Ali Özdemir, İst.2004, s. 14

eleştirel, daha doğrusu küfürbazdır. Onun Gizli Tarih'i bunlardan biridir. Birkaç yüzyıl sonra bilgin Mikhail Psellos'un Chronographia başlıklı kuru ve gözlemleyici saray anılarında Psellos, yönetimleri altında yaşadığı on üç imparatorlardan birini şöyle tanıtır: VIII. Konstantinos çok iri yarıydı, boyu iki buçuk metreye yakın olup oldukça sağlam bir fiziğe sahipti. Karın kasları güçlü, bünyesi ne yerse yesin hazmedecek denli iyiydi. Sos hazırlamakta çok becerikliyd; ⁴¹ son ki türlü türlü ağız tatları olan insanların iştahını uyandırmak istercesine yemeklerine renk ve lezzetlerle çeşni katardı. Boğazının ve cinselliğin hükmü altındaydı. Zevk düşkünlüğü, eklemlerinde bir hastalığa neden olmuştu. Özellikle her iki ayağı o denli kötü durumdaydı ki, yürüyemiyordu ve imparator olduğundan bu yana, onun bir yere yaya gitmeyi yeğlediğini bilen yoktu; eyere sağlam oturduğu için her yere atla giderdi. VIII. Konstantinos, şu anda bildiğimiz kadarıyla, bütün Bizans imparatorları listesinde tek amatör aşçıbaşydı.

Marcionus; Marcionus'un dönemine ilişkin kaynaklarımız yeterli değildir. Ancak dindar ve yürekli olduğu açıkça bilinmektedir. Diğer taraftan Doğu İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu güçlüklerin Batının ki kadar tehlikeli olmadığı onun zamanında anlaşılmaya başlanmıştı. ⁴²

I. Leon; Leon adını taşıyanların ilki olan bu imparator, kahramanlık yada hiç değilse krallık ölçüsüne göre Yunanlıların beğenmeyeceği prensler dizisinden kendisine verdikleri “Büyük” sanıyla ayrılmıştır. Zaten velinimetinin (Germen generali Aspar) baskısına gösterdiği sert dirençte, Leon'un görevinin ve ayrıcalıklarının bilincinde olduğunu ortaya koyar.

İmparator I. Leon güçlü bir sağduyuya sahipti ve etki altında kalmadan düşünebilirdi. Doğu İmparatoru I. Leon, “Büyük” sanını hak etmese de dikkate değer yetenekleriyle sivrilmişti; zihni aydınlık, çalışkan ve akıllı bir kişiydi, amaçlarına nasıl ulaşacağını bilirdi. Okuma yazma bilmemesine karşın, edebiyat ve bilimin değerini kavramıştır. Bir filozofa maaş bağlamasını eleştiren saray adamına şu yanıtı verdiği söylenir: “Tanrı izin verse de yalnızca bilim adamlarına para versem!”

Zenon; İmparator I. Leon'un hemen arkasından damadı Zenon tahta çıktı (474 – 491). Onun konumu çok zayıftı. Ölen imparatorun damadı olarak ailede sevilmemesi bir yana, aile

⁴¹ Andrew Dalby, *Bizans'ın Damak Tadı Kokular, Şaraplar, Yemekler*, Çev. Ali Özdemir, İst.2004, s. 15

⁴² Michael Grant, *Roma'dan Bizans'a*, Çev. Z. Zühre İlkelen, İst. 2000, s. 64

içinde de rakipleri vardı. Senato üyelerinin oluşturduğu aristokrasi ondan nefret ediyor ve sonradan görme diye horluyorlardı. Isaurialı olduğu için gerek halk gerekse ordu tarafından desteklenmiyordu. Kişisel nitelikleriyle ordunun saygısını kazanabilecek bir adam da değildi. Fiziksel görünüşüyle kimseyi etkileyemezdi. Kahraman değildi. Üstelik hazine neredeyse iflas etmişti. Zenon'un dönemi, orduda çıkan ayaklanmalarla geçti; on yedi yıl tahtta kalmayı, becerikli ve kimsenin gözünün yaşına bakmayan bir yönetim tarzıyla başarabilmişti.⁴³

Krallar soyundan yetişmiş bir kahramanın hiçbir ruhsal ve bedensel niteliği bulunmadan, hiçbir kral soyundan gelme niteliğine ve de yüksek yetilere sahip olmadan Roma Erguvanını kuşanan aşağılık Isaurialıdan tiksinişi doğaldı. Teodosius soyunun sönmesinden sonra, Marcianus ve Leon, yaradılışları gereği, Pulcheria'nın ve senatonun seçimini kabullendiler. Bu iki hükümdardan sonuncusu, söz dinleme ve minnet borcunu imparatora ağır biçimde ödeten Aspar'ın ve ailesinin katilinin eliyle tahta çıkabildi, bu yüzden de lekelenmiş oldu. Kızı Ariadne'nin oğlu olan torunu henüz çocuk yaştayken Leon'un ve Doğu İmparatorluğu'nun hiçbir karşı çıkmasına uğramaksızın onun kalıtıcısı oldu; Isaurialı olan babası mutlu Trascalisscus, bu barbar adını bırakarak Yunan adı olan Zenon'u aldı. Büyük babasının ölümünde oğlunun tahtına saygıyla yaklaştı ve bir kayra olarak imparatorlukta ikinci adam olmayı kabul etti. Genç çalışma yoldaşının ansızın ve zamansız ölümü, tutkusunu bundan daha iyi destekleyici durum bulunamayacağından, kendisi üzerinde kuşkuların doğmasına neden oldu. O sıralarda Konstantinopolis sarayını kadınlar ve bunların tutkuları yönetiyordu. Leon'un dul eşi Verina, imparatorluğu kendi malı olarak ilan edip, Doğu'nun asasını eline vermiş olduğu nankör uşağı tahttan indirmeye kalkıştı. Başkaldırmadan haber alan Zenon, ivedilikle Isauria dağlarına kaçtı ve aşağılık senato oy birliğiyle, Afrika seferindeki alçaklığı bilinen Verina'nın kardeşi Basiliscus'u işbaşına çağırdı. Ne var ki gaspçının saltanatı bunalımlı ve kısa süreli oldu. Kıvanmayanlar (memnun olmayanlar) Zenon'u kaçtığı yerden geri çağırdılar; ordu komutanlarını, başkenti ve de ne düşmanlarıyla karşılaşmayı ne de onlardan bağışlanmayı istemeyi göze alamayan ve bütün ailesini, yüreğinde insanlık taşımayan bir yenen'in açlık ve soğuk acılarına çarptırmasına bırakan Basiliscus'u ele geçirdiler. Gözü pek Verina, ne boyun eğiyor ne de erinç içinde yaşayabiliyordu. Ordusuna komuta etmekte olan generali yitirdiği halde çabasını sürdürdü. O komutanın saygınlığı yok olduktan sonra isteğini elde etti. Suriye'de ve Mısır'da yeni bir imparator ortaya koydu. Yetmiş bin kişilik bir ordu kurdu ve, o çağın

⁴³ Michael Grant, *Roma'dan Bizans'a*, Çev. Z. Zühre İlkelen, İst. 2000, s. 65 - 67

geleneklerine inanmak gerekirse, Hristiyan keşişlerin ve puta tapan büyücülerin önceden bildikleri gibi, son soluğunu verinceye dek verimsiz başkaldırıyla yaşadı. Entrikaları Doğu’yu altüst ederken, kızı Ariadne tatlılığının ve bağlılığının bütün kadınlık nitelik ve erdemleriyle ün salmaktaydı. Kaçışında kocasını yalnız bırakmadı ve dönüşünde annesinden eşini bağışlama kayrasında bulunmasını yalvararak istedi.⁴⁴

I. Anastasius; Zenon’un ölümünde Ariadne, bir imparatorun kızı, anası ve dulu niteliğiyle, evlenmek üzere elini ve imparatorluğu sarayın eski hizmetkarlarından Anastasius’a verdi. Anastasius, yirmi yedi yıl kalacak ve onun değerliliği, halkın beğenisini yansıtan şu sözlerle tanıtlanacaktı: “Bildığınız gibi saltanat sürün!”⁴⁵

İmparator Anastasius’un dönemi Doğu Roma İmparatorluğu’nun o çağdaki niteliğini özetler. Bir zamanlar teoloji dersleri veren Anastasius⁴⁶ oldukça katı dini kurallara bağlıydı ama din adamı değildi. Fakat onun büyük ünü, imparatorluk maliyesini düzeltmesinden gelmektedir. Onun, bu sonuca yolsuzlukları önleme ve savurganlığa set çekme yolunda attığı adımlarla vardığını görürüz.⁴⁷ Bir vergiyi – şehirlerin o zamana kadar vermek zorunda olduğu altın vergisini – kaldıran tek geç Roma İmparatoruydu. Müthiş çalışkanlığı sayesinde, öldüğü zaman hazinede otuz iki bin libre (yaklaşık 14.500 kg) altın fazlası vardı.⁴⁸ Prokopius, imparator Justinianus’un hizmet ve şerefini, bu hükümdarın seleflerinin, bilhassa Anastasius’un, hisselerini ona mal etmek suretiyle çok mübalağalandırmıştır.⁴⁹ Bir Edessa kroniğinde Anastasiusla ilgili bilgiler gözümüze ilişir: Bu uzak sınır şehrinde imparator, halkının “küçük babası” di. Hatta dini düşüncelerinin muhaliflerine göre bile “Anastasius iyi bir imparatordu, keşişleri sever, fakir ve dertlileri korurdu”. Din politikasında Doğu Roma toplumunun bir ürünü olduğunu söylemek hata olmaz. Samimi bir “monofizit” olduğu halde, her şeyden önce dini barış için çalışmıştı. Her türlü aşırılığı yasakladı. Anastasius 517’de Roma’dan gelen bir rahipler heyetini kabul etti; bu kabul Hristiyanlık dünyasının doğu ve batı yollarının ne kadar ayrı düştüğünü gösteriyordu. Batı’daki Katolik kilisesi kapalı bir elit halini almıştı; gelişmemiş ülkelerdeki sömürgeci güçler gibi Roma kilisesi, kendisini ve görüşlerini ıslah olmaz “dünya”ya

⁴⁴ Edward Gibbon, *Roma İmparatorluğu’nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*, Bizans Çev. Asım Baltacıgil, C.4, İst. 1994, s. 7 - 8

⁴⁵ Edward Gibbon, *Roma İmparatorluğu’nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*, Bizans Çev. Asım Baltacıgil, C.4, İst. 1994, s. 9

⁴⁶ Peter Brown, *Geç Antikçağ’da Roma ve Bizans Dünyası*, Çev. Turhan Kaçar, İst.2000, s. 91

⁴⁷ Michael Grant, *Roma’dan Bizans’a*, Çev. Z. Zühre İlkelen, İst. 2000, s. 69

⁴⁸ Peter Brown, *Geç Antikçağ’da Roma ve Bizans Dünyası*, Çev. Turhan Kaçar, İst.2000, s. 91- 92

⁴⁹ Ernst Honigmann, *Bizans Devleti’nin Doğu Sınırı 363’den 1071’e Kadar*, Çev. Fikret Işıltan, İst. 1970, s. 9

gerekirse güç kullanarak kabul etmek zorunda hissediyordu. Aristokrat geçmişlerinden güç bulan Roma kilisesinin senatör piskoposları boynu eğik, kültürden yoksun halk karşısında kendilerini çok üstün görüyorlardı. Din adamı olmayan hükümdara ne yapmaları gerektiğini söylemeye alışmışlardı. Romalı heyet Anastasius’a Katolik inancını halka bir haçlının kararlılığıyla kabul ettirmesini söyledi. Oysa Doğu Roma imparatoruna böyle bir tavsiye bir başka dünyadan, daha barbar bir dünyadan gelmiş gibiydi. Anastasius cevabında bir hizbin görüşlerini bütün diğerlerine kabul ettirmek için sokakları, kan deryasına döndüremeyeceğini yazdı. İş, imparatorluğunun yarısını yasadışı hale sokmak değildi; tebaasının zengin inanç yelpazesini bir araya getirebilecek bir formül bulmaktı: “Size barış diliyorum” dedi papaya, “size barışımı sunuyorum”.

İşte bu noktada yollar ayrılıyor: Ortaçağda Batı Avrupa’ya kilise militanı, fikri hakim oldu. Bütün görüş ayrılıklarının altında istikrarlı, birleşik bir imparatorluk olan, konsensus politikalarında da uzun süredir hüner kazanmış olan Bizans’ta büyük “Kilise Barışı” ideali için uğraştı. Son cümlesinde Anastasius papaya Justinianus’un görkemini gösteren kelimelerle seslenecekti: “Bana engel olabilirsiniz muhterem efendim; bana hakaret edebilirsiniz fakat bana emredemezsiniz...”⁵⁰

I. Justinos; I. Justinos İlliryalı bir köylüydü; erlikten subay sınıfına yükselmiş ve 65 yaşında comes excubitorum (koruma birliği komutanı) olmuştu. Bizans tahtına 68 yaşında çıktı. Kendi haline bırakılmış olsaydı, dokuz yıl süren saltanatının her anında, uyruklarınca, seçimlerinin ne denli kötü olduğunu onlara anlatmış olacaktı. Bilgisizliği Teodorik’inkine eşitti. Bilimden yoksun olmayan bir çağda, ne gariptir ki, iki hükümdar da okuma bilmiyordu. Justinos’un ökesi Got Kralı’nınkinin aşağısındaydı. Onun savaş sanatındaki deneyimi, bir imparatorluğu yönetmesi için işe yarayamazdı. Her ne denli değerliydiyse de zayıflık duygusu onu belirsizlikle güvensizliğe ve korkuya yöneltiyordu.⁵¹ Saygıdeğer bir askeri geçmişe sahipti ama, sivrilmiş biri değildi. Ne kültürü ne de yönetim deneyimi vardı. Düşmanları onun cahil olduğunu ve adını yazarken mühür kullandığını iddia ederlerdi.

Bu nedenle geri zekalı ve aptal olduğu söylenirdi. I. Leon, Zenon ve Anastasius’un aksine I. Justinos askerlik mesleğinde yükselmişti. Eğer I. Büyük Constantine’inden sonra en

⁵⁰ Peter Brown, *Geç Antikçağ’da Roma ve Bizans Dünyası*, Çev. Turhan Kaçar, İst.2000, s. 91- 92

⁵¹ Edward Gibbon, *Roma İmparatorluğu’nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*, Bizans Çev. Asım Baltacıgil, C.4, İst. 1994, s. 39 - 40

büyük imparator olacak kişiyi Doğu tahtına oturtmasaydı, dokuz yıllık dönemi tarihte pek fark edilmeyecekti; çünkü ne savaşmış ne de büyük harcamalar yapmıştı. Çocuğu olmamış, ölen erkek kardeşinin oğlu Justinianus'u kendisine varis göstermiş ve hızla yükselmesini sağlamıştı.

52

I. Justinianus; Justinianus'un saltanatı tahta çıkışından başlayarak ölümüne dek otuz sekiz yıl yedi ay ve on üç gün sürmüştür. Justinianus, sırasıyla Dardania, Dacia ve Bulgaria adları verilen bakımsız ve yabanıl bir ülkenin barbarlarından, adı sanı bilinmeyen bir ailenin çocuğu olarak, günümüzde Sofya denilen Sardica örenleri yakınında dünyaya geldi. Talihini, amcası Justinos'un serüvenci ruhuna borçludur.⁵³

Amcası Justinos ile “Yöneten Şehir”e bir Balkan köyünden sürüklenmişti: Justinianus'un anadili Latinceydi. Justinos muhafız birliği komutanı iken kazara imparator olduğu zaman, varisi Justinianus'un Latinceye imparatorluk dili olarak değer vermesi köyünde değil, Konstantinopolis'te olmuştu. Justinianus, Konstantinopolis'te Grekçe teoloji literatürüne derin bir aşinalık kazandı ve anti-monofizit hizipten yana tavır aldı. Yine Konstantinopolis'te demimonde (kibar fahişeler çevresi) ile ilişki kurdu: Hipodrom hizipleriyle politika oyununa girişti, yarış atları yetiştiren Teodora'yla evlendi.⁵⁴ Justinianus, sevilerinin (aşk) konusunu yüceltmekten ve zenginleştirmekten kıvandı, sevgilisinin ayaklarına Doğu'nun hazinelerini serdi. Justinos'un yeğeni belki de dinsel kuruntulara kapılarak bu nikahsız karısına kutsal yasal eş niteliğini vermeyi kararlaştırdı. Ne var ki, Roma yasaları, bir senatörün aşağılık kökenli yada tiyatro mesleğinden gelen onursuz bir kadınla evlenmesini kesinlikle yasaklıyordu.

İmparator Justinos adına, eskiden kalma hukuk kuralını kaldıran bir yasa yayımladı. Kişiliklerini tiyatroda aşağılatmış olan mutsuz kadınlara (fermanın deyişiyle) onurlu pişmanlık olanağı veriliyordu. Onlara en ünlü Romalılara eşit bir evlenme yapabilmeleri izni sağlanıyordu. Bu hoşgörü fermanından hemen sonra Justinianus ile aşığının saygınlığı ölçüsünde saygınlığa yükselen Teodora'nın evlenme törenleri yapıldı. Justinos erguvanı yeğenine giydirince, Konstantinopolis Patriği de tacı, Doğu imparatorunun ve imparatoriçesinin başlarına koydu. Roma geleneklerinin katı tutumunun hükümdar eşlerine tanıdığı onurlar ne

⁵² Michael Grant, *Roma'dan Bizans'a*, Çev. Z. Zühre İlkelen, İst. 2000, s. 153

⁵³ Edward Gibbon, *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*, Bizans Çev. Asım Baltacıgil, C.4, İst. 1994, s. 38 - 43

⁵⁴ Peter Brown, *Geç Antikçağ'da Roma ve Bizans Dünyası*, Çev. Turhan Kaçar, İst.2000, s. 93

Teodora'nın tutkuları ne de kocasının büyük tasarıları için yeterliydi. Justinianus, Teodora'yı kendisine eşit düzeyde bağımsız saltanat ortağı olarak tahta oturttu. Eyalet yöneticilerinin istenen bağlılık (biat) yemininde Teodora'nın adı Justinianus'un kiyle birlikte anıldı.⁵⁵

Örnek alınacak bir kendini tutma (nefse hakimiyet) ve kanıklık yeteneğine sahipti. Ne var ki Teodora'ya karşı duyduğu aşktaki bağlılık, çok sayıda ve değişik gönül serüvenlerine girişmiş olsaydı hep etkili olmayacaktı biçiminde zararlı olmuş, sert yönetim rejimi de bir bilginin özeniyle değil bir keşişin boş inançlarına göre saptanmıştır. Yemekleri gösterişsiz ve kısa süreliydi. Büyük perhiz gününde içeceği yalnız su oluyor ve sebzelerden başka şey yemiyordu. İki gün iki geceyi hiçbir şey yemeden geçiren Justinianus'un mizacındaki güçlülük ve dinsel bağlılığı da böyleydi. Dinlenmesi hiçbir ölçüyle düzenlenmemişti. Bir saatlik uykudan sonra ruhsal canlılığı vücudunu da kamçılıyor, şafak söküne dek gezindiğini ve okuyup çalıştığını gören mabeyncileri şaşkına dönüyorlardı. Bu denli düzenlenmiş bir yaşam onun zamanını da çoğaltıyordu. Bu zamanı bilgiler edinmek ve işleri yönlendirmek yolunda kullanıyordu. Yerli yersiz ve ince noktalara inen karışmalarıyla yönetimin genel akışını bozduğu yolunda ona suçlama da bulunulabilirdi. Müzisyenlerle mimarların, ozanlarla bilim adamlarının, hukukçuların ve din bilginlerinin mesleksi bilgileri üzerine bile söz sahibi olma savındaydı. Hristiyan mezheplerinin bağdaştırılması konusundaki girişimi başarısız kalmışsa da Roma hukuku üzerindeki çalışması, çabasının ve becerisinin soylu bir anıttır. İmparatorluğun yönetilmesinde daha az ussal ve daha az mutlu oldu. Saltanatı büyük yıkımlara sahne olmuştur. Halk ezilmiş ve küskün duruma düşmüştü.⁵⁶

Justinianus bu imparatorluğun çeşitliliğinin, büyüklüğünün ama aynı zamanda çelişkilerinin de simgesi olmuştur.⁵⁷ Allah'ın sevgilisi, vekili ve dünya yüzünde mümessili sıfatıyla gerek giriştiği ve dini mahiyetleri itiraz götürmeyen harplerde gerek dünyada Ortodoks dinini yaymak için sarfettiği büyük gayretlerde, gerek kiliseyi idare ve din muhalefetini bastırma tarzında Ortodoksluğun şampiyonu olmaya çalıştı. Bütün hayatınca, ihtiraslı ve muhteşem bu iki hayalin tahakkuku için çalıştı. Bu Makedonya köylüsü, iki büyük fikrin büyük

⁵⁵ Edward Gibbon, *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*, Bizans Çev. Asım Baltacıgil, C.4, İst. 1994, s. 47 - 48

⁵⁶ Edward Gibbon, *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*, Bizans, Çev. Asım Baltacıgil, C.5, İst. 1995, s. 279 - 280

⁵⁷ Michel Kaplan, *Bizans'ın Altınları*, Çev. İhsan Batur, İst.2001, s. 18

müessili idi: İmparatorluk fikri, Hristiyanlık fikri; bu iki fikre sahip olmasından tarihte ölmez bir isim bırakmıştır.⁵⁸

II. Justinianos; Babası IV. Konstantinos (668-685)'un ölümü üzerine Bizans İmparatoru olan II. Justinianos, ihtiyatsızlık ve tedbirsizliği ile bazen çılgınca olan hareketlerinin bir neticesi olarak İstanbul'da 695'de bir ayaklanmaya sebebiyet vermiş ve tahtından indirilerek burnu kesildikten sonra Kırım'da Kerson'a sürgün olarak gönderilmiştir.⁵⁹ Bizans tarihçilerinden VIII. asırda yaşayan Teofanis'in yazdığına göre, Justinianos menfasına giderken "Amasra Adası"nda bulunan Kiros adlı bir rahiple konuşmak imkanını bulmuştur. Bu konuşma esnasında Kiros, eski imparatora tahtını tekrar elde edeceğini haber vermiştir. Gayesi belki sadece, düşmüş bir insanın maneviyatını yükseltmek belki de zayıf bir ihtimalle de olsa ileri de bir menfaat sağlamak olan Kiros'un "eğer kehaneti çıkmazsa bir şey kaybetmiş olmayacağını, fakat aksi vuku bulduğu takdirde çok şeyler kazanabileceğini" de düşünmüş olması muhtemeldir. Muahher bazı müellifler tarafından ismi yanlış olarak Kiriakos şeklinde zikredilen, bu rahibin ehemmiyetsiz gibi görünen bu kehanetinin nasıl bir netice verdiği bilinir. Filhakika Justinianos ümitsizliğe düşmeyerek uzun ve karışık maceralardan sonra 705 yılında tekrar Bizans tahtını elde etmiştir. Kendisinden sonra tahta geçenlerden ve 695 ayaklanmasında aleyhinde çalışanlardan korkunç bir surette intikam alırken, Justinianos İstanbul patriği Kallinikos'un da düşmanca hareketlerini hatırlayarak, bu zatın gözlerini oydukdktan sonra Roma'ya sürgün etmiştir. Boş olan patriklik makamına da 706 yılı başında Amasralı Rahip Kiros getirildi. Kiros'un patrikliği, velinimetinin ikinci defa imparatorluğu boyunca yani 711'e kadar devam etmiştir. Yeni bir ayaklanma neticesinde tekrar tahtını kaybeden Justinianos öldürölünce Kiros da makamını terk etmek mecburiyetinde kalmıştır.⁶⁰

III. Leon; III. Leon Isaurialı, Araplara karşı zafer kazanan ilk Bizans imparatorudur. 718 yılında Arapların Konstantinopolis kuşatmasını kaldırmalarını sağlamıştır.⁶¹

Mikhail Stratiotikos; Daha çok uzun yıllar hüküm süreceğine dair bir kehanete ölünceye kadar inancını muhafaza etmiş olan yetmişlik imparatoriçe (Teodora) ruhunu daha teslim etmeden saray, Mikhail Stratiotikos adında yaşlıca bir memuru tahta çıkardı. Ordu bu

⁵⁸ Charles Diehl, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, Çev. Cevdet R. Yularkıran, İst. 1939, s. 28

⁵⁹ Edward Gibbon, *The Decline and Fall of the Roman Empire*, New-York, Trsz, C. II, s. 873

⁶⁰ Semavi Eyice, "Amasra Büyükada'sında Bir Bizans Kilisesi", *Belleten*, C. XV. S. 60, Ank. 1951, s. 475 - 477

⁶¹ Michel Kaplan, *Bizans'ın Altınları*, Çev. İhsan Batur, İst.2001, s. 20

imparatoru tanımaktan imtina etti ve kendi başkumandanına taç ve tahtı sağlamaya azimli olarak derhal İstanbul üzerine yürüdü. Mikhail hiç mücadele etmeden tahttan feragat etti ve kumandan Isaakios Komnenos imparator oldu.

Isaakios Komnenos; Diğer birçok Bizans asilzadesi gibi Isaakios da ancak iki nesilden beri asalet sınıfına dahil olmuş bulunmaktaydı. Babası Trakyalı bir savaşçı, muhtemelen ulah asıllı olup II. Basileios'un taktirini kazanmıştı. İmparator'dan Paphlagonia'da arazi koparmış ve orada Castra Comnenon adında büyük bir saray inşa ettirmişti; burası hala (bunun değiştirilmiş şekli olarak) Kastamonu adını taşımaktadır. Isaakios ve kardeşi Ioannes babalarının arazisini ve askeri kabiliyetlerini tevarüs etmişler ve her ikisi de Bizans aristokrasisine mensup kızlarla evlenmişlerdi. Isaakios'un karısı, eski Bulgar Krallık ailesinden bir prenses, Ioannes'in zevcesi ise büyük Dalasseni ailesinin variselerinden birisiydi. Zenginliğine, ordunun başkumandanı bulunmasına ve ordu tarafından desteklenmesine rağmen Isaakios, hükümet tedbirlerinin memurlar tarafından durmadan baltalandığını, sabote edildiğini müşahade ediyordu. İki yıl içinde sabrı tükendi, bir manastıra çekildi. Oğlu yoktu; bundan dolayı Konstantinos Dukas'ı kendine halef seçti. Baldızı Anna Dalassena onun bu hareketini asla affetmeyecekti.

Konstantinos Dukas (1059 – 1067); Konstantinos Dukas, Bizans asalet sınıfının pek muhtemel olarak en eski ve en zengin ailesinin reisi bulunmaktaydı. Fakat kariyerini sarayda yapmıştı. Isaakios bundan dolayı onun her iki parti tarafından da tutulacağını ümit etmişti. Fakat kısa zamanda Konstantinos'un eğilimlerinin mensup olduğu sınıfın temayüllerine uymadığı meydana çıktı. İmparatorun hazineleri bomboştı; ordu tehlikeli bir ölçüde kudretliydi. Problemi çözmek için başvurduğu çare silahlı kuvvetleri azaltmak oldu. İç siyasete ait bir önlem olarak Konstantinos'un attığı bu adım pekala savunulabilirdi; fakat buna mukabil Bizans tarihinin hiçbir devresinde devletin müdafaa güçlerini azaltmak cihetine gidilmemesi gerekirdi. Özellikle bu sırada atılan böyle bir adım gerçekten birçok felaketi davet edebilirdi.⁶² Saltanatı sekiz yıl sürdü ve bu, Isaakios Komnenos'un politikasına karşı ve onu imparatorluğa yükseltmiş olan asker takımına karşı kesin bir tepki devri oldu. Siviller, memurlar, burjuva sınıfı yeniden iktidara sahip olduklarını gördüler; senato tekrar en mütevazî kastlara mensup yüksek dereceli memurlar kalabalığının istilasına uğradı. Bu bir burjuvalaşma rejiminin bir demokratlaşması, bir çeşit radikalizmin askerlere ve kilise mensuplarına karşı zaferi idi. Ordu azaltıldı, fakirleştirildi, tehlikeli şeflerin yerine kendilerine güvenilen kabiliyetsizler getirildi, komutanları özellikle

⁶² Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Çev. Fikret Işıltan, C. I, Ank. 1989, s. 42-43

korku veren sınır garnizonlarının mevcudu hiçe indirildi. Sekiz yıl süresince Konstantinos Dukas bu tahrip politikasını mutaassıp bir inatla devam ettirdi. Fakat 1067’de öldüğünde asker takımı, bir kere daha, galip gelecekti. Bu, imparatorluğun kuvvetlerini tüketen bir denge oyunu idi.⁶³

Konstantinos Dukas 1067 yılında ölünce genç oğlu VII. Mikhail’i ana-imparatoriçe-naibe Eudokia nezaretinde arkada bırakmıştı. Ertesi yıl Eudokia, başkumandan Romanos Diogenes ile evlendi ve onu imparatorluğa yükseltti.⁶⁴

Romanos Diogenes; Konstantinos Dukas’ın dul eşi Eudokia, haklı bir üne sahip general Romanos Diogenes ile evlenmekte acele etti. Böylece askeri aristokrasi, üstünlüğünü tekrar aldı; ordu ve şefleri imparatorluğun bütün ikramlarına ve ihsanlarına eriştiler. Romanos seçkin bir asker ve samimi bir vatanseverdi; fakat karşı karşıya kaldığı görevi çözmek için dahi olmak lazımdı. Devletin emniyetinin Ermeniye’yi geri almayı gerektirdiğini anladı. Fakat Bizans ordusu artık elli yıl önceki gibi mükemmel bir savaş aleti olmaktan uzaktı. Eyalet birlikleri, kendi bölgelerini akınlardan korumaya yetmedikleri gibi, imparatorun seferlerine katılmak imkanına da sahip değildiler.⁶⁵ Selçuklulara karşı savaşların yeniden başlaması ile kendini gösteren bir prestij politikası, tembellik ve siliklik politikasının yerini aldı kaybedilmiş olan bir gelenek, bir hükümdarın askerlerinin başında sefere çıkışı yeniden görüldü.⁶⁶

Aleksios Komnenos (1081-1118); İmparator Aleksios Komnenos’un üç oğlu, dört kızı olmuştu. Ioannes, oğullarının en yaşlısıydı ama bütün çocuklarının yaşça en büyüğü, Nikephoros Bryennios ile evli bulunan ve Kaisarissa şeref unvanını taşıyan Anna idi. Aleksios, Ioannes’i diğer çocuklarına tercih etmekte olup hiç kuşkusuz onu kendisine halef seçmiş ve bu sebeple de onun kırmızı imparator papuçları giymesine müsaade ederek ona Basileos ünvanını vermişti. Ana imparatoriçe Irene ise bütün nüfuzunu Anna lehinde kullanmaktaydı ve kocasına Ioannes’i çekiştirmekten bıkip usanmıyordu. Ioannes’in kararlarında aceleci ve mütereddit olduğunu söylüyor, erkeğe yaraşmayan, gevşek yaşayış biçimiyle alay ediyor, onun iler-tutar yerini bırakmıyordu. Bazen sözü Bryennios’a getiriyor ve onu göklere çıkarıyordu. Aleksios da “ yatağımı ve hakimiyetimi paylaşan kadın, aklın başında değilmiş gibi beni kızının lehine fikir

⁶³ Auguste Bailly, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, Çev. Haluk Şaman, C. 2, İst. trz, s. 273

⁶⁴ Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Çev. Fikret Işıltan, C. I, Ank. 1989, s. 48

⁶⁵ Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Çev. Fikret Işıltan, C. I, Ank. 1989, s. 48

⁶⁶ Auguste Bailly, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, Çev. Haluk Şaman, C. 2, İst. trz, s. 273

değiştirmeye ve haklı ve öğülmeye değer düzene karşı mücadeleye sürmeye çalışmaktan vazgeç. Bizans imparatorlarından, tahtına layık kendi oğlunu bir tarafa bırakıp tacını damadına teslim eden var mı? Böyle bir şey olmuşsa bile biz bunu kaide değil ancak istisna sayabiliriz. Benim durumuma gelince, benim gibi, hukuki olarak değil de akrabalarının kanı ve Hristiyanlığa aykırı bir ayaklanmayla iktidara ulaşmış bir kimsenin, halefini tayin ederken kendi et ve kanını bir tarafa bırakıp bu Makedonyalıyı seçmesi karşısında bütün Bizans kahkahayı atıp benim aklımı yitirdiğimi zanneder” demişti. Aleksios, Makedonya bölgesinin en zengin ve kudretli şehirlerinden Orestias menşeli olduğu için Nikephoros Bryennios’a “Makedonyalı” derdi. Aleksios, kimsenin olmadığı kadar içine kapanık ve düzenbazdı; dalavereyi en büyük akıllılık sayar ve planları üzerinde pek az konuşurdu.

Hayatının sonu yaklaştığında Mangana Sarayı’nın görkemli salonlarında, zor nefes alarak ölümle savaş halindeydi. Oğlu Ioannes, onun sonunun gelmekte olduğunu görüyordu. Annesinin kendisini sevmediğini ve hükümdarlığı ablasına aktarmak istediğini de biliyordu. Bu sebeple, kendisine taraftar olan akrabalarına meseleyi açtı. Bunların hepsinden çok kardeşi Isaakios’a güveniyordu. Annesine görünmeden hastanın yattığı odaya girip, üzüntüsündenmiş gibi kendisini babasının üstüne atarak gizlice onun mühür yüzüğünü parmağından çıkarıp aldı. Bazıları onun bunu babasıyla anlaşarak yapmış olduğunu söylemektedir. Ioannes hemen güvendiği adamlarını etrafına topladı; onlara elde ettiği başarıyı haber verdi ve süratli bir at üstünde, silahlı kişiler refakatinde Büyük Saray’a koştu. Managana Sarayı’nda ve şehrin sokaklarında, taraftarları ve bu haber üzerine toplanan kalabalık onu sevinçle imparator olarak selamlamaktaydılar.⁶⁷

Aleksios Komnenos’un dış politikasında ızdıraplı durumların artması nihai olarak kaybedilen İtalyan hükmü ve Bizans otoritesinin Balkanlarda ciddi olarak zayıflamasıyla, Bizans gücünün Asya’da tamamen çöktüğü göze çarpıyordu. Dahili (iç) hadiseler, denge durumları çok zayıflamış merkezi bir hükümeti gösteriyordu. Ciddi ekonomik zorluklar, paradaki devalüasyon, eski sosyal ve ekonomik dönemin yapısındaki dağılmalar (veya çatlaklar). Aleksios, “Ben yeni tesisler ve yeni başlangıçlar için şehrin büyük yapılarının sütunlarını (ki kendi tasarladığı) kurmak zorundaydım.”

⁶⁷ Niketas Khoniates, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, Çev. Fikret Işıltan, Ank. 1995, s. 3
- 4

Onun restorasyon işi, her nasılsa, geçici ve yüzeysel olarak basarili oldu. Erken Ortaçağ Bizans'ının durumu Heraclius'un ve III. Leo'un zamanındaki ile benzerlik gösteriyor ve çöküşün sınırlarında olduğuna benziyordu, ama aynı zamanda imparatorluk çok olağanüstü olmazsa bile uzun süre kendi politikasını yeniden kurmasını sağlayacak iç kaynaklara (zenginliklere) sahipti, ve baştan başa her şey Asya'yı kontrol altında tutma denemeleri ve imparatorluğun en büyük arzusu idi.⁶⁸

Ioannes Komnenos (1118-1143); Aleksios'un 37 yıl ve dört buçuk aylık hükümetinden sonra Ioannes imparator sıfatıyla devletin yönetimini eline aldı; akraba ve dostlarını yakınlıklarına uygun oranlarda mükafatlandırdı. Kendisini çok sevdiğini hissettiği ve tahtını de herkesten çok borçlu olduğu kardeşi Isaakios ile çok sıkı bir bağlılık içindeydi. Ona tahtta ve sofrasında kendisine eş yer verdiği gibi, babası Aleksios'un daha önce Isaakios'a bahşetmiş olduğu Sebastokrator unvanını da tasdik ve teyid etti. Kendi danışmanlıklarına, akrabalarından Parakoimomenos unvanını verdiği Ioannes Komnenos ile Protovestiarios Gregorios Taronites'i tayin etti. Bunlardan Ioannes, işler bütünüyle kendi isteğine uygun yürümediğinde, kızgın kızgın kaşlarını çatardı ve kendisini o kadar büyük görmekteydi ki, kısa zamanda makamından oldu.⁶⁹

Ioannes'in birçok oğlu vardı. Bunlardan en yaşlısı Aleksios'u, purpur ve kırmızı papuç (imparatorlara mahsus papuç) giymesine müsaade ederek, şereflendirmişti; ahali kendisini imparator olarak selamlarken bu oğlunun adını zikretmek zorundaydı. Daha küçük yaşta olan oğulları, Andronikos, Isaakios ve en küçük oğlu Manuel'i Sebastokrator unvanıyla şereflendirmişti.

İmparator Ioannes (1143 yılı nisanında) ava çıktı ve sürüden ayrı yaşayan bir yaban domuzuna rastladı. Mızrağını hayvanın göğsüne sapladı eli gevşeyip mızrağı kaydırıldı. Elinden kurtulan mızrak da bu arada imparatorun yanında bulunan ve uçlarına zehir sürülmüş oklarla dolu kuburluğa çarptı. Tersine dönen kuburluktan düşen zehirli oklardan birisi de imparatorun küçük parmağı ile yüzük parmağı arasındaki ete battı. Zehirlenme bir süre sonra yayıldı ve

⁶⁸ George Ostrogorsky, *History Of The Byzantine State*, Belgrad 1968, 356- 357

⁶⁹ Niketas Khoniates, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, Çev. Fikret Işıltan, Ank. 1995, s. 5

sonunda hayati önemdeki uzuvlara ulaştı. Yavaş yavaş bu uzuvlar soğuyarak cansızlaştılar ve imparator da pek az sonra ruhunu teslim etti.⁷⁰

Manuel Komnenos (1143-1180); Manuel'in imparator seçilmesi ve başşehre başarılı girişi dolayısıyla icra edilen Tanrı'ya şükür ayininden sonra Manuel – Patrik Leon Styppes vefat etmiş olduğundan – patriklik tahtına ve kilisenin dümenini eline almaya layık ve aynı zamanda büyük kilise (Ayasafya)'de başına imparatorluk tacını giydirecek bir adam aramaya başladı. Bunun için akrabalarının en önemlileri, senatörler ve yüksek ruhanilerle istişarede bulundu. Birçok kişi üzerinde duruldu ve nihayet büyük çoğunluk Okseia manastırına mensup bir keşiş, Mikhail, üzerinde birleşti. Çünkü bu, namusu ile tanınmış, çok aydın bir kişiydi. Böylece Mikhail patrik seçildi ve derhal kendisini patrik olarak kutsayan Manuel'i imparator olarak takdis etti. İmparator kiliseye girdiğinde ağabeyi Isaakios da refakatindeydi ve iki kardeş – hiç kimsenin ümit etmeye bile cesaret edemediğini gerçekleştirerek – birbirlerine barış öpücüğü verdiler. Çok çabuk öfkelenildiği ve çoğu zaman anlamsız nedenlerle insanları ölçsüz cezalara çarptırdığı için Isaakios'u halk sevmiyordu. Üstelik O, koca cüssesine rağmen korkağın biriydi ve erkeğe benzer tarafı yoktu. Bütün bunlardan ötürü her iki kardeşin gerçekten hükümdar sıfatına layık, hakim babaları Ioannes, Manuel'i taç ve taht için seçtiğinden dolayı herkes tarafından övüldü ve hatırası bir kez daha tebcil olundu.

İmparator Manuel, üç ay eksik otuz sekiz yıl hükümdarlıktan sonra öldü. Pantokrator kilisesi girişinde, yan tarafta gömülüdür.⁷¹

Doğu İmparatorlarını genel olarak değerlendirecek olursak: İmparatorluklarını Bizans dönemine taşıyan Doğu imparatorları (tümüyle silik kişiler olmasalar da) kişilikleriyle ve yaptıklarıyla öne çıkan insanlar değillerdi; yine de uzun süre tahtlarında kaldılar ve Doğu İmparatorluğu şöyle ya da böyle Batıdaki karşılığı gibi çökmeyip yaşamını daha yüzlerce yıl sürdürdü.

Doğu da, Batı da barbarların etkisine aynı derecede açıktı. Sonlarının ayrı olması, politik koşullarının farklılığından değil, yöneticilerinin karakterlerinden kaynaklanmıştır. Batıda Theodosius'un soyu tükendikten sonra (İ.S. 455) imparatorlar kısa ömürlü kuklalar oldu.

⁷⁰ Niketas Khoniates, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, Çev. Fikret Işıltan, Ank. 1995, s. 26

⁷¹ Niketas Khoniates, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, Çev. Fikret Işıltan, Ank. 1995, s. 35

Onları imparator yapan da, tahttan indiren de kendi ordularının komutanlarıydı. Komutanların tamamı istisnasız Germendi.

Öte yandan Doğu'da imparatorlar, tahtlarını silah ya da entrikayla tehdit eden hırslı ve gözü yükseklerde olan komutanları sırayla ortadan kaldırıyorlardı... Ordularında Germenlerin hiçbir zaman batıdaki güce yükselmemiş olması, bu işi kolayca başarmalarını sağlamıştır.⁷²

⁷² Michael Grant, *Roma'dan Bizans'a*, Çev. Z. Zühre İlkelen, İst. 2000, s. 72

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SARAY YAŞAMI VE İMPARATOR

Yönetimin merkezi imparatorluk binası, diğer bir deyişle tüm emirlerin çıktığı Konstantinopolis'teki imparatorluk sarayları,¹ sadece mimarisi ve ihtişamıyla değil Bizans siyasetine yön veren olaylarıyla, entrikalarıyla, eğlence yaşamıyla da oldukça dikkat çekmiştir. Bu anlayış içerisinde bu bölümde, imparatorun ailesinde-protokole, dinsel törenlerden-şölenlere uzanan bir tabloyu vermeye çalışacağız. Bu tabloyu verirken de amacımız Bizans siyasetini, toplumsal yapısını kısmen de olsa ortaya çıkarmaktır.

1. İmparator ve Saray Törenleri

Saray yaşamı büyük bölümü söylevlerden meydana gelen törenlerle düzenleniyordu. İmparatorun huzurunda yalnızca encomia (övücü konuşmalar) değil ama aynı zamanda düğün söylevleri ve cenaze töreni söylevleri de veriliyor, mezar yazıtları okunuyordu. Kent çevresinde geçit alaylarının düzenlediği dinsel şenlikler, bir göreve terfi edilme törenleri ya da Hipodromda düzenlenen oyunlar saray yaşamını renklendiriyordu. Bütün tören alaylarında, şölenlerde ya da ayinlerde rütbe sırasına sıkı sıkıya bağlı kalınıyordu; önde imparator ve imparatoriçe, onların ardında Caesar, nobilissimos ve kuropalates gidiyordu. Unvan ve resmi görev taşıyanlara rütbelerini gösteren nişanlar verilmişti. İmparator yalnızca kendine ait parlak erguvani-kızıl giysiler giyiyor ve erguvan rengi mürekkeple yazıyordu. Erguvan rengine yakın öbür renkler imparatora en yakın rütbelere ayrılmıştı. Doruk noktası imparatora ulaşabilmek olan bu mutlak hükümdarlığın kişisel niteliğini göz önüne alırsak, söz konusu kuraların önemi açıkça anlaşılır.²

Ortodoks kilisesinin ikona-kıncılık üstündeki zaferi, dinde şekilciliğin gelişmesine, eski geleneksel seremonilere dönüşe, sarayda teşrifatın, üst mevkilerin, unvanların artmasına katkıda bulunmuştur. Bu şekilcilik, teşrifat, mevkiler anlamsız değildi; her birinin, devletin siyasal örgütlenmesinde önemli bir varlık nedeni ve yeri vardı. Kurumsal bakımdan mutlak irade sahibi 'basileus'ların davranışları, uygulamada, zincirleme seremoniler ve karmaşık bir teşrifatla yöneten sınıfın ortak bilgeliğini ve deneyimini

¹ *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, "Bezsl/ Cami Maddesi" C. 4, İst. 1986, *Milliyet*, s. 1718

² Barbara Hill, *Bizans İmparatorluk Kadınları İktidar, Himaye ve İdeoloji*, Çev. Elif Gökteke Tut, İst. 2003, s. 32

simgeleyen protokol kurallarıyla sınırlanmıştı. O çağda hiçbir şey, imparatoru katı protokol kurallarına uymaktan alıkoyamaz; yaşam tarzını geleneksel şekillerine karşı çıkmasına izin veremezdi. Seferde ya da döndüğünde; sırkte; nadide mermerler ve muhteşem mozaiklerle bezenmiş sarayının geniş, şatafatlı dairelerindeki kabullerde; Ayasofya'ya ya da başka bir kiliseye gidişinde, imparator her adımını bir seremoni kuralına göre atıyordu. Bizans hükümdarını insanlığın geri kalanından ayıran büyük farkı vurgulamaya yönelik bu karmaşık protokol ve abartılı saygı sayesinde, imparator Tanrının yeryüzündeki temsilcisi gibi görünüyordu.³

Tüm yönetim saray ve kamu görevleriyle ilişkili kişilerin, soyluların ve memurların sırasını kesin şekilde belirleyen bir hiyerarşiye dayanıyordu.⁴ Mevkiler sivil olsun, askeri olsun, hizmet yada komuta kademelerine karşılık gelir. Mevkilere gelecekler imparator emriyle belirlenir, mevkileri her an geri alınabilir. Buna karşılık unvanlar ve bu mevkilerin nişanları ilke olarak yaşam boyu geri alınmaz. Bunlara artık kaldırılmış eski yüksek memurların adları verilir. (Sezar, magistros, patrikios, konsül, protospatharios yada “ birinci kılıççı gibi”)⁵ Bu makamlara, çoğu zaman gerçek ve hiyerarşisi iyice belirlenmiş görevler de ekleniyordu. En yüksek mevkiler genellikle hadımlar tarafından işgal edilen preapositos yada seremoni başkanlığı, parakimomenos yada başmabeyincilik, protovestiaros yada gardropçubaşılık idi.⁶

Unvan ve mevki hiyerarşisi, geniş ölçüde birbirine koşuttu. Daha önemli bir mevkie geçildikçe daha yüksek bir unvan elde edilir. Mevkiinin de kazandırdığı bir iktidar vardır, ortak toplumsal konumu yükselten unvandır. Bir kişiyi tanımlarken adından önce unvanı belirtilir, mevki ise belirtilmek zorunda değildir, dolayısıyla ikincildir. XI. yüzyıldan başlayarak alçak mertebedeki unvanlar satın alınabilir oldu, hatta imparator VII. Konstantinos'un yazdığı törenler kitabının içinde bu unvanlarla ilgili bir tarife bulunmaktadır.⁷ Saraydaki tören kuralları, en üst düzey görevlilerin imparatorlarla belli bir “samimiyet” içinde olmalarına olanak tanır, özellikle de imparatorun bu kişilere altın salonda verdiği yemekler sırasında; her birinin saray hiyerarşisi içindeki yerine göre hükümdara ne kadar yakın oturabileceği bellidir. Saray yaşamına getirilen bu katı düzene

³ M. V. Levchenko, *Kuruluşundan Yıkılışına Kadar Bizans Tarihi* Çev. Maide Selen, İst. 1999, s. 175

⁴ M. V. Levchenko, *a.g.e.* s. 144

⁵ Michel Kaplan, *Bizans'ın Altınları*, Çev. İhsan Batur, İst. 2001, s. 40-41

⁶ M. V. Levchenko, *Kuruluşundan Yıkılışına Kadar Bizans Tarihi* Çev. Maide Selen, İst. 1999, s. 144

⁷ Michel Kaplan, *a.g.e.* s. 35

(taksis) Bizanslılar büyük saygı duyar ve üst düzey görevlileri bu kuralları taktika adını verdikleri kitaplarda toplardı.⁸

Saray törenleri hem karmaşık hem de sıkı kurallara bağlıydı. X. Yüzyıla gelinene kadar o denli karmaşıklaşmıştı ki, aydın ve yetenekli imparator VII. Konstantinos Porphyrogenitos bunu tüm ayrıntılarıyla törenler kitabına kaydetmeyi gerekli görmüştü. Öncelikle Konstantinos töreni “iç uyumun dış biçimi” olarak tanımlamış ve “törenlerin saray saygınlığını arttırdığına” ilişkin inancını ifade etmiştir. Onun tanımladığı belli başlı törenler dizisi Justinionos zamanında incelenmiş ve imparatorun başkentinden ayrılışında ve oraya dönüşünde, hipodromdaki oyunlar gibi törenler de hazır bulunmasında, elçilerin kabulünde, dinsel ve resmi bayramlarda olduğu gibi taç giyme sırasında imparatorluk ailesindeki doğumlarda, evliliklerde ve cenazelerin gömülmesi sırasında izlenecek kurallar belirlenmiştir. Fakat ince ayrıntılar X. Yüzyıla kadar kesinleşmemiştir.

Bu törenlerin başında gelen İmparatorun uğurlanma ve karşılanma törenidir. Bir imparator başkentinden ayrıldığı yada oraya geri döndüğünde oğulları, patrik, senatörler, üst düzey ordu ve donanma mensuplarına kent sınırlarının uygun bir noktasında uğurlanır ya da karşılanırdı. Eğer Avrupa’ya yaptığı bir seferden dönüyorsa, o zaman bu karşılama töreni başkentten batısında kara surlarındaki Hebdoman Kalesi’nde yapılırdı. Bazen de aynı çevrede bulunan bir çadırda yer alırdı. Karşılama töreni yapıldıktan sonra, imparatorun başkentine altın kapıdan girmesi ve muhafızlarının başında atlı olarak Mese ya da Ana caddeyi kat ederek Theodosios ve Konstantinos forumlarını geçtikten sonra Hipodrom yanından ilerleyerek geriye Büyük saraya ulaşması gelenek olmuştu.⁹

Saray törenlerinden ikincisi elçilik heyetlerinin kabulü törenidir. Bu törenin ilk sahneleri elçi ve maiyeti Bizans sınırına vardığında başlardı. Konstantinopolis’e vardığında diplomat ve maiyetindekiler kendilerine ayrılan eve götürülürlerdi. Toplantı için karşılaştırılan günde, elçinin kendi hükümdarından imparatora getirdiği ve imparatorun alacağı armağanlar herkesin görebilmesi için sarayda sergilenirdi.

⁸ Michel Kaplan, *a.g.e.* s. 35

⁹ Tamara Talbot Rice, *Bizans’ta Günlük Yaşam*, Çev. Bilgi Altınok, İst. 2001, s. 48-49

İmparatoru görür görmez herkesin dizleri üzerine çökmesi beklenirdi. Bu görünüm görkemi onu görme ayrıcalığına sahip kişiler üzerinde istenen etkiyi yaptıktan sonra elçi tahta doğru götürülürdü; ama ilerlerken basileus'un önünde diz çökmek üzere üç kere durdurulurdu.

İmparatorların giyimi: İmparator yakasının çevresi, göğsünün ve sırtının ortasına kadar mücevherler ve işlemelerle bezeli bantlar ile süslenmiş gösterişli brokardan yapılmış dar ve uzun bir giysi giyerdi. Taçlar biçim açısından zamana göre biraz değişirdi.¹⁰ İmparatorlar mor giysiler, mor ayakkabılar giyerlerdi. Mor odalarda ya da salonlarda dolaşırlardı. Mor Bizans'ın kutsal rengiydi.¹¹ Mor, Bizans imparatorlarının ve imparatoriçelerinin simgesi. Mor odalarda doğuyorlar, mor salonlarda tahta çıkıyorlar, öldükten sonra mor lahitlere konuluyorlar.¹² Koyu erguvan rengi bir deniz kabuklusundan alınmış ve yalnızca imparatorun kutsal kişiliğine özgü kılınarak sarayın kullanımına ayrılmıştı. Tahtın ayrıcalığından, buna el uzatacak tutkulu kimseler, hükümdarın saygınlığına karşı suç işlemiş sayılıyorlardı.¹³ Erguvani ipek kumaş yalnızca imparatorun kullanımı içindi. İmparator, üst düzey görevlilerine ve anlaşma yaptığı yabancı hükümdarlara bu kumaştan yapılmış görkemli armağanlar verirdi.¹⁴

2. Dinsel Törenler

Vaftiz Töreni: Yüzyıllar geçtikçe imparatorun hem kişisel konumunu güçlendirmek hem de mevkiinin onurunu arttırmak için çevresindeki görkemi arttırmak üzere ayrıntılı bir saray töreni gelişti. İmparatorun her kesmi görünüşü, tıpkı debdebeli bir dekor önünde değişmez bir biçimde gözler önüne serilen bir bale gösterisi gibi kurallara uygun olarak düzenlenmiş ve tasarımlanmıştı.

Katedrale giderken ve orada dönerken yapılan resmi törende yer alan herkes beyaz giysiler giyiyorlardı. İmparatorluğun en soyluları alayın en önünde yürürdü. Onları binlerce yıldız gibi parıldayan yakılmış mumları taşıyan imparatorluk alayları izlerdi. Yüksek

¹⁰ Tamara Talbat Rice, *a.g.e.* s. 50

¹¹ Orhan Duru, "İstanbul Bizans'ı" *Sanat Dünyamız Dergisi*, S. 69-70, İst. 1998, s. 57

¹² Prokopius, *Bizans'ın Gizli Tarihi*, Çev. Orhan Duru, İst.2001, s. 7

¹³ Edward Gibbon, *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi Bizans*, Çev. Asım Baltacıgil, C.4, İst. 1994, s. 63

¹⁴ Michel Kaplan, *Bizans'ın Altınları*, Çev. İhsan Batur, İst.2001, s. 74

mevkideki bir soylu, imparatorun bebeğini taşıırken erguvan giysiler içindeki babası onun peşinden giderdi. Seyirciler bile gösterişli giysiler giyerlerdi.¹⁵

İmparatorun Defnedilme Töreni: Bir imparator öldüğünde gövdesi, başında tacı, üzerinde divitission'u, khlamys'i ve erguvan rengi papuçlarıyla on dokuz Klineli salona konurdu. Ayasofya katedraline bağlı olan ruhban sınıfı ve senatörler ağıtlar söyleyerek çevresinde dururlardı. Üç kere, 'Git İmparator, Efendilerin Efendisi, Lordların Lordu seni çağırıyor' diye bağırdıktan sonra, imparatorun gövdesi saray muhafızları tarafından Khalke'ye götürülürdü. Oradan da Mese yoluyla son dinlenme yerine taşınırdı. Ölen hükümdarın son dinlenme yerine varıldığında öne çıkıp, 'Gir İmparator: Kralların Kralı, Efendilerin Efendisi'diye bağırarak teşrifatçıya düşerdi ve sonra da yine o, 'Tacını çıkar' diye bağırdı. Bu sözler üzerine devlet tacı ölü adamın başından çıkarılır ve yerine erguvan renginde bir çember takılırdı. Bundan sonra tabut kapatılır ve gömülürdü. Bir imparatoriçe söz konusu olduğunda da benzer bir tören yapılırdı.¹⁶

Dinsel Bayramlar: İsa'nın temsilcisi rolündeki imparatorun her biri kendine özgü bir biçimde kutlanan başlıca dinsel bayramlarda yerine getirmesi gereken görevleri vardı. Pagan geleneklerinden birçoğu Hristiyan törenlerine uyarlanmıştı. Böylece bir pagan geleneği olan 15 Ağustos'ta bağbozumunun kutlanması imparator ve patriğin pek uzak olmayan bir bağda bağbozumu bayramını kutlamak üzere bir alayın başında kenti terk etmeleri için bir nedendi. Bu gibi olaylarda imparatorun atının bacaklarına ve kuyruğuna ipek kurdeleler bağlanır ve koşumlarına mücevherler kakılırdı. Noel gününün saptandığı X. yüzyılın sonuna kadar Güneş Tanrısının onuruna 25 Aralık'ta ulusal bir bayramın kutlanması gelenek olmuştu. Bu kutlamalar sırasında Güneş Tanrısını temsil eden imparator köken olarak Güneş Tanrısının simgesi olan bir hale ile ortaya çıkarak bir tür geleneksel bir pantomim oynardı¹⁷

İmparatorla konuklarının, Noel günü On Dokuz Divanlı Ev'de nasıl akşam yemeği yedikleri üstüne, kronolojik olarak üç yüzyılı kapsayan en az dört tasvir var. İlki, kuramsal bir tasvir: Seremoniler Kitabı'nın bir parçasını oluşturuyor, aşağıda tasvir edilecek olayda kitabın derleyici Liutprand'a ev sahipliği ediyordu. Burada, imparatorun Ayasofya'dan

¹⁵ Tamara Talbat Rice, *Bizans'ta Günlük Yaşam*, Çev. Bilgi Altınok, İst. 2001, s. 47-48

¹⁶ Tamara Talbat Rice, *a.g.e.* s. 55

¹⁷ Tamara Talbat Rice, *a.g.e.* s. 52

saraya götürüldüğü olay anlatılır bize. Hükümdarın bu özel günde, akşam yemeğinde yanında hazır bulunanlar tarafından nasıl dalkavukça bir alkışla selamlandığı anlatılır; konuklar arasında, Liutprand gibi Phrangoi ya da Frenkler ile Harun gibi Agarenoi ya da Araplar gibi, imparatorluğa uzak yerlerden gelen insanların da bulunduğunun doğrulandığını görürüz. Ancak yemek salonunda neler olup bittiği konusunda bilgi verilmez.

İkinci tasvir, 949'da ziyaretlerinin ilkinde Konstantinopolis'in onu hala etkileyecek gücü olduğu bir zamanda Liutprand'dan gelir. O dönemde, kendisi böyle anlatır bize, akşam yemeğinde uzanma uygulaması sarayda bile istisna haline gelmişti.

Hız. İsa Efendimizin bizzat doğduğu günde, burada sofraya daima on dokuz yemek takımı konulur. İmparator ve konukları bu vesileyle, normal olarak yaptıkları gibi sofraya oturmayıp divanlarına uzanırlar ve her şey, gümüş değil, altın kaplarda sunulur. Ama yemeklerden sonra adamların kaldıramayacağı kadar ağır olan ve mor kumaşla örtülü sedyeler üstündeki üç altın çanakla meyve getirilir. Bunlardan ikisi sofraya şöyle konulur: Tavandaki açıklıklardan aşağı altın yaldızlı deriyle kaplı ve altın halkalarla donatılmış üç ip asılıdır. Bu halkalar, çanaklardan çıkan kulplara tutturulur ve alttan yardım eden üç ya da dört adamla çanaklar, tavandaki hareket edebilen bir aygıt yoluyla sofranın üstüne indirilir ve aynı yolla tekrar kaldırılır.

Noel'de şunlar olur. O (imparator) Müslüman tutsakları getirir ve bu masalara oturtur. İmparator altın masasında yerini aldığı anda, her biri iki tekerlekli küçük arabaların üstünde dört altın kap getirilir. Bu kaplardan inci ve yakutlarla kaplı olan birinin, Davut'un oğlu Süleyman'a; benzer biçimde kaplanmış olan ikincisinin, Davut'a; üçüncüsünün İskender'e ve dördüncüsünün Konstantinos'a ait olduğu söylenir. Bunlar imparatorun önüne konur ve başka hiç kimse o kaplardan yiyemez. İmparator sofradayken onlar orada durur; o kalktığında onlar da kaldırılır. Ondan sonra Müslümanlar için, başka masaların üstüne birçok sıcak ve soğuk yemek konur ve imparatorluk teşrifatçısı duyuruda bulunur: "İmparatorun başı üstüne yemin ederim ki, bu yemeklerde hiç domuz yoktur!" bunun ardından irili ufaklı gümüş ve altın tabaklardaki yemekler imparatorun konuklarına sunulur.

Sonra organon (org) denilen bir şey getirilir. Bir zeytinyağı presine benzer, dikkat çekici ahşap bir nesne olup sağlam deriyle kaplıdır. Derinin üstüne çıkacak, biçimde içine

altmış tane bakır boru yerleştirilmiştir ve onların derinin üstünde görünen bölümü altın yaldızlıdır. Farklı uzunlukta olduklarından onların ancak küçük bir bölümünü görebilirsin. Bu yapının bir yanında, bir demircininki gibi bir körük yerleştirdikleri bir delik var. Organon'un iki ucuna ve ortasına üç haç yerleştirilmiştir. Körüğü çalıştırmak için iki adam gelir ve usta ayakta durup boruların üstüne basmaya başlar ve her boru, akorduna ve ustanın çalışına göre, imparatora övgü ezgisini seslendirir. Bu arada konuklar masalarına oturtulur ve ellerinde zillerle yirmi adam içeri girer. Konuklar yemeyi sürdürürlerken müzik de sürer gider.¹⁸

3. Saray Eğlenceleri

Bizans şenliklerinin sayısı yüksekti.¹⁹ Konstantinopolis'te ya da diğer büyük kentlerde oturduğundan Hipodromdaki sirk gösterilerine ve araba yarışlarına başkanlık etmek imparatorun görevi idi. Kökeni pagan olmasına karşın bu tür eğlenceler Bizans tarihinin büyük bir bölümünde, yalnızca kentin kurulmasının onuruna 11 Mayıs'ta özel kutlamaların yer aldığı Konstantinopolis'te değil, fakat belli aralarla çevredeki diğer Hipodromlarda da düzenleniyordu. Bu olayların başlıca ögesi her arabaya yan yana dört atın koşulduğu araba yarışlarıydı. Konstantinopolis'te oyunların başlaması için işaret vermek imparatora düşüyordu. Her günün sonunda yarışlar bittiğinde kazananlara ödülleri dağıtırdı; bunlar bir aurigalion (altın bir arma) gümüş bir miğfer bir kemerden oluşurdu.²⁰ Ayrıca elçilerin görevlerini bitirmesinden sonra, çoğunlukla imparator onun onuruna bir şölen verirdi. Konuklar kesin bir öncelik sırasına göre oturtulurdu.²¹

4. İmparatorun Günlük Yaşamı

Yasa ve düzenin tek kaynağı olarak imparator zorunlu olarak çok meşgul bir insandı. Onun için gün uzundu. Her sabah kapısının üç kere vurulmasıyla uyandırılırdı. Dua etmek üzere Altın salona giderdi sonra kahvaltısını etmek üzere Altın tahtına otururdu. Kahvaltısını ettikten sonra mabeyincisini kabul eder ve o günün işlerini onunla görüşürdü sonra kendisiyle görüşülecek önemli işleri olan bakanları ve görevlileri kabul ederdi. O günün

¹⁸ Andrew Dalby, *Bizans'ın Damak Tadı Kokular, Şaraplar, Yemekler*, Çev. Ali Özdemir, İst.2004, s. 103-105

¹⁹ Andrew Dalby, *Bizans'ın Damak Tadı Kokular, Şaraplar, Yemekler*, Çev. Ali Özdemir, İst.2004, s. 103

²⁰ Tamara Talbot Rice, *Bizans'ta Günlük Yaşam*, Çev. Bilgi Altınok, İst. 2001, s. 52

²¹ Tamara Talbot Rice, *a.g.e.* s. 49-51

işleri sonuçlandırıldığında bakanlar çekilirdi, ama patrik çoğunlukla imparatorla öğlen yemeği yemek üzere kalırdı.

İmparator hemen hemen düzenlenen her resmi belgeyi imzalamak zorunluluğundaydı. Her belgenin tepesine özel bir yazı türüyle ve çok büyük harflerle imparatorun adı ve unvanı yazılır, imparator imzasını erguvan rengi mürekkeple belgenin altına atardı. İmparatorun imzaladığı her belge arşiv dosyalarına kaydedilirdi

İmparatorlar çok meşgul kimseler olmalarına ve Bizans yaşamının (ve özellikle de saray yaşamını) dikkatle tanımlanmış kurallarla sıkıca denetlenmesine karşın, Bizans hükümdarlarının yalnızca birer kukla olduklarını düşünmek yanlış olur. Hepsi de dengeli ve sağlam kişilikli insanlardı; birçoğunun ilgilendiği pek çok konu vardı ve boş saatlerini kendi kişisel zevkleriyle ilgilenererek geçirirlerdi. Bazıları çok arkadaş canlısıydı ve kendileriyle ve aile bireyleriyle resmi olmayan yemeklere katılmaları için konuk davet etme alışkanlığında iddiler ve buna karşılık uyruklarının evlerindeki yemek davetlerini de kabul ederlerdi. Hepsi de gizlilik içinde tam bir aile yaşamı sürerdi.

VI. Leon polisin, serserilerin tutuklanması için verdiği emri uygulayıp uygulamadığını bizzat görmek üzere geceleyin yalnız başına ve kılık değiştirerek Konstantinopolis sokaklarında gezmeyi alışkanlık edinmişti. Leon haber vermeden manastırları gezmeyi ve son dakikada yemek yemek üzere orada kalmayı çok severdi. IV. Mikhael (1034-1041) devrim korkusu içinde yaşıyordu ve insanların belki de ona karşı fesat tertip etmek için gruplar halinde toplanıp toplanmadıklarını görmek üzere Konstantinopolis sokaklarında atıyla dolaşırdı.²²

5. İmparator Ailesinin Özel Yaşamı

Bütün imparatorluk saraylarının kapıları düzenli bir biçimde her öğlenden sonra saat üçte kilitlenir ve ertesi gün şafakla birlikte açılırdı. Kapıları kapama ve açma görevi aynı zamanda papazlık rütbesine erişmiş bir rahip olan kapıcı başına verilmişti. İmparatorluk ailesinin özel yaşamı kapıların kapanmasıyla başlardı. İlle yaz akşamlarında erkekler ok ve cirit atmak yada güreş karşılaşmalarını izlemek gibi sporlarla uğraşırlardı. VIII.

²² Tamara Talbat Rice, *Bizans'ta Günlük Yaşam*, Çev. Bilgi Altınok, İst. 2001, s. 53-55

Konstantinos gladyatör dövüşlerini çağrıştıran bir dövüş olan gymnopodia'yı yeniden gündeme getirmişti. VI. yüzyılda satranç ve tavla gibi oyunlar doğudan Konstantinopolis'e gelmişti ve sıklıkla sarayda oynanıyordu. VIII. Konstantinos dama ve zar oyunlarının tutkunuydu. IX. Yüzyılda Theophilos İran'dan poloyu getirdi. Polo kısa bir sürede Bizans'ta yaygınlaştı; Konstantinopolis'teki ve diğer kentlerdeki hipodromlarda sıklıkla halka açık maçlar düzenleniyordu. XIII. Yüzyılda o kadar yaygındı ki, Trapezos (Trabzon) imparatorluğu kurulduğunda oranın imparatorları için özel bir polo sahası yapıldı. Konstantinopolis'teki imparatorlar bu oyundan o kadar hoşlanıyorlardı ki birçoğu bu oyunu kendi özel polo sahalarında oynuyorlardı, ama hava kötü olduğunda da soytarılar, cüceler, taklitçi komedyenler ve akrobatlar soylu efendilerini eğlendirmek üzere her zaman el altındaydılar. Komnenosların saltanatı sırasında yaşam özellikle şen ve tasasız, biraz batılı ve temelde çağdaştı. Bu hanedanın imparatoriçeleri soyfiyedeki villalarında balolar, konserler ve mim gösterileri düzenlemekten çok hoşlanırlardı. Bu villalar baştan beri imparatorların köşklerini atış kulübelerini ve şatolarını yaptırdıkları başkentin dışındaki çekici çevrelerde olurdu.²³

5.1. Saray Kadınları

Eski Çağ Hıristiyanlığında ve özellikle manastır çevrelerinde, kadın iki zıt kutup içerisinde değerlendirilmektedir; bir yanda kadın içinde Havva'nın izini taşıyan, kendini beğenmiş, itaatsizliğin sembolüdür ve ahlaki olarak yükselmek isteyenler için büyük bir engeldir. Öbür tarafta ise, kadın aynı zamanda Meryem idi. Kontrollü, mütevazı ve kendisini dine hizmete adanmış kadınlar övülüyor, özellikle din için şehit veya gazi olmuş ve manastır ehli kadınlar erkeklerle eşit olarak görülüyordu.²⁴

Her ne kadar bilginiz yeterli olmasa da, görebildiğimiz kadarıyla yönetimdeki erkeklerin çoğunluğu ikinci sınıf kişiler dince sözü geçenlerse kadınlardı. Bu kadınlar gerçekten etkileyici kişiliklere sahiptiler. Yalnızca kilise ve manastır konularında çok önemli bir işlevi yerine getirmekle kalmıyorlar, aynı zamanda diğer meselelerde de aktif bir şekilde yer alıyorlardı ve onlar Bizans tarihindeki güçlü rollerini sürdürdüler.²⁵

²³ Tamara Talbot Rice, *Bizans'ta Günlük Yaşam*, Çev. Bilgi Altınok, İst. 2001, s. 46

²⁴ Turhan Kaçar, "Ioannes Chrysostomus'un Düşüşü: Doğu Roma Başkenti'nde Din ve Politika", *Belleten*, C. LXVII, S. 250, Ank. 2004, s. 757

²⁵ Michael Grant, *Roma'dan Bizans'a*, Çev. Z. Zühre İlkelen, İst. 2000, s. 80

Bizans kadın düşmanlığı konusunda ünlüdür ve çoğunlukla ataerkil bir devlet olarak gösterilmiştir. Kuşkusuz Bizans'ta kadın düşmanları vardı; yaşadıkları dönemde seslerinin duyulabileceği ve geride görüşlerine ilişkin kanıtlar bırakabilecekleri bir konumdaydılar. Eğitimli din adamları sınıfının üyeleri ya da okuryazar çileciler olarak kutsallıkları dolayısıyla çağdaşlarından saygı görüyorlardı; yazdıkları toplanıyor sonraki kuşağın yararlanması için kopya ediliyordu. Tarihçilerin çalışmaları için bu yazılar yok olmadan korunabildi çünkü kendi dönemlerinde önem taşımaktaydı. Ne var ki kadınlar üstüne pek gönül okşayıcı olmayan görüşlerin ya da buyurgan eleştirilerin çokluğu bazı şeyleri haber vermektedir. Yasa, vaaz ya da benzeri şeylerin seslendirilme sıklığı, çoğunlukla söz konusu malzemede ifade edilen gereklerin yerine getirilmediğini gösterir. Ataerkil bir toplumda bitmeyen sorun şu şekilde ifade edilebilir: Kadınlar söz konusu toplumun sürekliliği için son derece önem taşıdıkları halde ne sahip oldukları önemin farkına varmalarına, ne de o önem doğrultusunda hareket etmelerine asla izin verilmez. Bizans gerek ekonomik gerekse çocuk doğurma açısından kadınların önemini özellikle hukuk alanında kabul etmiştir.²⁶

Bizanslı kadınlar manastıra kapatılmıyordu ve kısıtlayıcı giyim yasalarına tabi değillerdi. Ama sokaklarda çok fazla kadın görmek alışlagelmiş bir şey değildi ve kadınlar genellikle peçe takıyorlardı. Dönemin tarihçileri bir olayın ne kadar sarsıcı olduğunu vurgulamak için çoğunlukla sokaklara çıkan ya da peçelerini yırtan kadınları betimler. Kadınların evde yabancı erkeklerle karşılaşmasını önlemek ve bu karşılaşmadan doğabilecek tehlikeler konularında yaşlı General Kekaumenos'un sağduyusuna ilişkin 11. yüzyıl söylentileri kadınların kendi evlerinde serbest olduklarını göstermektedir. İmparatoriçenin sarayda "harem dairesi" olsa da, bu bölüm ana kabul salonlarından yalnızca perdeyle ayrılan ve erkeklerin girmesine izin verilen bir bölümdü. İmparatoriçenin hamileliğinin son günlerini geçirdiği ve doğum yaptığı ayrı bir oda vardı. Bu oda erguvan rengi döşenmişti. İmparatorun meşru çocuklarını belirten "erguvan-odada-doğan" ya da porfirogennitos unvanının ortaya çıkmasına yol açmıştır. İmparatoriçe bu bölümde hamileliğinin son günlerini doğacak çocuğu için giysiler dikerek geçiriyordu. Giysi dikmek her toplumsal düzeyden kadın için kuşkusuz tek ticari etkinlik olmasa da, en önemli etkinliklerden biriydi.

27

²⁶ Barbara Hill, *Bizans İmparatorluk Kadınları İktidar, Himaye ve İdeoloji*, Çev. Elif Gökteke Tut, İst. 2003, s. 15

²⁷ Barbara Hill, *Bizans İmparatorluk Kadınları İktidar, Himaye ve İdeoloji*, Çev. Elif Gökteke Tut, İst. 2003, s. 17

Saraylarda kadınlar gündelik işlerin uzağında, harem dairelerinde yaşardı.²⁸ Bizans imparatorluğu, IV.yüzyıldan 1453'te düşüşüne değin, bin yıl egemenlik kurmuştur. Bu bin yıl boyunca kadınlara yaşamın hemen her alanında sınırlamalar getirilmişti. Bunlardan bazıları yasal tebliğ diğerleri de ima şeklindeydi. IX. Yüzyıldan Bizans'ın düşüşüne dek, Bizanslılar, kadınlar konusunda ender rastlanır bir tutuculuk sergilemişlerdir. Kadınları toplumdan tamamen soyutlamak adına adımlar atmışlardır. Örneğin, imparatorluk ailesinin kadınları sarayın içinde erkeklerden uzak özel bir bölgeye yerleştirilmişti; kentli kadınlar da Konstantinopolis'in büyük katedrallerine gittiklerinde tapınağın sol tarafına, sağda oturan erkeklerden uzağa otururlardı.²⁹

XIII. ve XIV. Yüzyıllarda Bizanslı kadınlar, önceki kuşaklara göre daha özgür hissediyorlardı kendilerini ve yaptıklarında olsun, söylediklerinde olsun daha fazla özgüven sergilemekteydiler. Bizans toplumu, bütün dönemlerde de olduğu gibi kelimenin tam anlamında yine ataerkildi. Ancak sıklıkla imparatoriçe, prenses, ana rahibe gibi kimliklerle de güçlü mütehakim kadınlar çıkarıyordu. Bunun en ünlü örnekleri Justinionos'un karısı İmparatoriçe Theodora, entelektüel prenses Anna Komnena ve VIII. Yüzyıl sonunda yaşayıp tam bir imparator olarak hüküm süren, hatta az kalsın Charlenogne ile evlenecek olan imparatoriçe Eirenejdi.³⁰

5.1.1. Anne

Bizanslı ideal imparatorluk annesinin nasıl olduğu konusunda bir fikir edinmek için bir takım söylevlerden, şarkı sözlerinden ve tesellilerden yararlanılabilir; ohrili Teofilaktos'un Konstantinos Dukas ve annesi Alanialı Maria'ya, Aleksios Komnenos ve annesi Anna Dolassene'ye hitaben verdiği söylevler teselli ve Prodromos'un sebastokratorissa Eirene'nin oğlu için söylediği doğum günü şarkısı bunlardan birkaçıdır.

XI. yüzyıl ortalarından imparatorluğun bitimine kadar Bizans'taki kadınlar için en güçlü ideolojik rol anne rolüydü. Orta dönem Bizans'ında ömür boyu bakire kalarak cinselliğin yadsınması ve rahibelerin (gerekirse) kılık değiştirmesi iktidara giden birer yoldu. Komnenosların aile imparatorluğunda hanedanı devam ettirmek amacıyla çocuk yapılması

²⁸ Michel Kaplan, *Bizans'ın Altınları*, Çev. İhsan Batur, İst.2001, s. 80

²⁹ Diane Toullatos-Miles, "Bizans'ta Kadın Besteciler" Çev. Asuman Kafaoğlu-Büke, *Sanat Dünyamız Dergisi*, S. 69-70 , İst. 1998, s. 144

³⁰ Donald M. Nicol, *Bizans'ın Soylu Kadınları On Portre,1250-1500*, Çev. Özden Arıkan, İst. 2001, s. 3

kadınların en önemli görevleriydi ve dolayısıyla da kadınların potansiyel olarak en çok güç sağladıkları alan buydu. İdeolojiyi hem yansıtan hem de yasalara döken hukuk, babanın ölümünden sonra reşit olmayan bir çocuğa vesayet edecek en uygun kişinin anne olduğunu kabul ediyordu. Dul kadın ailesinin reisi olarak kabul ediliyor, cinsiyetleri vesilesiyle kadınlara verilmeyen kimi sorumlulukları üstleniyordu. Bütün mallar çocukları için korunup³¹ saklanmak üzere dul annenin yönetimi altındaydı; eğitim, evlilik ve drahoma konularını halletmek onun göreviydi. Yasa gereği çocuklar annelerinin haklarını elinden alamıyordu ve ona saygı gösteriyordu.

Annelikle ilişkilendirilen ilk erdem doğurganlıktır. Teofilaktos Maria'ya hitaben yazdığı söylevde, Tanrının anneliği sevdiğini dile getirerek annelerin kurtuluşunu ilan etmiştir; Anna Dolassene'ye övgüsünü onun doğurgan anneliğiyle doruğa çıkarmıştır. Anna elbette Maria'dan daha başarılıydı; Maria'nın bir çocuğuna karşılıko, sekiz çocuk doğurmuştu. Teofilaktos gerçekten de çocukların mutluluk verdiğini anneye değinirken 112. Mezmur'u alıntı yaparak Anna'ya "kutsanmış" diyebilirdi. Anna Komnene için bir cenaze töreni konuşması yazan 12. yüzyıl retorikçisi Tornikes, çocukların bir kadın için kocadan daha önemli olduğunu çünkü erkekle kadın arasındaki çözülmez bağı güçlendirdiklerini ve bağlılığı ilk baştaki duruma getirdiklerini vurgulamıştır. Ailenin torunlara ve torunların torunlarına uzanan genişlemesi Anna'nın nasıl öbür kadınları geçtiğini ve onların başarılarını gölgede bıraktığını ortaya koymaktadır.

Ailenin yalnızca genişletilmesi değil, iyi ve sağduyulu bir biçimde yönetilmesi de annenin göreviydi. Maria'ya bir annenin çocuklarının ölçülüğünü gözetmesi gerektiği hatırlatılıyordu; Anna ise ailesinin bütün farklı dallarını birleştiren ve onlara yardım eden kök olduğu için övülüyordu. Çocukların dünyayla yüzleşmeye hazırlanmak için zihinlerinin gelişmesi gerekiyordu; bunun için uygun öğretmenler tutmak ve çocukları ölçülü, ılımlı olmaya alıştırmak yine annenin göreviydi. Anna Dolassene imparatorluk saraylarında ölçülü ve sağgörülü bir atmosfer yaratmıştı ve ailesi nasıl yaşanması gerektiği konusunda canlı bir örnek oluştururken, çevrelerindeki insanları erdemli olmaya teşvik etme rolünü üstleniyordu. Eirene'nin oğlu için yazılan doğum günü söylevi bile, kısa olmakla birlikte Eirene'nin oğlunu asker olmaya hazırlayacağı beklentisi taşıyan bir ifade içeriyordu. Briennios'un

³¹ Barbara Hill, *Bizans İmparatorluk Kadınları İktidar, Himaye ve İdeoloji*, Çev. Elif Gökteke Tut, İst. 2003, s. 81

verdiği bilgiye göre Anna Dolassene küçük oğullarının ilerideki eğitimi için çaba göstermiştir. Söylevde değinilmeyen bir başka benzer görevse dinsel anlamda rehberlik sağlanmasıydı. Anna Dolassene bu alanda da görevini yerine getirdi: Aleksios için Roussel'e karşı düzenlediği seferde ona eşlik edecek manevi bir baba tayin etti. Hoca tutmak annenin işe uygun kişilerle, yani imparatorluğun aydın sınıfıyla ilgili bilgi sahibi olmasını, onlarla temas kurabilmesini gerektiriyordu. Çocuk bakmak kadınların kendi inisiyatifleriyle hareket edebileceği ve bundan dolayı övgü kazanabileceği bir edimdi. Yenilenme ancak kabullenilmiş bir rol içinde, yenilikçi davranış o rol için uygunsuz olarak algılanmadığı sürece gerçekleşebilir. Bu olgu, VI. Konstantinos'un annesi ve naibi, 8. yüzyılda yaşamış imparatoriçe Atinalı Eirene tarafından ortaya konulmuştur. Henüz tahta çıkamayacak kadar genç bir imparatorun annesi olarak kazandığı güçlü konumdan yararlanan ve egemen ideolojinin kadınlar için meşru gördüğü bir rolü oynayan, Atinalı Eirene, oğlu reşit olduktan sonra iktidarı tam anlamıyla elinde tutmayı başarmıştır. Ama kilisenin nezdinde bir anne olarak şöhreti, daha sonraki kuşakların nezdinde çocuğunu kör eden anne rolünü gölgelemesine karşın, yaptıkları rahatsızlık yaratmıştır. Tek başına hüküm sürdüğü dönem görece kısadır.

Bizans'ta olması beklendiği üzere iyi bir anne yaşamını Tanrı'ya yöneltmeliydi, bu da zamanının çoğunu çocukları için dua etmeye ayırmak demektir. Teofilaktos Alanialı Maria için dua etmekle soluk alıp vermenin aynı şey olduğunu söylemiştir. Anna Dolassene ise bütün gecelerini dualar ve gözyaşları içinde geçiriyordu ve böylece çocukları için zaferi garantiliyordu. Aleksios'a İskitlere karşı kazandığı zaferlerden dolayı defne dallarından taç giydiren, Anna Dolassene oldu. Cennetle insanlar arasında dindarca aracılık etmek yalnızca aileyle sınırlı değildi, ama annenin özel rolü öteki inanlara da ayrıntılı bir ilgi ve özen göstermesini gerektirmiyordu.³²

5.1.2. Eş, İmparatoriçe

Herhangi bir mutlakıyet rejiminde erkekler ve kadınlar mutlak hükümdarlar ilişkilerine göre tanımlanırlar; Bizans'ta da durum böyleydi. İmparatorun çevresindeki bütün erkekler imparatorla olan ilişkilerine göre tanımlandığı için, Komnenoslar dönemin tarihsel

³² Barbara Hill, *Bizans İmparatorluk Kadınları İktidar, Himaye ve İdeoloji*, Çev. Elif Gökteke Tut, İst. 2003, s. 84 -85

bağlamında kadınlara da aynısını uygulamak kabul edilebilir bir yöntemdir. Bu bir toplumsal cinsiyet (gender) farkı değil, siyasal bir sistemdir. Kadınların imparatorla ilişkisi, gerek kendileri gerekse toplum hakkında o dönemde en önemli şeylerden biriydi. Kimisi imparatorun karısıydı, kimisi ise duldu. Bizans toplumu ve ideolojisinde farklı medeni durumların yarattığı etki açık ve anlaşılır bir hale gelecektir.³³

Bizans'ta imparatoriçenin ayrıcalıklı bir konumu vardı. İmparatorla evlenince taç giyiyor ve o andan itibaren imparatorluk meşruiyetinin aktarımcısı olarak görülüyordu. Gösterişli giysilerini giyerek kendi kadınlarının eşliğinde tören ve ayinlerde yer alıyordu. Şölenlerde yöneticisiyle birlikte bir masası vardı. İmparator öldüğünde imparatoriçeye tahtın varisini seçme ya da onunla evlenme çağrısında bulunulması, imparatorluğun ilk yüzyıllarından itibaren bir gelenek haline gelmişti. Bizans, tahtın babadan oğla geçtiği bir toplum olmamasına karşın, saltanattaki aileler arasında bir bağ bulunmasına değer veriliyordu. Eski imparatoriçenin yeni imparatorla evlenmesi bu bağı en ekonomik biçimde sağlıyordu. Yeni imparatorun seçilmesi de imparatoriçenin kişiliğine ve imparatorluğun o zamanki özel durumuna bağlı olarak imparatoriçenin insiyatifine bırakılabilirdi. Birçok imparatoriçe özellikle 8. yüzyılda Atinalı Eirene ve 9. yüzyılda Teodora, henüz tahta çıkacak yaşa gelmemiş oğullarına naiblik etmişlerdir. Ne var ki, 11. yüzyıl kadınlarının siyasal gücü ve 12. yüzyılda uğradıkları nüfuz kaybı, bireysel beceriye ve dolayısıyla beceriksizliğe bağlı değildir. Ayrıca bu açıklama gerektiren bir olgudur.³⁴

Bizans imparatoriçelerini, daima münzeviler olarak düşünmeye çok hazırız, fakat çok az yönetimde kadınların, Bizans İmparatorluğu'nda olduğundan daha iyi bir konumu ya da daha önemli bir rolü veya politika ve yönetim üzerinde daha büyük etkisi olmuştur. Bu, haklı olarak işaret edildiği gibi, “ortaçağdaki Yunan tarihinin en dikkate değer noktalarından biridir”... Bizans tarihinin hemen her yüzyılında ya kendisi saltanat süren ya da daha çok egemen güçle tahta ortak olup, imparatorları iktidara getiren kadınlara rastlanır. Bu kadınlar da ne otoritenin öne çıkan belirticileri, ne de esası eksikti.³⁵

³³ Donald M. Nicol, *Bizans'ın Soylu Kadınları On Portre, 1250-1500*, Çev. Özden Arıkan, İst. 2001, s. 3

³⁴ Barbara Hill, *Bizans İmparatorluk Kadınları İktidar, Himaye ve İdeoloji*, Çev. Elif Gökteke Tut, İst. 2003, s. 18

³⁵ Charles Diehl, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, Çev. Cevdet R. Yularkıran, İst. 1939, s. 80

İmparatorluğa mensup Bizanslı ideal eş aynı zamanda ideal hükümdar eşiydi. Art arda imparatoriçe olan iki imparatoriçe –Eirene Piroška (Macaristanlı Eirene) ve Bertha-Eirene-İçin sırasıyla Prodromos ve Ohrili Basileios’un yazdığı iki mezar yazıtı, imparator karısının hangi erdemlerle hatırlanmasını diliyorsa, onları öne çıkarmıştır. Prodromos’un Eirene Piroška için yazdığı mezar yazıtı kısaydı ve soylu bir kan, soylu bir aile ve doğurganlık niteliklerini içeriyor, kibir ve kendini beğenmişlikten kaçınma, alçakgönüllülük gibi yan anlamlarıyla manastır yaşamını kapsıyordu. Prodromos’un Eirene’nin kocası II. Ioannes için yazdığı mezar yazıtında Eirene’ye bir kez daha değinilmiştir. Bir kez daha imparatorun karısı, taşıdığı soylu kan ve güçlü ailesinden ötürü övülmüş, bütün batının efendisi olarak betimlenmiştir. Yine doğurgan bir anne olarak başarıları yüceltilmiş, oğullarının ve kızlarının sayısı da belirtilmiştir.

Barış zamanlarında kocasına eşlik etmek bir imparator eşinde övgüye değer bir davranış olmakla beraber, kocasıyla birlikte sefere gitmek ayrı bir konuydu. Basileios, Bertha’nın batıda savaşa giderken Manuel’e eşlik ettiğine değinmez, ama saray yazarı Ioannes Tzetzes, Bertha’nın öyle yaptığını belirtmiştir: Dristna’daki (Silistre) bir dostuna yazdığı bir mektupta Tzetzes, Bertha’nın sefere gitmesiyle, imparatoriçenin ışığından yoksun kaldığını belirtmekle, Bertha’nın, büyük olasılıkla bir şeytanın dürtmesi sonucu “yumuşak ve hassas imparatoriçelerin” doğasına aykırı davrandığından yakınmaktadır. Tzetzes’in seferde kocalarına eşlik eden imparatoriçelere yönelik düşmanca tutumu, 11. yüzyılda Eirene Dukaina, Aleksios’la birlikte yolculuğa çıktığında da gözler önüne serilmiştir. Anna Komnene, Eirene’yi eve dönmesi konusunda uyaran kaba küfürli yazıların, imparator ve imparatoriçe çiftinin çadırının kapısından atıldığını anlatmaktadır.

İdeal eşten bir erdem daha bekleniyordu: En azından 12. yüzyılda, ideal eşin kocasına umutsuzca, umarsızca aşık olması gerekiyordu. Bu, yalnızca karıkoca ilişkisi içinde yaşanmasına izin verilen bir duyguydu. İmparatorluğun sonuna kadar, kadınların yıkıcı ve dizginlenmez şehveti, meşru bir koca dışında herhangi bir erkeğe yöneldiğinde eleştiriliyordu. Akominatos’un 12. yüzyıl tarihi, tutkularını dizginleyemeyen ve zina işleyen kadınların sayılıp dökülmesiyle doludur. Ama yasal gereklere uyulduğunda Bizanslılar duyguların dışı vurulmasından yanaydılar. Basileios, Bertha ile Manuel arasında var olan görüş birliği ve uyumdan sık sık söz etmektedir. Prodromos’un, Anna Komnene’nin Kafkas gelini Teodora için yazdığı mezar yazıtı, bir erkekle karısı arasındaki aşkın dokunaklı bir

tablosunu çizmektedir: “Teodora hastaydı, ölmek üzereydi, ama hiç şikayet etmiyordu. Tek dileği sefere gitmiş olan, canı kadar sevdiği kocasını görebilecek kadar yaşamaktı. Kocasının yokluğu canını yakıyor, aklını başından alıyordu. Sonra Ioannes ortaya çıktı: Teodora onu sevgiyle kucakladı, ağladı; kocası da inleyip ağladı. Teodora’nın gerdanındaki çukurları gözyaşlarıyla doldurdu; yüzünü ve altın rengi saçlarını okşadı; kederinden bayılacak gibiydi.” Bu yazıt, Bizanslıların “karıkoca sevgisinde vefa” anlayışına dair ayrıntılı bir örnektir. Söz konusu anlayış 11. ve 12. yüzyıllarda halkın gitgide daha çok sevip benimsediği bir anlayıştır.³⁶

İdeal eş ve hükümdar karısı iyi bir aileden gelme, doğurgan, kocasına aşık, muhtaçlara karşı merhametli, hayır işleriyle kendini gösteren bir filantropia ile dolu kadındı. Bu açıdan imparatoriçenin dışa dönük bir rolü vardı; insanlarla konuşması, onların gereksinimleriyle ilgilenmesi bekleniyordu. Bir dereceye kadar, adaletin çarklarına da müdahalede bulunabilirdi. İmparatoriçenin merhameti, suçluları, ölüm cezasından kurtarabilirdi. Ohrili Basileios, Bertha-Eirene’nin başarıya ulaşan müdahaleleriyle ilgili belirli örnekler vermemektedir, ama Anna Komnene Aleksiad’da öyle bir olaya ilişkin kayıt düşmüştür: Annesi Eirene, Aleksios’a yalvararak Mihael Anemas’ı son dakikada kurtarmıştır. Kuşkusuz böyle bağışlama taleplerine yalnızca imparator uygun bulursa karşılık veriliyordu, ama ideal rolün içinde adalete aldırış etmemeye varan bir merhamet, bir eş ve hükümdar karısı için erdem sayılıyordu.³⁷ İmparatoriçe olmayan kutsal kadınlar da önemli bir işlev yürütmüşlerdi.³⁸

İmparatoriçeler içinde biri vardı ki Teodora... Kıbrıslı bir Yunanlıydı. Babası Konstantinopolis hayvanat bahçesinde bakıcıydı. Zaten yozlaşmış toplumun değerlerini daha gençken umursamama cüretkarlığı, ona Yarım Dünyanın Kraliçesi unvanını kazandırdı. Daha da artan cüretkarlığıyla Doğu Yarım Kürenin imparatoriçeliği konumuna yükseldi.

Fakat Teodora düşüncesiz ve uçarı bir kadın değildi. Ayrıca ister şarkıcılığı benimsesin, isterse azizeliği, seçtiği yolda çekinmeden yürürdü... Teodora’nın ününü

³⁶ Barbara Hill, *Bizans İmparatorluk Kadınları İktidar, Himaye ve İdeoloji*, Çev. Elif Gökteke Tut, İst. 2003, s. 88

³⁷ Barbara Hill, *Bizans İmparatorluk Kadınları İktidar, Himaye ve İdeoloji*, Çev. Elif Gökteke Tut, İst. 2003, s. 89 - 90

³⁸ A.A.Vasiliev, *History of the Byzantine Empire 324-1453, Vol. II*, Wisconsin 1976, s. 441

gölgeleyecek, onu unutturacak girişimler olmuşsa da, güçlü kişiliği Bizans'ın mozaikleri gibi parıldamaktadır.

Kuşkusuz, tövbekar olması ve dışarıdaki yaşamdan elini çekmesi Justinianus'a kurduğu bir tuzaktı. Justinianus onu sabahtan akşama kadar tavan arasındaki gösterişsiz odada iplik eğirirken bulurdu.³⁹ Justinianus'un kalbini kazandıktan sonra kendisiyle evlenmeye ve beraberce tahta çıkmaya muvaffak olunca herkesin nefret ve hayretine mucip olmuştu. Yaşadığı müddetçe -548'de ölmüştür- imparatorun üzerinde mutlak bir nüfuz sahibi olduğu ve devleti onun kadar belki ondan daha fazla idare ettiği muhakkaktır. Kusurlarına rağmen –parayı, nüfuzu severdi ve tahtı muhafaza için ekseriye hain, gaddar, kinlerini unutmazdı- bu büyük haris şahsiyetin yüksek kabiliyetleri, şiddeti, metaneti, kararlı ve kuvvetli bir iradesi, doğru ve berrak bir siyasi duygusu vardı ve belki şahane kocasından daha doğru görüyordu.⁴⁰

Teodora, gözüpekliğini halkın arasındaki kargaşalar ve saraydaki terör olaylarına dek uzattı. Evlendikten sonra namuslu, hiçbir tartışmaya meydan vermeyecek denli temiz kalmıştır ve amansız düşmanları bile bu konuda ona karşı hiçbir söz söylememişlerdir. Her ne denli, Akakios'un kızı aşka doymuşsa da, görevi ve durumu karşısında keyifleri ve alışkanlıklarında gösterdiği özveriler dolayısıyla karakterinin sağlamlığı övülmeye değerdir. İstekleri ve dualarına karşın, hiç yasal oğlu olmadı; Justinianus'la evliliğinin tek meyvesi olan kızı da küçük yaşta yaşamını yitirdi. Bununla birlikte, imparator üzerindeki etkinliğini, her zaman için sürdürdü. Becerikliliği ya da değerliliği ile kocasının sevgisini kazanmasını bildi.

Evliliğinin yirmi dördüncü, saltanatının yirmi ikinci yılında kanserden öldü. Doğu'nun en temiz ve en soylu kadınlarıyla evlenebilecek olan Justinianus, bu fahişe komedyenin arkasından, onulmaz acılarla gözyaşı döktü.⁴¹

Teodora döneminde, bütün kadınların ahlakı bozulmuştu. Kadınlar kocalarını aldatınca bir ceza görmüyorlardı ve böyle bir davranış onlar için ne bir tehlike yaratıyor ne

³⁹ Michael Grant, *Roma'dan Bizans'a*, Çev. Z. Zühre İlkelen, İst. 2000, s. 155

⁴⁰ Charles Diehl, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, Çev. Cevdet R. Yularkıran, İst. 1939, s. 29

⁴¹ Edward Gibbon, *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*, Bizans Çev. Asım Baltacıgil, C.4, İst. 1994, s. 51

de bir zarar veriyordu. Zira yaptıkları kanıtlanan kadınlar bile ceza dışı kalıyorlardı. Çünkü, hemen imparatoriçeye gidiyorlar ve kocalarına karşı dava açarak bir suçları olmayan kocalarını da mahkemeye sürüklüyorlardı. Haklarında bir şey kanıtlanamayan kocalar, aldıkları çeyizin bir katı para ödemek zorunda kalıyorlar ve sadık olmayan eşlerinin gösteriye girişip utanmadan aşıklarına çağrıda bulunduklarını yeniden görmek azabına katlanıyorlardı. Aşıkların çoğuysa, gerçekte aşıklık görevleri nedeniyle kazanç sağlayıp geçinmekteydiler. Bu durumda artık kocarın ağızlarını kapatıp kırbaçtan kurtulmaktan memnun görünmelerine şaşmamak gerekir. Kocalar, karılarının yaptıkları her şeyi hoş görüp farkında değilmiş gibi davranmaya, karılarının işleri ne kadar edep dışı olsa ses çıkarmamaya başlamışlardı.⁴²

5.1.3. Kız Kardeş ve Kız Evlat

İdeal kız kardeş ideal kız evlatla aynı nitelikleri sergiliyordu. İkisi de ailelerini sevmek ve onlara hizmet etmek durumundaydı. Manuel Straboromanos'un Eirene Dukaina'ya erkek kardeşi Mihael Dukas'ın ölümü üzerine yazdığı tesellide bir kız kardeşten beklenen ideal davranış örneği sergilenmektedir. Eirene Mihael'in hastalığı boyunca yiyip içmeden ve uyumadan kendi sağlığını yitirmek pahasına kardeşine bakmıştı. Özverisinin nedenlerine yapıtta değinilmemekle birlikte izlerini sıradan bir gözlemcinin görebileceği biçimde hala yüzünde taşıdığı belirtilmiştir. Eirene erkek kardeşi için yas tutuyordu, ama üzüntüsünü yiğitçe ve sessizce yüklenmişti. İmparatoriçe yorgunluktan ve üzüntüden çökmüş görünüyordu. Bunun sebebini Manuel'e bir dostu söyledi; aksi taktirde Manuel, Eirene'nin hasta olduğunu sanacaktı. Burada Aleksios Komnenos'un son hastalığında derin bir bağlılıkla babalarına bakan üç kız gibi ideal kız evlat figürleriyle bir paralellik vardır. Aleksios Komnenos'un kızları hep hazırıldılar; annelerine destek oluyor, babalarını doyuruyor, alnını siliyor, annelerini olabilecek daha kötü şeylerden koruyarak ailenin moralini yüksek tutmaya çalışıyorlardı. Kız kardeş ve kız evlat rolleri ne kadar dokunaklı ve pratik açıdan önemli olursa olsun kadına pek iktidar bahşetmez. Komnenos aile imparatorluğu'nun bir parçası olarak kız kardeş ve kız evlatlar eş niteliğiyle önemliydiler, ama eş seçimine bizzat katıldıklarına ya da bunu herhangi bir şekilde etkilediklerine ilişkin

⁴² Prokopius, *Bizans'ın Gizli Tarihi*, Çev. Orhan Duru, İst. 2001, s. 110

elimizde hiç kanıt yoktur. Yazgılarının potansiyel anlamı ve önemi araçlar için iktidara dönüşmedi. Anne olma sırasının kendilerine gelmesini beklediler.⁴³

5.2. Evlilik

Aile kurmak için Bizanslıların kullandıkları bir takım yöntemler vardı. Gerçek fiziksel evlilik çok önemli olmakla birlikte bu, yöntemlerden sadece biriydi. Yaygın olarak kullanılan bir başka yöntem manevi akrabalıktı. Bu, fiziksel akrabalıkla aynı yükümlülükleri taşıyan bir bağıdır. Daha da yaygın bir yöntem evlat edinmeydi. Evlat edinme bir yenilik değildi, yüzyıllardır süren yaygın bir uygulamaydı. Ama 11. ve 12. yüzyıllar boyunca daha çok aile evlat edinmeye başlamıştır. Bu durum karşılıklı yükümlülük ve sadakat gerektiren bir bağ yaratılmasına giderek daha fazla önem verildiğini gösteriyordu.⁴⁴

O dönem boyunca evlilik bağları zorunlu olarak hem önem hem de saygı açısından arttı; bu durumun haber verdiği kültürel değişim başarılı Komnenoslar tarafından imparatorluğun dönüşüme uğratılmasıyla tamamlandı. Değişimin kökenlerinin Makedonya Hanedanı'na dayanmasına rağmen 15. yüzyılda ayakta kalan imparatorluk, o hanedanın yönettiği imparatorluk değildi. Aile adlarının kullanılması yalnızca, esas olarak aileye daha geniş anlamda da evlilik birliğine verilen önemi vurguluyordu. Aileler arasındaki ittifaklar önem taşıırken kadınların da eş olarak bir rolü vardı. Bununla birlikte eş seçme gücü ve evlenince taşıdıkları önem toplumdan topluma değişiklik göstermiştir. İmparatorluk ailesine üye 11. yüzyıl kadınlarının çoğu evlilik konusunda konuşma özgürlüğüne sahipti ve aile çıkarlarında rol oynadıkları düşünüldüğünden, çoğunlukla bu evlilikleri bizzat ve serbestçe ayarlayabiliyorlardı. Bu ideoloji kadınlara gerçek bir güç veriyor, tarihsel kaynaklarda kadınların görünürlüğünü arttırıyordu. Zira 11. yüzyıl siyaseti destek grupları oluşturarak imparatorluk iktidarının ele geçirilmesi çevresinde dönüyordu.⁴⁵

Bizans imparatorluğunun altın çağında gerçek bir 'Romalı'nın yani Bizanslı'nın bir yabancı ile evlenmesi hiç de hoş karşılanmazdı. X. Yüzyılda Konstantinos Porfirogennetos, imparatorluk ailesinin üyeleri ile başka ülkelerden kişiler arasında ayarlanan evliliklere karşı ısrarla uyarıyordu oğlunu. Birtek 'Franklar' istisnaydı, sebebi de mesnetsiz bir iddiaydı: Güya

⁴³ Barbara Hill, *Bizans İmparatorluk Kadınları İktidar, Himaye ve İdeoloji*, Çev. Elif Gökteke Tut, İst. 2003, s. 91

⁴⁴ Barbara Hill, *a.g.e.*, s. 62

⁴⁵ Barbara Hill, *a.g.e.*, s. 63

Büyük Konstantinos Frank dünyasından gelmişti. Aradan 200 yıl geçtiğinde ise imparatorlar artık etnik saflıklarını korumakta ısrarlı davranmayı göze alacak durumda değillerdi. Bizans'ı meydana getiren hakiki Romalıların, Hristiyan aleminin diğer bölümünden ayrı bir ırk olduğu hikayesi savunulamazdı. XII. Yüzyılda Komnenos hanedanından dört ya da beş imparator, batı Hristiyan, yani Latin kadınlarla evlendi. Son hanedan Palaiologosların damarında saf ' Romalı' kanının dolaştığı pek söylenemezdi. Bizans'ın son yüzyıllarında diplomatik evlilikler ve onlara eşlik eden drahonalar, yönetici sınıfların varlıklarını sürdürmek için başvurdukları bir çare haline gelmişti.⁴⁶

Bakirelik Bizans toplumunda saygı gören bir durumdu. Fakat kilise hukukuna göre tek eşli evliliğin geçerli olduğu, zinanın suç sayıldığı bir toplumda imparatorların çoğunun metresi vardı ve eşlerini aldatmaktan çekinmiyorlardı. XII. yüzyılda eş aldatma serbest ve neredeyse resmi kabul gördüğü bile söylenebilir.⁴⁷

5.3. Boşanma:

VI. yüzyıla kadar rızalı boşanmaya izin veriliyordu. Daha sonrasında ise boşanma nedeni olan olayların, durumların bir listesine rastlanmaktadır: Zira iktidarsızlık, delilik ve ihanet. Kilise iki insanın evliliğini Tanrı'nın taraflardan birinin ölümüne kadar sürmesini istediği bir birleşme olarak görüyordu. Kadınlar için bu gelişmenin sonuçları iki türlü tartışılabilir. Birincisine göre, kolay boşanma kadınların zararına oldu, çünkü kocaları daha genç ya da daha güzel bir kadın uğruna onlardan yasal olarak kurtulabiliyordu. Bununla beraber kadınlar da mutsuz evlilikten daha kolay kaçabiliyordu. Ayrıca kilise birleşmenin bozulamayacağına ısrar ederken, evlenirken seçim yapılmasını da savunup desteklemiştir. Daha önce bir kadının tercihlerine hiç başvurmamış bir kültür için bu yeni bir şeydi. Yine de boşanmaya ilişkin olası nedenlerin listesi erkekler için daha kabarıktı; çok uzun süre ev dışında kalarak kocasını hoşnutsuz eden bir eş de bazı dönemlerde bu listede bulunmuştu. Bir başka yeni gelişme, taraflardan biri manastır yaşamına girmeyi dilerse kilisenin boşanmaya izin vermesiydi. Erkek de kadın da kutsal yemini etmek amacıyla eşinden boşanabiliyordu. Kimi zaman erdemli bir çift çocukları büyüdükten sonra farklı manastırlarda yaşamak üzere birbirlerinden ayrılıyordu.

⁴⁶ Donald M. Nicol, *a.g.e.* s. 11-12

⁴⁷ Angeliki E. Laiou, "Arzu, Aşk ve Delilik: Bizanslıların Gözüyle Cinsel İlişkiler" , *Cogito Bizans*, S.17, İst. 1999, s. 187

Bir kadının drahoması yani evlenirken ailesinden alıp getirdiği mallar üstündeki hakları olabildiğince savunulmuştur. Evlilikle çok fazla mal koşullara bağlandığı için, hukukun kadınlarla ilgili olarak gündeme geldiğini görebileceğimiz alanlardan biri mal anlaşmazlıklarıydı. Kocasını yönetebilse de drahoma kadınıydı. Kocanın drahomanın azalmasına göz yumması durumunda kadın bu malı yönetme hakkına sahipti. Kadın ayrıca kocasının evlenirken verdiği ve drahomanın belirli bir oranına göre saptanan düğün armağanlarına da tümüyle sahip oluyordu ve bunları kullanabiliyordu. Elbette gerek drahomadan gerekse düğün armağanlarından evlilikten doğacak çocukların yararlanması amaçlanıyordu; eğer kadın kocasından önce ölürse bu malların mirasçısı olarak çocuklar babalarından önce geliyordu. Ailenin babası öldüğünde dul karısı çocukların ve mal mülkün doğal muhafızı oluyordu. Ailenin reisi olarak bir erkeğin bütün yasal yükümlülüklerine ve bunları yürütecek yasal yetkiye sahipti. Malların yönetimi, çocukların eğitimi, drahomalarının sağlanması ve çocukların evlendirilmesi kocasının ölümüyle beraber kadının omuzlarına yükleniyordu.

Dul kadın bir imparatoriçeyse, bunlara imparatorluğun yönetimi de ekleniyordu. Yasal haklar açısından dul olmak bir kadının elinde tutabileceği en güçlü konumdu. Yeniden evlenmesi durumunda dul kadın, ilk ailesi ve mallar üstünde –düğün armağanları dışındaki- sahip olduğu bütün denetimini çoğunlukla yitiriyordu. Dolayısıyla yeniden evlenme kadınlar için güç kaybına neden olan bir seçenektir.⁴⁸

6. Saray Entrikaları

İmparatorluk sarayı kişisel çıkarlar, düzensiz ihtiraslar, kanlı hınçlar kargaşalığını barındırmaktan başka bir şeye yaramıyordu.

Bütün Bizans tarihi boyunca, imparatorluğun azametli iktidarı, onu kavrayamayacak kadar zayıf ellere düştüğü zaman bu hal kendini gösterecektir. İktidarın efsanevi cazibesi derhal azgın ihtiraslar yaratacak, efendisinin yanında yaşayanların her biri tahtın basamakları üzerinde yalnız kalmayı ve nihayet fırsat düşünce onu işgal edeni de kovmayı kurarak, birbirini boğazlamaktan başka bir şey düşünmeyeceklerdir.⁴⁹

⁴⁸ Barbara Hill, *Bizans İmparatorluk Kadınları İktidar, Himaye ve İdeoloji*, İst. 2003, s. 15 - 16

⁴⁹ Auguste Bailly, *Bizans İmparatorluk Tarihi*, Çev. Haluk Şaman, C. 1, İst. trz. s. 18

Konuya ilişkin bir örnek olması açısından;

II. Romanos (959-963) zamanında ordu kumandanlarından Mikeforos Fokas, Girit adasını Araplardan alarak büyük bir şöhret kazanmıştı. Bu sırada Bizans sarayında sefahat, Theodora devrindeki dereceye ulaşmış bulunuyordu. Romanos gençliğinde, lakonya'lı Teofano adlı son derece güzel ve şuh bir kızla evlenmişti. Kendisi de iri yarı, mavi gözlü, son derece yakışıklı bir delikanlıydı. Teofano, bir süre sonra, 975-1025 yılları arasında imparatorluk edecek olan II. Vasilyus'u doğurunca saraydaki mevki büsbütün sağlamlaştı. Nihayet, kocasıyla birlikte imparatorluk tahtına çıktı. Romanos o sırada yirmibir, Teofano ise on sekiz yaşında idiler. Genç kadın, güzelliği ve cazibesiyle kocasının üzerinde büyük bir nüfuz sahibi olmuştu. Hatta kayınvalidesiyle görüşmelerini o sayede saraydan uzaklaştırdı. Romanos, imparator olduktan dört yıl sonra ölünce Teofano dört çocuğuyla dul kaldı. Bunlardan ikisi erkek, ikisi kızdı. Genç kadın beş yaşındaki oğlu Vasilyus ile iki yaşındaki oğlu Konstantinos adına devleti idareye başladı. Bu sırada devletin en nüfuzlu adamı, Anadolu ordusu kumandanı ve Girit fatihi Nikeforos Fokas'dı. Kendisi sert, sessiz ve kederli görünüşlü idi. II. Romanos vefat ettiği zaman her şeyi yapabiliyordu; lakin hiçbir şey yapmayarak güzel Teofano ile ilişki kurmayı tercih etti. İmparatoriçe onu İstanbul'a getirmişti. Kendisine olan hayranlığını biliyordu. Bu adamı hiç sevmemekle beraber, mevkiini korumak için evlenme teklifini kabul etti. Böylece Nikeforos Fokas 963 yılında imparator oldu. Teofano'ya olan aşkı ise, her gün biraz daha artmaktaydı. İşte bu zat, düşmanlarına karşı kendisini korumak için denize yakın ve emniyetli bir yerde oturmayı doğru bularak Teodosyus ve Urmizdas saraylarının etrafını tahkim etti. Teodosyus sarayının doğu ve batı tarafına bazı bölümler ilave ederek, burasını yollar ve teraslar vasıtasıyla birleştirdi.

Nikeforos Fokas, bir süre sonra savaşılar gitmek için Teofano'yu yalnız bırakmaya başladı. Genç kadın bu sırada kocasının yakışıklı yeğeni Joannis Çimiskis ile ilişki kurdu ve ona aşık oldu. Nihayet bu yüzden 969 yılında kocasını sarayda uyurken öldürtmüştür. İmparator yeğeninden şüphelenmiş ve onu bir müddet evvel şehirden sürmüştü. Lakin Çimiskis, Teofano ile daima gizlice haberleşmekte idi. Bu sayede bütün tertibat alındı. 969 yılı Aralık ayının onuncu gecesi, saat beşte, dondurucu bir poyraz eser ve buram buram kar yağarken Çimiskis yanında arkadaşları bulunduğu halde deniz tarafından sandalla geldi ve gizlice sarayın rıhtımına çıktı. Evvelce kararlaştırıldığı gibi, ıslıkla işaret verince, sarayın

yukarı seddinde bulunan ve bir gün önce Teofano tarafından içeriye alınmış olan arkadaşları ipe bağlı bir sepeti aşağıya salıverdiler. Bu vasıta ile, Çimiskis en sonra olmak şartıyla, hepsi birer birer yukarıya çıktılar ve ellerinde yalın kılıçları bulunduğu halde imparatorun odasına hücum ettiler.

Lakin, onu yatağında bulamadılar. Bu yüzden de çok şaşırdılar hatta paniğe kapılır gibi olup kaçmak istediler. Bu sırada o civarda rastladıkları bir saray hademesini yakalayıp kendisini imparatorun bulunduğu yeri söylemeye mecbur ettiler. Nikeforos Fokas, ayak sesleriyle uyanarak sıçrayıp kalktı. Lakin, bir kılıç kafasını yardı. Kanlar içinde yere yuvarlandı. Sürükleyerek Çimiskis'in yanına getirdiler. O da sakalından yakalayıp:

-Nankör!.. Hizmetlerimi unuttun değil mi? Halbuki ben olmasam tahta çıkamazdın. Üstelik utanmadan beni sürgüne gönderdin. Bakalım seni şimdi kim kurtaracak? Diye haykırdı ve kılıcının kabzasıyla vurup çenesini dağıttı. Sonra eliyle kafasını kesti. O sırada olayı duyan muhafızlar, sarayı kuşatmış bulunuyorlardı. Bunun üzerine Çimiskis imparatorun kesik başını pencereden onlara gösterdi. Nikeforos Fokas'ın öldüğüne kanaat getiren muhafızlar, yeni imparatoru alkışladılar.

Çimiskis, bu olay üzerine hemen Ayasofya'ya koştu ve patrikten kendisini imparator olarak takdis etmesini istedi. Lakin patrik, kocasının katili Teofano ile ilişkilerini kesmedikçe bunu yapamayacağını söyledi. Çimiskis, cinayete iştirakini kesin şekilde reddederek onu feda edip imparator oldu. Çimiskis ile evlenmeyi uman Teofano ise Kınalı Ada'daki manastıra kapatıldı. Henüz yirmi dokuz yaşında bulunan ve bütün güzelliğini muhafaza eden genç kadın, bu düşüşe katlanamadı. Bir ay sonra Kınalı Ada'dan kaçıp Ayasofya'ya sığındı. İmparator bunu haber alınca hemen yakalanarak Anadolu'ya sürülmesini emretti. Teofano bunun üzerine son bir görüşmede bulunmak için yalvardı. Karşılaştıkları zaman ise, vefasız aşığını hakaretlere boğdu. Yanından zorla çıkarıldı. Çimiskis, elli bir yaşında bulunduğu halde ölünceye kadar, yani yedi yıl süreyle genç kadın felaket içinde yaşadı. Ondan sonra İstanbul'a, çocuklarının yanına döndü. Lakin gururu gibi, hırsı da sönmüştü. Kutsal sarayın bir köşesinde itibarını kaybetmiş olarak yaşadı ve öyle öldü.⁵⁰

⁵⁰ Midhat Sertoğlu, "Bizans Sarayları Ve Saray Maceraları" *Hayat Tarih Mecmuası*, C. 1, S. 1, İst. 1977, s. 33,35

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK – BİZANS İLİŞKİLERİ

Türkler, Bizans İmparatorluğu’nun bin yılı aşkın süresi içinde temas etmiş olduğu pek çok millet arasında zaman açısı ve ilişki yoğunluğu bakımından ilk sırayı almaktadırlar. Çünkü Bizans İmparatorluğu kuruluşundan yıkılışına kadar devamlı şekilde, değişik isimler altında da olsa, Türklerle siyasi, askeri, ticari, kültürel bağlarını sürdürmüştür ve bu temas sadece sınır ötesinde kalmayıp, V. yüzyılın ilk yarısından itibaren önce Hunların daha sonra Avarlar, Oğuzlar, Peçenekler, Kumanlar gibi Balkanlar yoluyla gelen Türklerin Bizans topraklarında yerleşmesiyle de çok daha yakın ilişkilerin kurulmasına neden olmuştur. Böylece geniş kitleler halinden gerçekleşen bu yerleşmeler sonucunda, Türklerin, imparatorluğun çeşitli etnik kökene mensup halkı arasında, belki de en büyük grubu oluşturduğunu söylemek, hiç de yanlış bir yorum olmaz. ¹

1. Türklerle Bizanslıların Karşılaşması

Türklerle Bizanslıların ilişkisi 1071’de Türklerin Bizans ordusuna karşı Malazgirt Savaşı’nı kazanmasından, 1300 yılı başlarında Osmanlıların tarih sahnesine çıkması ve 1453 yılında Konstantinopolis’in istila edilmesi sürecinde geçen ortalama 350 yıllık bir süre ile sınırlı değildir. Aslında Bizanslılarla Türklerin ilişkisi 1071 yılından çok daha gerilere gider. Bizanslıların Türklerle ilişkileri Orta Asya’daki bazı Türk boylarının İslamiyet’le tanışmasından çok daha önce başlamıştı. “Anadolu’ya ilk gelen Türkler Bulgar Türkleridir. 530 yılında Bizans orduları tarafından bozguna uğratılan Türklerin bir kısmı Bizans tarafından Anadolu’ya geçirilerek Trabzon havalisi ile Çoruh, yukarı Fırat bölgelerine yerleştirildiler. ²

Bizanslılarla Türklerin ilk diplomatik ilişkileri VI. yüzyılın ortalarında başlamıştı. İmparator Justinianos dönemi tarihçisi Prokopios 552 – 558 yılları arasını ele alan Hyperion Polemon (Savaşlar) adlı sekiz kitaptan oluşan eserinde Vandal, Got ve İran savaşlarını anlatırken kendilerini yakından etkileyen Hunlar ve Avarlar gibi kavimlerin özelliklerinden

¹ Işın Demirkent, “Türk Yaşamının Bizans’a Etkilerinden Birkaç Örnek”, *Tarih Boyunca Türklerde Ev ve Aile Semineri (25-26 Mayıs 1998) Bildiriler*, İst. 2000, s. 145

² Mustafa Ekincikli, *Türk Ortodoksları*, Ank. 1998, s. 76

bahsetmektedir. Türklerin VI. yüzyıldan çok önce Orta Asya’da yaşadıkları bilinmektedir. Ancak 552 yılında ilk kez Göktürk Kağanlığı’nın ortaya çıkışına kadar Bizans kaynaklarında “Türk” adı geçmemiştir. Türklerin bu sahada önceleri belki bir boy veya bir kabile halinde yaşamalarına karşılık daha sonra büyük bir devlet haline gelmelerinin ve ticaret (ipek) yolunun güvenliğini sağlama görevini üstlenmiş olmalarının adlarının duyulmasında önemli bir etken olduğu söylenebilir. VI. yüzyılın ikinci yarısında Bizans İmparatorluğu’nun da önemli bir meselesi olan Türkler böylece tarihi kaynaklarda yer almışlardır.³

Bizans İmparatorluğu özellikle 540’lardan sonra doğudan Sasaniler, batıdan Franklar, Gotlar gibi barbar kavimlerin tehdidi altındaydı. Bizans, usta olduğu diplomasi sanatını kullanarak dışardan gelen saldırıları durdurmaya çalışıyordu. Bu dönemde Bizans İmparatoru olan II. Justinos’un Türklerle işbirliği yapması için bir fırsat doğdu. Bu işbirliğinin sağlanması her iki tarafın da yararınaydı, 568-569 yılı bu işbirliğinin dönüm noktası oldu.⁴

X. yüzyıl ortalarından itibaren Orta Asya’dan İran yoluyla Doğu Anadolu Bölgesi’ne göç edip imparatorluk topraklarında yerleşmiş Türk toplulukları da vardı ve bunlar daha o sıralarda Bizans ordularında görev almaya başlamışlardı. Nitekim bu dönemde kaleme aldığı *De Cerimoniis* adlı eserinde İmparator VII. Konstantinos Porphyrogennetos, saray muhafızları arasında Ferganalı Türklerin bulunduğunu yazmıştır. Ayrıca XI. yüzyıl başlarında İmparator II. Basileios devrinde yurtları Orta Asya steplerini terk ederek batıya göç etmiş ve Anadolu’da Bizans topraklarına yerleşerek imparatorluk hizmetine girmiş Türk kabilelerinin varlığından da haberdarız hatta bu Türkler arasından İmparator III. Romanos Argyros’un saltanat döneminde 1029 yılında protospatharios unvanıyla taltif edilen ve sahip olduğu üstün meziyetlerle orduda en yüksek mevkilerden birine kadar ulaşan kumandan Georgios Maniakes’i belirtmek gerekir. XII. ve XII. yüzyıllarda ise, Bizans ordularında çok sayıda Peçenek Türkü görev yapmaktaydı. Her ne kadar bunların sayısını tam olarak bilmek mümkün değilse de, bu döneme ait eserlerde, Bizans’ın giriştiği bütün savaşlarda ve Haçlılara karşı halkın güvenliğinin sağlanması

³ Hatice Palaz Erdemir, *6. Yüzyıl Bizans Kaynaklarına Göre Göktürk-Bizans İlişkileri*, İst. 2003, s.6-7

⁴ Orhan Duru, “Bizans Şaşırtıyor”, *Cogito Bizans*, S. 17, s.369

amacıyla teşkil olunan bütün birliklerde, hatta Anadolu'nun birçok kalesindeki garnizonlarda Peçenek subay ve askerlerinin bulunduğu dair kayıtlar görmekteyiz.⁵

2. Selçuklu – Bizans İlişkileri

Bizans İmparatorluğu, XI. yüzyılda Selçuklu Türklerinin Anadolu'ya girişleri ve kısa sürede Ege ve Marmara Denizi kıyılarına kadar ulaşan akınları sonucunda Türkler ile yoğun bir ilişki içine girdi. İmparatorluğun yabancıları bünyesinde toplama politikasına uygun olarak Türkler de, çeşitli milletlerden gelenler gibi, ya göç etmek ya da esir alınıp getirilmek suretiyle Bizans dünyasına katıldı. Bunlar arasında birçok kişinin, saray unvanları bahşedilerek aristokrat sınıf içinde yer aldığını ve özellikle askeri alanda yüksek mevkilere çıktığını görüyoruz.⁶

Anadolu'da devlet kurmuş, belli bir uygarlık seviyesine ulaşmış Anadolu Selçukluları (1040 – 1246) XI. yüzyılın ortalarından XIII. yüzyılın ortalarına kadar Bizanslılarla sınır komşusu olarak iç içe yaşamıştı. Bizans kurumlarına ve Bizans halkına hiç de yabancı değildi. Anadolu Selçukluları bile Anadolu'da Türkler arasında bir birlik sağlayamamıştı. XII. yüzyılın sonlarında Konya şehri etrafında görünen merkezi idare henüz yoktu. Sadece Bizans'la değil Anadolu'daki çeşitli güçler kendi aralarında mücadele etmekteydiler. Bu arada Anadolu'daki asıl büyük güç Danişmendliler olup, bu iki Türk gücü zaman zaman çatışıyordu.⁷ Selçuklu Türkleri Anadolu'ya geldiklerinde Anadolu'daki Türklerden öğrenecekleri bir şey yoktu. Saygı duyup örnek alacakları sadece Bizans uygarlığı vardı. Selçuklular Anadolu'ya geldiklerinde sağlamca oturmuş toplumsal ve siyasal düzenlemeler buldular. Bizans'ın topraklarını ele geçiren Selçuklular onların devlet düzenini de almışlardı.⁸ Anadolu Selçukluları Bizanslılarla savaşmasına rağmen ilişkilerini, savaştan çok kültür ve ticaret alış-verişi üzerine geliştirdiler. İki devlet arasında dikkate değer bir politik ve kültürel alışveriş vardı. Ayrıca Bizans İmparatorluğu'nda Müslüman tüccarların ticaret yapmalarına izin veriliyordu. Bizans devlet kademelerinin önemli mevkilerinde özellikle Aksoukh ailesinden Türkler, Selçuklu devlet kademelerinde de Bizanslılar yer alıyordu. Manuel, Selçuklu kültürüne hayranlığını en somut şekilde

⁵ Işın Demirkent, "Türk Yaşamının Bizans'a Etkilerinden Birkaç Örnek", *Tarih Boyunca Türklerde Ev ve Aile Semineri (25-26 Mayıs 1998) Bildiriler*, İst. 2000, s. 145-146

⁶ Işın Demirkent, "Tatikios (Türk Asıllı Bir Bizans Kumandanı)", *Belleten*, C. LXVII, S. 248, s. 93

⁷ Tuncer Baykara, *Türkiye Selçukluları'nın Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, İst. 2004, s. 72

⁸ V. Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, Çev. Azer Yaran, İst. 1988, s. 340

Büyük Saray'ın içinde oymalı tavanlı, Selçuklu tarzında bir salon inşa ettirerek göstermiştir.⁹

Gerçekten de, Bizans İmparatorluğu bütün ortaçağ boyunca geri kalmış Batı toplumuna ilgi duymamış, buna mukabil Doğu'nun kültürüne her zaman açık olmuş ve etkisinde kalmıştır. Selçukluların Anadolu'ya yerleşmesinden önceki yüzyıllarda, Balkanlar yoluyla alınan Türk kültürünün yanı sıra, Bizans dünyasında İslam sanatının etkileri de bilinen bir husustur. Bu devir için bir iki örnek vermek istersek, IX. yüzyılda Tasvir Kırıcı dönemin son imparatoru olan Theophilos (829-842)'un şehrin dışında (Küçükalya semtinde) inşa ettirdiği Bryas Sarayı'nı gösterebiliriz. Bir Bizans tarihçisi eserinde, Bryas Sarayı'nı "eşsiz güzellikteki bu saray, Bağdat Abbasi saray mimari tarzı ve desenlerinin taklit edilerek inşa olunmuş bir kopyası idi" sözleriyle tarif etmiştir. X. ve XI. yüzyılın ilk yarısında hüküm süren Makedonya hanedanı devrinde, İslam maden işleme sanatının Bizans'ta moda olduğunu, imparator IX. Konstantinos Monomakhos devrine ait bir tacın etrafındaki motiflerde Samarra'daki sarayın sanat temasının taklit edildiğini, hatta bazı değerli eşyaların üzerinde İslam süslemeleriyle yarı kufi yazıların bulunduğunu belirten günümüz sanat tarihçileri, ayrıca bu zaman bölümü içinde gerek İstanbul'da gerekse İstanbul dışında yapılmış binaların yüzlerinde görülen taş oymacılığının da İslam sanatını yansıttığını söylerler.¹⁰

X. yüzyılda Türk boylarının Anadolu'ya gelmesiyle başlayan karma evliliklerde daha çok Türkler Bizanslı kadınlarla evleniyordu. Bugün kısırlaştırılmış anlamında kullanılan "iğdiş" ortaçağda Selçuklulardaki, yabancılarla evlenen Türklerden türeyen melez kuşağı ifade ediyordu.¹¹

Temel olarak kozmopolit yapıdaki Osmanlı Devleti'nin oluşumuna doğru giden yol kozmopolit bir ortamda oluşacaktı. Osmanlıyı oluşturan temel ilke bugüne kadar hep ön plana çıkartılan din uğruna savaşma kısaca gaza düşüncesinden çok, o dönemde Anadolu'da var olan sosyal yapının gereği olan uzlaşmacı felsefe ve bu arada Bizans mirasından mümkün olduğu kadar faydalanmak olacaktı. Osmanlı işte bu uzlaşmacı felsefe

⁹ John Ash, *Bizans'a Yolculuk*, Çev. Özge Özgür, İst. 2005, s. 151

¹⁰ Işın Demirkent, "Türk Yaşamının Bizans'a Etkilerinden Birkaç Örnek", *Tarih Boyunca Türklerde Ev ve Aile Semineri (25-26 Mayıs 1998) Bildiriler*, İst. 2000, s. 147-148

¹¹ Bilge Umar, *Türkiye Halkının Ortaçağ Tarihi*, İst. 1998, s.254

ve Bizans kurumları üzerinde Osmanlı Devleti'nin temellerini atacaktı. Bunun da birleştirici gücü başta İslam dini ve Anadolu'daki değişik kültürlerin ve ırkların sentezi oldu. Bu kompleks sentez Osmanlıyı yarattı. Bu sentez oluşumu içinde yalnız savaşları ve İslam dinini öne çıkartarak, Bizans'ın etnik, kültürel, kurumsal katkısını inkar edersek Osmanlı'nın oluşumunu Türk kültürünün ve kimliğinin kökenlerini tam olarak anlamamız mümkün olmaz. Anadolu'daki Müslüman ve Hristiyan gruplar birkaç yüzyıl içinde yan yana yaşamayı öğrenmişler, karşılıklı evliliklerle ve Anadolu Hristiyanlarının Müslümanlığı seçip Türklerin arasına katılmalarıyla birkaç yüzyıl içinde Anadolu Türk kimliğine yeni bir etnik boyu yeni bir fiziksel görünüm yeni bir kültürel sentez katmışlardır. Yalnız Osmanlı değil biz de bugün bu sentezin uzantısıyız.¹²

3. Osmanlı – Bizans İlişkileri

1300'lü yıllarda yeni yeni ortaya çıkan, henüz devlet olma aşamasından uzak olan Osmanlıların Selçuklulardan alacağı bir model kalmamıştı. 1243 yılından sonra, Selçuklular Anadolu'da ağırlığını hissettirmekten uzaktı. Selçuklu sultanları Moğolların bir kuklası haline gelmişti. “Anadolu'nun büyük bir bölümü Moğolların İran'da kurdukları İlhanlılar Devleti tarafından yönetiliyordu. Osmanlılar dahil Anadolu Türkmen beylikleri İran'dan atanan İlhanlı valilere vergi vermeye başladılar. Ancak İlhanlılar kendilerine biraz daha uzak olan Orta ve Batı Anadolu'da uzun vadeli siyasi yapılar oluşturamadılar.¹³ Osmanlıların Bizans'tan etkilendiği gibi Selçuklulardan, İran- Sasani İmparatorluğu'ndan da etkilendiği bir gerçektir. Ancak bu etkileşim hiçbir zaman Bizans kadar etkili olmamıştır. Türkler önlerinde duran büyük bir uygarlığın kültür mirasına sırt çevirmeyecek kadar pratik zekaya sahip insanlardı. Nitekim onlar da bu mirası reddetmeyerek, bir sentez yaparak aldıkları mirası geliştirdiler. Osmanlı Devleti bu sentez üzerinde oluştu. Bu sentezin oluşumunda Türklerin uyum sağlama yetenekleriyle Bizans'ın katkısı büyük rol oynadı. Osmanlı İmparatorluğu Bizans İmparatorluğu ile birleşerek doğmuştur. Asya'da büyük bir güç olmadan evvel Avrupa'da önemli bir güç olmuştur. Osmanlılar Müslümanlardan olduğu kadar Selçuklu Moğol rejiminden de örnek almışlardır. Fakat Selçuklu Devleti daha küçük alanları kapsamıştır. Genelde yöresel geleneklerin ve komşu Bizans'ın etkisi altında kalmıştır. Tarihi süreç içinde ağırlıklı olarak Selçuklulardan çok

¹² İsmail Tokalak, *Bizans – Osmanlı Sentezi*, İst. 2006, s. 192

¹³ Şevket Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, İst. 1999, s. 21

Bizans ile olan ilişkileri Osmanlı Devleti'nin kurumları için bir model oluşturdu. Osmanlı Bizans modelini, kültürünü, devlet kurumlarının işleyiş şeklini, Müslüman olmuş Bizanslılardan öğrendiler.¹⁴

Osmanlılar, devamlı güçlenmesini çoğunlukla savaş kazanmakla değil, hakim olduğu yerlerdeki insanlara iyi davranmasıyla, onları kendi sistemiyle adil bir şekilde uzlaştırmasıyla sağlamıştı. Osmanlıların bu politikası istimalet politikası olarak adlandırılır. Bu toleranslı yaklaşım Roma İmparatorluğu'nun da başlıca politikasıydı. İstila ettikleri bölgelerde bir düzen ve uzlaşma sağlamak için oldukça politik ve toleranslı yaklaşırlardı. Genelde Roma'nın sağlamaya çalıştığı düzene Roma barışı anlamında Pax-Romana deniliyordu. Osmanlı, Roma/Bizans düzenin birçok uygulamasını kolayca kendine adapte etti. Osmanlılardan çok daha önce hem Roma hem de Bizans'ta kullanılan, Osmanlıların sadece ismini değiştirerek uyguladığı toprak rejimi ve çeşitli yasaları temel alarak devlet olma aşamasına doğru ilerlemişlerdi. Dolayısıyla, Osmanlılar zaten var olan ekonomik sistemi fazla değiştirmeyerek, bu sistem içinde köylünün eskiye oranla durumunu daha da iyileştirdi.

Osmanlıların nüfusu tıpkı Bizans'ta olduğu gibi kırsal ağırlıklıydı, ekonomisiyse tarıma dayalıydı. Bizans, kırsal bölgedeki köylü üretimini ünitelere ayırmış, buna göre üretimi takip ederek vergilendirme yapıyordu. Bu ünite bir ailenin iş gücü üzerine şekillenmişti. Bu da bir karı kocanın bir çift öküzle bir günde sürebileceği toprak miktarıydı. Bizans'ta buna oïke/zeugarion deniyordu. Osmanlılardaki adıyla çift hane sistemi oldu. Çift hane sistemi, Osmanlı sosyal ekonomik yapısını, onu belirleyen belli başlı kurum ve kanunları, tahrir sistemini, miri arazi rejimini, köylü ekonomisini, sosyal ekonomik sorunları kucaklayan ve açıklayan bir teoridir. Roma İmparatorluğu dönemine kadar inen bu sosyal, ekonomik, mali sistem Bizans ve Osmanlı İmparatorluklarının kuruluşunu ve uzun ömrünü açıklayan temel rejimi ifade eder.¹⁵

Bizans'ın en yakın sınır komşusu olan Osmanlılar ileride kalıcı bir devlet sistemi kurmayı, Bizans kurumları ve Bizanslılardan öğrendiklerini kendilerine uyarlayıp, bir sentez yaparak başarmışlardı. Osmanlı adı verilen Türk boyu doğru zamanda doğru yerde bulunuyordu. Karşılarında gittikçe gücünü kaybeden büyük bir imparatorluk ve onun bin

¹⁴ İsmail Tokalak, *Bizans – Osmanlı Sentezi*, İst. 2006, s. 196

¹⁵ Halil İnalcık, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Problemi", *Doğu Batı Makaleler I*, İst. 2005, s.120

yıldan fazla bir zamanda oluşturduğu devlet modeli vardı. Bizans devlet modelini tanımak için Osmanlı'nın önünde yüz elli yıllık süresi olacaktı. Aslında Osmanlının devlet olma aşamasındaki engel Bizans değil, daha çok Türk beylikleriydi.

Bütün bu bilgilerin ışığı altında Osmanlı Devleti'nin oluşumu incelendiğinde, Osmanlı Devleti'nin oluşumuna Anadolu Selçuklu Devleti'nin değil, Bizans İmparatorluğu'nun model olduğu görülür. Zaten Anadolu Selçukluları da, ondan önce kurulan Müslüman devletler de Bizans ve İran-Sasani modellerini örnek almışlardır.

Osmanlılar ile Bizans uzun süre iç içe yaşamış, Bizans'tan Osmanlılara kültür ve bilgi aktarımı çok çeşitli yollardan olmuştu. Kültür ve bilgi aktarımında etkili olan yollar şöyle sıralanabilir:

1. Karşılıklı evlilikler yoluyla (özellikle Müslüman erkeklerle Bizanslı kadınların evlenmesi),
2. Yerli Hıristiyan halkın din değiştirmesi, ele geçen Bizanslı esirler yoluyla ve uzun yıllar iki toplumun yan yana yaşaması sonucu,
3. Ticaret yapma ve karşılıklı politik çıkarlar nedeniyle ilk yıllardan başlayarak aralıklarla 1450 yılına kadar süren politik askeri işbirliğiyle,
4. Çoğunlukla Türklerin Ordudan ve yönetimden tasviye edilerek kozmopolit kurumlaşmanın oluşturulması,
5. Konstantinopolis'in 1453 yılında ele geçirilmesiyle Bizans idari kurumları ve ele geçen Bizans bürokratları sayesinde Bizans mirasının özümsemesi.¹⁶

29 Mayıs 1453 Salı günü Türk fethiyle Osmanlı İmparatorluğu'nun payitahtı olarak İslam dünyasına kazandırılan İstanbul, 1123 yıl önce yine bir Mayıs günü Roma

¹⁶ İsmail Tokalak, *Bizans – Osmanlı Sentezi*, İst. 2006, s. 201

İmparatorluğu'nun yeni başkenti ilan olunmuş ve bütün ortaçağ boyunca dünya tarihindeki üstün mevkinini korumuştur. Coğrafi konumunun özelliği yüzyıllarca siyasi, askeri ve ticari açıdan hep önem taşımıştır. Mevkinin önemi yanında sahip olduğu tabii güzellikler cazibesini daha da arttırmış, ona “Şehirlerin Kraliçesi” unvanını kazandırmıştır. Doğu ve Batı milletlerinin hayranlığını çeken, zenginliği ve zerafetiyle adeta yabancıları büyüleyen bu muhteşem şehir, İslam dünyasını da cezp etmişti. Bunu, henüz Arabistan sınırlarının dışına çıkmamış Müslüman ordularına, İstanbul'a sahip olmanın sağlayacağı üstünlüğü anlatmak gayesiyle Peygamberimizin söylediği “İstanbul mutlaka fethedilecektir. Onu fetheden kumandan ne güzel kumandan ve o ordu ne güzel ordudur” şeklindeki hedef gösteren sözlerinden biliyoruz.¹⁷ Fatih'in İstanbul'u fethiyle Osmanlının Bizans mirasını özümsemesine son nokta konuldu. Klasik Osmanlı düzeni bu miras üzerine inşa edildi. Lüks saray yaşamı, lüks giyim kuşam, hadımlar, törenler, sultanların çoğunun şarap içmesi, kendilerinin yeryüzünde Allah'ın gölgesi olduklarını ifade etmeleri gibi uygulama ve anlayışın hiçbirisi İslam'ın temel ilkeleriyle örtüşmüyordu. Bütün bunlar Osmanlıya özellikle Bizans'tan geçmişti.

4. Bizans'ın Osmanlıya Etkileri

Bizans sınırları içinde kozmopolit etnik yapıyı 1200 yıl başarıyla yönetebilecek devlet düzeni geleneğini Roma'dan alarak geliştirmişti. Aynı kozmopolit yapı üzerinde hakimiyet kuran Osmanlı'nın kendine miras kalan bu devlet mekanizmasına sırt çevirip yeni bir sistem geliştirmesi akılcı değildi. Osmanlılar, 1300 yılından 1453 yılına kadar geçen yüz elli yıllık devlet olma aşamasına geçiş sürecinde, devletin etkin bir şekilde işleminde eksik kalan yapı taşlarını tamamlama şansını Bizans'ın komuta merkezi olan İstanbul'u ele geçirdiğinde (1453) elde etti. Kurumların isimleri korunarak ya da ufak tefek değişikliklerle Bizans'ın büyük mirası, bin küsur yıllık devlet idaresi deneyimiyle kurumları Osmanlıya uygun hale getirildi. Kısaca özetlersek, Bizans'ın Osmanlıya en son etkisi 1453 yılında Konstantinopolis'in Türkler tarafından fethedilmesiyle oldu. Bizans mirası İstanbul'un fethiyle Osmanlının klasik devlet düzenine geçmesine son olarak yardımcı oldu. Osmanlı bu klasik devlet oluşumunu Türklerden değil, devlet kurumlarının

¹⁷ Işın Demirkent, “Fetih Öncesinde Bizans'ın Siyasi Durumu”, *1. Uluslar arası İstanbul'un Fethi Konferansı (24-25 Mayıs 1996) Bildiriler*, İst. 1997, s. 32

yardımıyla ve halkın Bizans-Osmanlı sentezi içinde oluşan siteme adapte edilmesiyle oluşturdu.¹⁸

Fuad Köprülü'nün Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri adlı kitabında da durum şu şekilde yorumlanmıştır: İlkçağda Yakın Doğu tarihinin en mühim meselelerinden biri, İran ile Yunan-Roma medeniyetlerinin birbirleriyle mücadeleleridir. Bu mücadelelerin Sasaniler devrinde yeniden kuvvetlendiğini görüyoruz. Bu iki büyük medeniyetin bin yıldan fazla süren temasları esnasında birbirinden ıktibaslarda bulunacakları pek tabiiydi. Keyaniyan devrinin bir takım anane ve müesseseleri, İskender istilasından sonra kurulan muhtelif Asya monarşileri vasıtasıyla, Roma İmparatorluğu'na intikal etmişti. Roma, Küçük Asya ve Elcezire fütuhâtından sonra, daha çok İran tesiri altında kaldı. Miladın birinci yüzyılından başlayan bu devamlı tesir, Sasani İmparatorluğu'nun kurulmasından sonra (M.S. 228) büsbütün kuvvetlendi. Milli ananelerin kuvvet ve kıymetini idrak ederek hakimiyetlerini o sağlam esaslar üzerine kuran bu sülale zamanında, İran İmparatorluğu, o aralık iç karışıklıklar arasında bocalayan, ıktisadi ve manevi bakımlardan bitkin bir halde bulunan Roma'ya karşı üstünlüğünü pekala hissediyordu. Kendi zaafı ve gerilemesi karşısında Sasani Devleti'nin yükseldiğini gören Roma artık İran'ı bir örnek telakkiye başlamıştı. Diocletien'in sarayı, mabut mertebesine çıkarılan hükümdarın önünde secde etmek adeti gibi adetleriyle, karışık teşrifat kaidelerine bağlı memurları ve hadımlarıyla bizzat o devir adamlarının da iddia ettikleri gibi, Sasani sarayının bir taklidi idi.

Sasani tesiri Doğu Roma'da dahi uzun müddet kuvvetle devam etti. A. Christensen, Sasani ve Romen adetleri arasında benzeyişler bulunduğunu yazdığı gibi, F. Cumont, N.P. Kondakov, J. Ebersolt gibi alimler de Bizans sarayında sasani adet ve kıyafetlerinin, bir takım rütbe ve memuriyetlerin taklit edildiğinden bahsediyorlar. E. Quatremere, daha bundan bir asır evvel, Bizans saraylarındaki top ve çevkan oyunlarının İran'dan ıktibas edildiğini haklı olarak söylemiştir. Diehl, daha sonraları devamlı temasta ve ticari ve siyasi çok sıkı münasebetlerde bulunan bu imparatorluğun birçok noktalardan onlara benzediğini söylüyor mesela sarayların ve saray hayatının ihtişam ve debdebesi, teşrifat usulleri, saray ve saray entrikalarının devletın siyasi hayatındaki mühim mevkie, askeri ihtilallerin

¹⁸İsmail Tokalak, *Bizans – Osmanlı Sentezi*, İst. 2006, s. 226-227

çokluğu, harem hayatı, debdebe ve gösteriş merakı, kan dökmek zevki Bizans'ta olduğu kadar Bağdat'ta da mevcuttu.

Bir taraftan Yunan-Roma medeniyetinin, diğer taraftan eski Doğu medeniyetlerinin mirasçısı olan Bizans, yeni doğan İslam medeniyeti üzerinde elbette mühim bir tesir edecekti. Kesin bir surette ortaya çıkıyor ki, Bizans medeniyeti, diğer bütün medeniyetler gibi kendisine kısmen varis olan İslam-Türk medeniyeti üzerinde müessir olmuştur. Maddi ve manevi hayatın bütün tecellilerinde bu tesiri bulmak kabildir.¹⁹

¹⁹ Fuad Köprülü, *Bizans Müesseselerinin Türk Müesseselerine Tesiri*, İst. 1986, s. 207-223

SONUÇ

Roma İmparatorluğu'nun 395 yılında imparator I. Theodosius'un ölümünü müteakip imparatorluk topraklarının iki oğlu arasında idari bakımdan ikiye ayrılmasıyla Balkan yarımadası, Anadolu, Mezopotamya, Suriye, Filistin ve Mısır ülkelerini kapsayan doğu yarısı, imparatorluğun batı yarısının daha 476 yılında ortadan kalkmasıyla – bizim Doğu Roma İmparatorluğu veya Bizans İmparatorluğu adıyla tanımladığımız – Roma İmparatorluğu'nun tek temsilcisi olarak kaldı ve yaşamını 1453 yılına kadar sürdürdü.

Bizans ya da Doğu Roma İmparatorluğu M.S. 330'dan 1453'e kadar olmak üzere bin yıldan daha uzun yaşadı. Bu dönemde gününün en önemli gücü sayıldı ve Avrupa kültürünün biçimlenmesinde en önemli rolü oynadı. Bizans, Hristiyanlığı resmi dini olarak kabul eden, Hristiyan öğretisine göre yaşamaya ve başkalarını yönetmeye başlayan ilk büyük devletti. Böylece Bizanslılar hem özel yaşamlarında hem de toplumsal işlerinde çoğu zaman zalimce, şiddetle ve haince davranışlar da, onlar için Hristiyanlık ilkeleri her zaman çok önemli oldu ve Hristiyanlığın dayandığı erdemlere karşı duydukları saygı Avrupa'nın temelde Hristiyan olan uygarlığının çerçevesini oluşturmak üzere kuşaktan kuşağa aktarıldı.

Roma devlet tarzı, Grek kültürü ve Hristiyan inancı Bizans gelişmesinin ana kaynaklarıdır. Bu unsurlardan biri çıkarılırsa Bizans'ın varlığı düşünülemez. Ancak Helenist kültür ve Hristiyan dininin Roma devlet şekli ile bir sentez haline bizim Bizans imparatorluğu olarak adlandırmaya alıştığımız tarihi teşekkülü meydana getirmiştir. Bu sentez Roma Devleti'nin ağırlık noktasının, krizler devri olan III. yüzyılın gerektirdiği gibi doğuya kayması ile mümkün kılındı. Ağırlık noktasının bu yer değiştirışı Roma İmparatorluğu'nun Hristiyanlaştırılması ve yeni başşehrin Boğaziçi kenarında kurulması ile ifadesini buluyordu. Bu iki olay Hristiyanlığın zaferi ve devlet merkezinin kesin olarak hellenize edilmiş doğuya nakli Bizans devresinin başlangıcını ifade eder.

Bizans sarayları denize ve manzaraya hakim, teraslandırılmış yamaçlar üzerine kurulmuştur. Çevresi ağaçlar, çiçek tarhları ve çeşmeleri olan, cennetin bir mikrokosmosu olarak algılanabilecek görkemli, geniş bahçe ve parklarla kuşatılmıştır. Bu saraylar, tek ve büyük bir blok yerine birbirlerine merdiven, koridor ve geçiş mekanlarıyla bağlanan, bahçeler içine dağılmış yapılardan oluşan komplekslerdir.

Sarayların tümünde görülen bir diğer ortak özellik de, saray yapılarının çevresinin kalın bir duvarla kuşatılarak güvenlik altına alınmasıdır. Tasvirlerden anlaşıldığı üzere, Bizans sarayları surlarla çevrili kentlere benzemektedir.

Bizans sarayları mimari açıdan bakıldığında Roma saray mimarisi tarzında yapılmış, ihtişam, büyüklük ve gösteriş bakımından Roma İmparatorluğunu aratmamıştır. Sadece sarayın mimarisi değil içinde kullanılan eşyaları da göz kamaştırıcı güzellikte ve zenginlikteydi. Ne kadar büyük ve gösterişli olursa saray, Bizans İmparatorluğu'nun gücünün göstergesi olarak yorumlanırdı.

Saraylar yönetimin merkeziydi. Bizans İmparatorluğu buradan idare edilir, imparator, devlet yöneticileri ve saray görevlileri saray kompleksi içinde kendileri için yapılan yapılarda kalırdı. İmparator sadece ordunun başkumandanı, en yüksek hakim ve yegane kanun koyucusu olmakla kalmaz; O aynı zamanda kilisenin ve doğru inancın koruyucusudur. O tanrının seçtiği kişidir ve bu sıfatla sadece hakim ve efendi değil, aynı zamanda tanrının kendisine emanet ettiği Hıristiyan devletinin yaşayan sembolüdür. O fani-beşeri atmosferin dışında tanrı ile doğrudan doğruya ilişkili olup kendine özgü bir siyasi-dini kültün konusudur. Bu kült günbegün imparatorluk sarayında etkin seremonilerle, kilise ve bütün maiyet alayının katılması ile icra edilir. Ancak Bizans saray seremonisinin aşırı ihtişamı gibi bu debdebe içinde tezahür eden imparatorluğun her şeye kadir azametinin kökü de Roma – Helenistik gelişmede mündemiçtir. İşte Bizans imparatorluk sarayının bu kudrete mahsus ihtişamı ve Bizans İmparatorluğu'nun doğuyu anımsatan bazı hayat formları doğudan Sasani Devleti'nden ve daha sonra Arap hilafetinden doğrudan doğruya alınıp benimsenenlerle birlikte daha da belirli bir hale gelen bu doğu unsurlarıyla bir zamandan beri dolu gelişmeden doğmuştur.

Her ne kadar bilgimiz yeterli olmasa da, görebildiğimiz kadarıyla yönetimdeki erkeklerin çoğu ikinci sınıf kişilerdi ve sözü geçenlerse kadınlardı. Bu kadınlar gerçekten etkileyici kişiliklere sahiplerdi. Yalnızca kilise ve manastır konularında çok önemli bir işlevi yerine getirmekle kalmıyorlar, aynı zamanda diğer meselelerde de aktif bir şekilde yer alıyorlardı ve onlar Bizans tarihindeki güçlü rollerini sürdürdüler. Bizans tarihinin hemen her yüzyılında ya kendisi saltanat süren ya da daha çok egemen güçle tahta ortak olup, imparatorları iktidara getiren kadınlara rastlanır. Bu kadınlarda ne otoritenin öne çıkan belirtileri ne de esası eksikti. İmparatoriçe olmayan kutsal kadınlar da önemli bir işlev yürütmüşlerdi.

Bizans sarayları kendi başına bir şehir gibi tesis edildiğinden halktan bir kopukluk söz konusuydu. Saray kompleksinde saray yaşayanları saltanat sürerken halk sefalet ve zorluklarla hayatını idame ettiriyordu. Bu durum da halkın sık sık isyan etmesine sebebiyet veriyordu ki bu da çoğu zaman imparatorun tahtından indirilmesiyle sonuçlanıyordu. Bu durum, Tanrı'nın yeryüzündeki vekili olan imparatorun kötü idaresinden dolayı Tanrı tarafından cezalandırılmasıyla yorumlanırdı.

Bizans İmparatorluğu'nda görülen bu saltanatı Selçuklu ve Osmanlı Devletleriyle karşılaştırdığımızda farklılıklar göze çarpar. Selçuklu ve Osmanlı Devletleri'nde de büyük ve gösterişli saraylar yapılmış ama Bizans İmparatorluğu'ndaki gibi bir şehir görünümünde saray kompleksi inşa edilmemiştir. Çünkü Selçuklu ve Osmanlı Devleti'nde yöneticiler halktan kopuk yaşamamış ve halkıyla bütünleşmiştir. Bizans İmparatorluğu'nda sık görülen bu isyan ve başkaldırıları Selçuklu ve Osmanlı Devletlerinde sık görülen bir olay olmamıştır.

29 Mayıs 1453 Salı günü Türk fethiyle Osmanlı İmparatorluğu'nun payitahtı olarak İslam dünyasına kazandırılan İstanbul, 1123 yıl önce yine bir Mayıs günü Roma İmparatorluğu'nun yeni başkenti ilan olunmuş ve bütün ortaçağ boyunca dünya tarihindeki üstün mevkiini korumuştur. Coğrafi konumunun özelliği yüzyıllarca siyasi, askeri ve ticari açıdan hep önem taşımıştı. Mevkiinin önemi yanında sahip olduğu tabii güzellikler cazibesini daha da arttırmış ona “şehirlerin kraliçesi” unvanını kazandırmıştı. Doğu ve Batı milletlerinin hayranlığını çeken zenginliği ve zarafetiyle adeta yabancıları büyüleyen bu şehir İslam dünyasını da cezp etmişti. Nihayet 1453 yılında İstanbul şehrinin fethiyle

Bizans İmparatorluğu sona erdi. Devletler yıkılsa da farklı milletler tarafından kurulan devletlerde müesseseler yine devam eder. Siyasi olarak devlet son bulsa da müesseseler yenilenerek ve geliştirilerek ileriye taşınır, yeni kurulan devletlerde hayatını devam ettirir. Zira Pers medeniyeti Helen medeniyetinde, Helen medeniyeti Roma medeniyetinde, Roma medeniyeti de Bizans medeniyetinde hayatını devam ettirmiştir. Bu durum İslam medeniyetinde de aynıdır. Bir devletin yok olması, o devletin yarattığı medeniyetin yok olması anlamına gelmez. Karşılıklı kültürel alışveriş, kendine ait olmayan kültürü kendine adapte eden toplumun gelişmesine hizmet ediyorsa, bu kültür alışverişi her zaman mümkün olur. Kültür ve medeniyetleri siyasi çekişmelere alet etmemek gerekir. Netice de bu değerler insan ve insanlık tarihi için önemlidir. Kültür ve medeniyet alanında bazı devletler çok ilerleme kaydetmişler bu alandaki rollerini çok iyi üstlenmişlerdir. Bu gelişmeler diğer devletler tarafından da benimsenmiş ve geliştirilmiştir. Türk devletlerinden Selçuklu ve Osmanlıda bunu görmek mümkündür. Kompleksli olmadığı ve ufkunun geniş olması sebebiyle mevcut olan bu değerleri almışlar ve kendilerine göre düzenleyerek daha da geliştirmişlerdir.

İstanbul'un fethiyle Osmanlı devlet ve saray düzeni protokolleriyle, kuruluş döneminden çok değişik bir karakter gösterir. Osmanlılar, İstanbul'un fethinin hemen ertesinde çok daha karmaşık bir devlet ve saray yönetim sistemi geliştirdi. İstanbul'un fethiyle Bizans'ın idari mekanizmasının merkezini, bu mekanizmanın işleyiş şeklini çok yakından görerek öğrenme fırsatı buldu. Osmanlı Devleti'nin yeniden yapılanmasında, Bizanslı bürokratların bilgi birikiminden, devlet yönetim tecrübelerinden oldukça faydalanıldı. Onlardan Bizans bürokratik idare şekli ve saray protokolleriyle ilgili çok şey öğrenildi. Osmanlıdaki karmaşık, gösterişli saray törenleriyle giyim kuşam birdenbire oluşmadı.

KAYNAKLAR

1. Tetkik Eserler

ANNA, Komnena, *Alexiad*, Çev. Bilge Umar, İstanbul 1996

ASH, John, *Bizans'a Yolculuk*, Çev. Özge Özgür, İstanbul 2005

AVCI, Casim, *İslam – Bizans İlişkileri*, İstanbul 2003

BAILLY, Auguste, *Bizans Tarihi*, Çev. Haluk Şaman, Tercüman 1001 Temel Eser, C. 1, İstanbul trz

BAILLY, Auguste, *Bizans Tarihi*, Çev. Haluk Şaman, Tercüman 1001 Temel Eser, C. 2, İstanbul trz

BAŞTAV, Şerif, *Bizans İmparatorluğu Tarihi Son Devir (1261 – 1461)* Seri: III, S.A. 25, Ankara 1989

BAYKARA, Tuncer, *Türkiye Selçukluları'nın Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, İstanbul 2004

BAYNES, N. H. and H. St. L. B. Moss, *Byzantium An Introduction To East Roman Civilization*, London 1962

BROWN, Peter, *Geç Antikçağ'da Roma ve Bizans Dünyası*, Çev. Turhan Kaçar, İstanbul 2000

CLAVİJO, Ruy Gonzales de, *Anadolu, Orta Asya ve Timur, Timur Nezdine Gönderilen İspanyol Sefiri Clavijo'nun Seyahat ve Sefaret İzlenimleri*, Çev. Ö. R. Doğrul, İstanbul 1993

ÇELİK, Mehmet, *Siyasal Sistem Açısından Bizans İmparatorluğu'nda Din – Devlet İlişkileri (Kuruluşundan X. Yüzyıla Kadar)*, C. 1. Elazığ 1994

DALBY, Andrew, *Bizans'ın Damak Tadı Kokular, Şaraplar, Yemekler*, Çev. Ali Özdemir, İstanbul 2004

DEMİRCİOĞLU, Halil, *Roma Tarihi*, C. 1, Ankara 1998

DIEHL, Charles, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, Çev. Cevdet R. Yularkıran, İstanbul, 1939

EKİNCİKLİ, Mustafa, *Türk Ortodoksları*, Ankara 1998

ERDEMİR, Hatice Palaz, *6. Yüzyıl Bizans Kaynaklarına Göre Göktürk – Bizans İlişkileri*, İstanbul 2003

ERTUĞRUL, Özkan, *Bizans Kültürü (Genel Bakış)*, İstanbul trz

FREELY, John – Ahmet S. Çakmak, *İstanbul'un Bizans Anıtları*, Çev. F. Gülru Tanman, İstanbul 2005

FREELY, John, *Saltanat Şehri İstanbul*, Çev. Lale Eren, İstanbul 1999

GIBBON, Edward, *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*, Çev. Asım Baltacıgil, C. 2, İstanbul 1995

GIBBON, Edward, *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi Bizans*, Çev. Asım Baltacıgil, C. 4, İstanbul 1994

GIBBON, Edward, *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi Bizans*, Çev. Asım Baltacıgil, C. 5, İstanbul 1995

GIBBON, Edward, *The Decline and Fall Of The Roman Empire*, C. II, New-York trz

GORDLEVSKİ, V. , *Anadolu Selçuklu Tarihi*, Çev. Azer Yaran, İstanbul 1988

GRANT, Michael, *Roma'dan Bizans'a*, Çev. Z. Zühre İlkelen, İstanbul, 2000

HILL, Barbara, *Bizans İmparatorluk Kadınları İktidar, Himaye ve İdeoloji*, Çev. Elif Gökteke Tut, İstanbul 2003

HONIGMANN, Ernst, *Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı 363'den 1071'e Kadar*, Çev. Fikret Işıltan, İstanbul 1970

HUSSEY, J. M. , *The Cambridge Medieval History*, Volüme IV, *The Byzantine Empire Part II, Government, Church and Civilisation*, Cambridge 1967, s. XXXİ

KAPLAN, Michel, *Bizans'ın Altınları*, Çev. İhsan Batur, İstanbul 2001

KARAKÖSE, Hasan, *Ortaçağ Tarihi ve Uygarlığı*, Ankara 2002

KOMİSYON, “Bez / Cami Maddesi” , *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul 1986, Milliyet

KOMİSYON, “Bizans Sanatı Maddesi” , *Sanat Ansiklopedisi*, C. 1, İstanbul 1998

KOMİSYON, “Rum Maddesi” , *İslam Ansiklopedisi*, C. 9, İstanbul 1964

KOMİSYON, “Saray Maddesi” , *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, C. 20, İstanbul 1986, Milliyet

KOMİSYON, “Saray Maddesi” , *İslam Ansiklopedisi*, C. 10, İstanbul 1966

KOMİSYON, “Saray Maddesi” , *Meydan Larousse Ansiklopedisi*, C. 10, İstanbul 1979

KÖPRÜLÜ, M. Fuad, *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, İstanbul 1986

LEMERLE, Paul, *Bizans Tarihi*, Çev. Galip Üstün, İstanbul 2004

LEVITCHENKO, M. V. , *Kuruluşundan Yıkılışına Kadar Bizans Tarihi*, Çev. Maide Selen, İstanbul 1999

MULLET Margaret and Roger Scott, *Byzantium And The Classical Tradition*, T.T.K. Kütüphanesi 1981

NICOL, Donald M. , *Bizans'ın Soylu Kadınları On Portre 1250 – 1500*, Çev. Özden Arıkan, İstanbul 2001

NİKETAS, Khoniates, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)* , Çev. Fikret Işıltan, Ankara 1995

OSTROGORSKY, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, Çev. Fikret Işıltan, Ankara 1995

OSTROGORSKY, Georg, *History Of The Byzantine State*, Belgrad 1968

ORTAYLI, İlber, *Son İmparatorluk Osmanlı*, İstanbul 2006

PAMUK, Şevket, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, İstanbul 1999

PROKOPIUS, *Bizans'ın Gizli Tarihi*, Çev. Orhan Duru, İstanbul 2001

RICE, David Talbot, *The Byzantines*, London 1962

RICE, Tamara Talbot, *Bizans'ta Günlük Yaşam*, Çev. Bilgi Altınok, İstanbul 2001

RUNCIMAN, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Çev. Fikret Işıltan, C. I, Ankara 1989

SCHLUMBERGER, Gustave, *Prens Adaları*, Çev. Haluk Çağlayaner, İstanbul, 2000

TOKALAK, İsmail, *Bizans – Osmanlı Sentezi*, İstanbul 2006

UMAR, Bilge, *Türkiye Halkının Ortaçağ Tarihi*, İstanbul 1998

VASILIEV, A. A. , *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, Çev. Müfid Mansel, C. 1, Ankara 1943

VASILIEV, A. A. , *History Of The Byzantine Empire 324 – 1453* , Volüme II, Wisconsin 1976

2. Makaleler

DEMİRKENT, Işın, “1082 – 1302 Yılları Arasında Bizans – Batı İlişkilerine Kısa Bir Bakış” , *Tarih Dergisi*, S. XXXVI, İstanbul 2000, s. 137 – 154

DEMİRKENT, Işın, “14. Yüzyıla Kadar Balkan Yarımadası’nda Bizans Hakimiyeti” , *I. Kosova Zaferinin 600. Yıldönümü Sempozyumu (26 Nisan 1989) Bildiriler*, Ankara 1992, s. 1 – 11

DEMİRKENT, Işın, “Türk Yaşamının Bizans’a Etkilerinden Birkaç Örnek” , *Tarih Boyunca Türklerde Ev ve Aile Semineri (25 – 26 Mayıs 1998) Bildiriler*, İstanbul 2000, s. 145 – 154

DEMİRKENT, Işın, “Tatikios (Türk Asıllı Bir Bizans Kumandanı)” , *Belleten*, C. LXVII, S. 248, Ankara 2003, s. 93 – 110

DEMİRKENT, Işın, “Fetih Öncesinde Bizans’ın Siyasi Durumu” , *1. Uluslar arası İstanbul’un Fethi Konferansı (24 – 25 Mayıs 1996) Bildiriler*, İstanbul 1997, s. 32 - 40

DURU, Orhan, “İstanbul Bizans’ı” , *Sanat Dünyamız Dergisi*, S. 69 – 70, İstanbul 1998, s. 57

DURU, Orhan, “Bizans Şaşırtıyor” , *Cogito Bizans*, S. 17, İstanbul 1999, s. 369

ERZEN, Afif, “İstanbul Şehrinin Kuruluşu ve İsimleri” , *Belleten*, C. XVIII, S. 70, Ankara 1954, s. 131 – 154

EYİCE, Semavi, “Anemas Zindanı ve Kulesi” , *İstanbul Ansiklopedisi*, C. II, İstanbul 1959, s. 853 – 859

EYİCE, Semavi, “İstanbul’da Abbasi Saraylarının Benzeri Olarak Yapılan Bir Bizans Sarayı” , *Belleten*, C. XXIII, S. 89, Ankara 1959, s. 79 – 99

EYİCE, Semavi, “İstanbul’da Bizans İmparatorları’nın Sarayı: Büyük Saray” , *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S. 3, İstanbul 1998, s. 3 – 36

EYİCE, Semavi, “İznik’te Bir Bizans Kilisesi” , *Belleten*, C. XIII, S. 49, Ankara 1949, s. 37 - 51

EYİCE, Semavi, “Amasra Büyükkada’sında Bir Bizans Kilisesi” , *Belleten*, C. XV, S. 60, Ankara 1951, s. 469 - 491

IORGA, N. , “İstanbul’un Zabtı Hakkında İhmal Edilmiş Bir Kaynak” , Çev. Fazıl Işıközlü – Adnan S. Erzi, *Belleten*, C. XIII, S. 49, s. 107 – 147

IŞIN, Ekrem, “Bizans Yok Demekle Bizans Yok Olmaz” Prof. Dr. Semavi Eyice İle Bizans Sanatı Üzerine..., *Sanat Dünyamız Dergisi*, S. 69 – 70, İstanbul 1998, s. 103

İNALCIK, Halil, “Osmanlı Devleti’nin Kuruluş Problemi” , *Doğu Batı Makaleler I*, İstanbul 2005, s. 120

KAÇAR, Turhan, “Ioannes Chrysostomus’un Düşüşü: Doğu Roma Başkenti’nde Din ve Politika” , *Belleten*, C. LXVII, S. 250, Ankara 2004, s. 745 – 767

KARAMUK, Gümeç, “Dağılmış Roma İmparatorluğu’nun Alanında Roma Zihniyetinin İzleri” , *Belleten*, C. LXVIII, S. 253, Ankara 2004, s. 621 – 632

KÖROĞLU, Gülgün, “Sur İçinde İmparatorluk Mekanları Konstantinopolis’teki Bizans Sarayları” , *Toplumsal Tarih Dergisi*, S. 152, İstanbul 2006, s. 12 – 24

LAÏOU, Angeliki E., “Arzu, Aşk ve Delilik: Bizanslıların Gözüyle Cinsel İlişkiler”, *Cogito Bizans*, S. 17, İstanbul 1999, s. 187

MERSİNLİ, Cemal, “Roma – Rum Kelimeleri” , *Belleten*, C. V, S. 17 – 18, Ankara 1941, s. 159 – 161

OGAN, Aziz, “Fethiye Camii” , *Belleten*, C. XIII, S. 50, Ankara 1949, 271 – 303

ORCASBERRO, Sophie, “Mozaiğin Kısa Bir Tarihi” , Çev. Elif Göktepe, *Sanat Dünyamız Dergisi*, S. 69 – 70, İstanbul 1998, s. 153

RİFAT, Samih, “Yitik Kente Yedi Kapı” , *Sanat Dünyamız Dergisi*, S. 69 – 70, İstanbul 1998

SCHWEINFURT, Philipp, “İstanbul’un Suru ve Yıldızlı Kapı”, *Belleten*, C. XVI, S. 62, Ankara 1952, s. 261 – 267

SERTOĞLU, Midhat, “Bizans Sarayları ve Saray Maceraları” , *Hayat Tarih Mecmuası*, C. 1 / 2, S. 12 / 1 / 2 / 3, İstanbul 1976 – 1977

TOULLATOS – MILES, Diane, “Bizans’ta Kadın Besteciler” , Çev. Asuman Kafaoğlu – Büke, *Sanat Dünyamız Dergisi*, S. 69 – 70, İstanbul 1998, 144

TURNATAR, G. Ece, “Bizans Döneminde Konstantinopolis’in İaşesi” , *Toplumsal Tarih*, S. 12, İstanbul 2003, s. 86

VIKON, Gary, “Bizans Sanatı” , Çev. Deniz Hakyemez – Yurdanur Salman, *Sanat Dünyamız Dergisi*, S. 69 – 70, İstanbul 1998, s. 12

3. Diğer Kaynaklar

www.google.com.tr/şapel

www.turkeyistanbul.com/html/modüles.php?name

www.Tarihvakfi.org.tr/haberayrinti.asp?ID=541

www.istanbul.gov.tr/Default.a&px?pid-300

<http://www.istanbulyeditepe.com/caglar-boyu-istanbul-eserleri/tektur-saray1.asp>

<http://www.istanbul.edu.tr/Bolumler/guzelsanat/bizanssanat.htm>

<http://www.arkitera.com/v1/haberler/2004/04/14/tektur.htm>

www.evrensel.net/01/08/24/toplum.html

www.netyorum.com/say1/117/20030109-08.htm

EK I

EK II

ÖZGEÇMİŞ

1979 yılında Elazığ'da doğdum. İlk, orta ve lise tahsilimi tamamladıktan sonra 1996 yılında Fırat Üniversitesi Fen – Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünü kazandım. 2000 yılında lisans eğitimi tamamladım. 2005 – 2006 Eğitim yılında Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Türk Tarihi Anabilim Dalında yüksek lisans eğitimine başladım.